مختصر فہرست کتب موجودہ کتبخانہ مطبع مجتبائی دہلی

قرآن مجید واضح جلی قلم مترجم
با دو ترجمہ مجتبائی دہلی - اس
قرآن مجید مین علاوہ خوشخطی
صفائی طبع تصحیح عمدگی کاغذ وغیرہ
کے تین چیزون کی اور جدت
کی ہے جو قابل ملاحظہ ناظرین
ہین (۱) متن مین اردو ترجمہ
با محاورہ شاہ عبد القادر رح اور
حاشیہ پر موضح القرآن پورے
فوائد کے ساتھ چڑھایا گیا ہے
(۲) ترجمہ فارسی حضرت شاہ
ولی اللہ رح آیۃ آیۃ کا ہندسہ وار
موضح القرآن کے بعد حاشیہ پر
خط دیکر لکھوایا گیا ہے -

قرآن مجید چار ترجمہ
مجتبائی - دو ترجمہ فارسی شاہ
ولی اللہ رح و حضرت سعدی رح
و دو ترجمہ اُردو شاہ رفیع الدین رح
و شاہ عبد القادر رح و فوائد
شان نزول بر حاشیہ -

حمائل شریف عربی مترجم
مجتبائی [illegible]
متن اسکا مصری ہی اور حاشیہ پر
ہندسہ وار آیۃ آیۃ کا با محاورہ
اُردو ترجمہ شاہ عبد القادر رح
کا لکھا ہی اسکا اشتہار فی غلطی
متن ایک اشرفی یا دس روپیہ
نقد ہے - یہ وہ حمائل ہے جسکی
مثل صحت مین کوئی حمائل آجتک
تمام ہندوستان مین طبع نہین

حمائل شریف مصری مجتبائی
اس حمائل مین بھی مصری صفحات
ہین جو حمائل مترجم ایک اشرفی
فی غلطی انعام والی مجتبائی
مین ہین -

دلائل الخیرات مترجم
مجتبائی نہایت صحیح خوشخط
بروایت علی حریری در متن و
بروایت مغربی بطور نسخہ بر حاشیہ
ہم تقطیع و ہم صورت حمائل مترجم
مجتبائی اشرفی انعام والی -
اسکی تصحیح مین کمال کوشش کی
گئی ہے اور ترجمہ اسکا
کیا گیا ہی - اور حاشیہ پر لکھا گیا ہے

شرائط المذاہب مجتبائی
اس کتاب مین مسائل صوم و صلوۃ
متعلق چارون امامون کے
مفتی بہا لکھے ہین جسکے دیکھنے سے
فوراً معلوم ہو جاتا ہی کہ فلان
مسئلہ فلان امام کے مذہب
مین اس طرح ہی اور فلان امام
کے مذہب مین اس طرح -

رحمۃ الرحمان فی ترجمۃ
قصیدۃ النعمان - یہ وہ قصیدہ
ہے جسکو حضرت امام اعظم رح نے
رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم کے
فضائل و محامد و معجزات مین
لکھا ہے - مترجم نے یہ کمال
کیا ہے کہ اول شعر لکھکر اسکا
ترجمہ نظم مین کیا ہی پھر شعرون
اسکا با محاورہ ترجمہ اسکے بعد
حل لغات و استدلال انکا
و احادیث سے کتاب شمائل
رسول عربی کے ملاحظہ کے لیے
ہے - مجتبائی

سیرۃ النعمان [illegible]
ابو حنیفہ کوفی رحمہ اللہ کی
سوانح عمری مولفہ مولانا شبلی
نعمانی - مجتبائی

اخبار نحات مجتبائی
یہ کتاب ائمہ نحات کی جانفشانیون
اُنکے دلچسپ علمی مناظرون محققانہ
مطالعون ظرافت آمیز فقرون -
عرب کے پھیر کتے ہوئے محاورون
اور مثالون اُن کے تمام عمر کے
کارنامون کا سچا فوٹو ہے -

تذکرہ آبحیات مین مشاہیر
شعرائے اُردو کی سوانح عمری
اور زبان مذکور کی عہد بعہد
ترقیون اور اصلاحون کا بیان
اس مین پانچ دور کے شعرا کا
بیان اس خوبی سے کیا ہے
کہ جس سے اُنکا چڑھاؤ اور اُتار
تہذیب زبان اُردو کا بخوبی
معلوم ہوتا ہے - مولفہ مولوی
محمد حسین آزاد - مطبوعہ مجتبائی

محاورات ہند مع
ضرب الامثال - اس
کتاب [illegible]

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد واحدے راست کہ نور محمد رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم را مخلوقے ساختہ اول از ہمہ مخلوقات
در مرتبہ وحدت حقیقت آن مظہر اتم را ملاحظہ نمودہ سر دفتر انبیاء و اولیاء گردانیدہ و چشم ابو البشر را
بتماشائے جمالش منور ساختہ و بعد گذشتن تمام مرسلان زمانہ را از ظہور کمالات و دین را بوفور معجزات
آن ذات بابرکات بمصداق الیوم اکملت لکم دینکم مکمل ساختہ تا معلوم عارفان و مشہود دانایان
گردد کہ اول و آخر کائنات وابستہ بذات مجمع الحسنات آن سرور است و آیہ کریمہ ھو الاول و الآخر
والظاہر والباطن اشارت باینست وازوست آن خورشید نورانی کہ در معنی ید قدرت است ظلام کفر را
از صفحہ دنیا حک گردانیدہ بروشنی صفائی دین متبدل فرمودہ وخواست کہ این سلسلہ تا قیام قیامت
مضبوط و موکد باشد چنانچہ حدیث شریف اولیاء امتی کانبیاء بنی اسرائیل شاہد این قواعد است
پس در دین است گویا ہمیشہ انبیاء موجود و تربیت خلائق مقصود پس ہر مومنے را لازم کہ بدست
یکے از مقبولان درگاہ کہ بر جادہ محمدی استقامت داشتہ باشد دست خود بدامن آن پاک دامن
زدہ دستگیری پیدا کند تا برائے شفاعت حجتے بدست باشد کہ قل فللہ الحجۃ البالغۃ صریح یقین است
واین نسبت الی زماننا ظاہر و موجود لیکن جوئندہ یابندہ گفتہ اند وانا الموجود فاطلبنی تجدنی و میباید
کہ ہر اہل اللہ ہر کس را کہ نصیب دست دہد قول و فعل او را قال اللہ و قال الرسول صلعم انگاردو

قدم بر قدم آن مقوم شریعت و متابع طریقت گمارد که در حقیقت عین متابعت رسول الله صلی الله
علیه وسلم حاصل است و عالم بدو نوع اند یکے بے تمیز آنہا خارج از بحث اند دویم باتمیز پس آنہا که
حق سبحانه تعالی عرفان عقلی نصیب گردانیده هی باید که اول غور در روش شیخ بکنند بعده باین
دولت مفوض شوند که مولوی معنوی فرماید بیت اے بسا ابلیس آدم روے هست ❊ پس بهر دستے
نباید داد دست ❊ غرض بهر طوریکه نشسته و افوض امری الی الله خوانده متلاشی بشود و آنچه
از شیخ بشنود بمنزله کالوحی من السماء والبیر من الدجی خیال کرده بدل یاد کند و اگر فرصت دست دهد
بر صفحه نوشته مثل حرز جان و ورد زبان نگاه دارد که اینقدر وقت که درین امر صرف شد در طاعات و
عبادات بلکه بدایات آن نویسند این عاصی مسمی به سید نورالدین حسین فخری المشهور
به نورالدین حسین خان یکے از نظر یافتگان جناب حضرت قطب زمانه فرد یگانه رئیس العارفین
فخر العاشقین کریم ابن الکریم انک لعلی خلق عظیم معین الملة قطب الهدایة فرید الشریعة نظام الحقیقة
نصیر الطریقة محمد فخر الدین الملقب بمحب النبی ایده الله بلطفه الخفی والجلی نظر براینکه اگر نظر
کسے از معتقدان آنجناب یا وابستگان این سلسله برین قرطاس افتد و بر هر کدام مقامے وجدے
دست دهد دعاے خیر براے خاتمه بالخیر این بیخیر فرماید براے خود دست آویزے جسته آنچه در فهم
آمد و یاد مانده بر صفحه کاغذ ثبت نمود ؎ من نوشتم صرف کردم روزگار ❊ من نمانم این بماند یادگار
چون بعضے اوقات در عالم روزگار از حضور غیبت میشد و تمام عمر کم از دو سال این شیوه اختیار نموده
لهذا مقید بروز و تاریخ و سال نیست روزی در حضور تکرار کلمه خواجه بایزید رحمة الله علیه که در عالم
سکر مردم تعجب میکنند آمد ارشاد کردند که انچه لوای ارفع من لواء محمد مقوله شیخ استماع یافته درین
هرگز سکرے معلوم نمیشود بلکه در صحو است و در نعت حضرت صلی الله علیه وسلم واقع شد لواے ما
جناب نبوت صلی الله علیه وسلم است و لواے آن سرور حضرت روح الامین است درینصورت
لواے ما لاریب از لواے محمد ارفع است یاران که حاضر بودند بر تقریر خواجه که عین شریعت واقع شد
خود تصدیق کردند ؎ اے وقت تو خوش که وقت ما خوش کردی ❊ بعد ازین تکرار معنی مصراع مولانا
که در مثنوی در شان جناب ولایت کرم الله وجهه واقع شده ؎ افتخار هر نبی و هر ولی ❊

فرمودند که این دو معنی وارد یکے اینست که افتخار ہر نبی باین معنی میشود که جناب ولایت را حق سبحانه وتعالیٰ باین مراتب متصف گردانیده که تفصیل نمی خواہد وحالانکه نبی نبود اگر ہر نبی برین امر فخر کنند که باین درجات سرور اولیا رسیدند وہنوز نبی نبودند مرتبه نبی ازین مرتبه بالاتر است پس بجا است لہذا افتخار ہر نبی مولانا خواندند وافتخار ہر ولی خود بدیہی است توجیه نمی خواہد دویم اینست که مسئله در بیان تقریر فقہاء ہست که تمام انبیاء علیہم السلام را اگر است رسول خوانند جائز است پس وقتے که پیغمبر خدا صلے اللہ علیه وسلم افتخار بر فضائل جناب ولایت کرده باشند فخر تمام انبیاء بموجب تقریر مسئله بلاریب شدند بعد ازین تکرار این کلمه آمد که سبحانی ما اعظم شانی در کدام مصداق است فرمودن که درین پای نسبت است قسمے که در محمدی وحنفی وقادری وچشتی یاے نسبت اعتبار میکنند اینجا ہم ہمین اعتبار باید کرد معنی باین قسم باید خواند که من نسبت بسبحان دارم پس چه بلند تر است شان من برین تقریر حظ وافر نصیب حاضران شد فرقه شیعه حدیث نقل میکنند که مَن فَصل بینی وبین آلی بعلیٍ فلیس منی پس جواب فرمودند که درین فصل فضیلت آل ثابت میشود برائے اینکه اگر بغیر علی صلوٰۃ خوانند صلوٰۃ در ضمن رسول بر آل آید واگر لفظ علی فاصله باشد صلوٰۃ مستقل بر آل می آید در صورت آوردن علی یک فضیلت آل بر آمد روزی در مسجد بعد نماز عصر حضرت مولانا نشسته بودند وبعضے اوقات چنین میشد که چون یاران ہمه مراقب شده می نشستند دروازه مسدود می ساختند آینده اجنبی آزرده میشد ودر آمدن موجب تشویش وقت بود لہذا خواجه لانا خود در مسجد آمده می نشستند تا آینده اجنبی اگر بیاید بنشیند وآزرده نشود ویاران را بحال خود در حلقه میگذاشتند فقیر چون برین حالت در مسجد آمد دولت مشاہده حاصل نمود بعد از ساعت ارشاد کردند که امروز معنی حدیثے خوب بخاطر گذشت زُر غِبًّا تَزدَد حُبًّا شیعه میگویند که در حق حضرت ابوہریرہؓ که این ارشاد است از راه نفرت است اگر فی الحقیقت کم ملاقی موجب ازدیاد محبت میشد بعلی مرتضیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنه میفرمودند پس شیعه معنی این بطور خود حمل میکنند وعلماے سنت بطور خود که متبادر از لفظ است یعنی زیارت بکن در حالتے که غائب ہستی در حالت حقیقت رجوع الی المحبوب که موجب زیادتی محبت است زُر غِبًا این معنی دارد چون طبیعت خوش بوده یاران بے تکلف حاضر بودند یکے از انجمله سید محمدی

که از جمله سادات مشائخ اند و سلسلهٔ درویشی از اجداد داشتند و از حضرت مولانا اجازت گرفتند
و مشغول شده بودند و یکے عزیز مسافر بود و یک طفل دیگر نشسته بود الهی بخش نام از مریدان و
شاگردان مولوی محمدی متخلص به بسمل که از مریدان سرکار اند مصرعے در بیان آنکه مذہب صوفی
جدا است و معنی خوب بدست آمد خواندند مصرعه شمشاد و سایه پرور ما از که کمتر است ؁ درین اثنا
عبدالله آمد فرمودند که عربی بخوان شروع بخواندن کرد ساکت شد و این شاه عبدالله درویشے است
که از چندے در خدمت مولانا حاضر میباشد گاه گاہے چیزے میخوانند و این عبدالله غیر میان
عبدالله است که در خدمت حضرت از طفولیت تربیت شده اند و نسبت درست و جذب قوی
دارند و عالمی از ایشان بهره مند ہست و مزاج لطیف و طبیعت نازک است و اکثرے از مردم
که عقیده ایشان نسق کامل در خدمت درویشان بوده است از توجه باطنی میان صاحب بند و نسبت
گرفته و ذوق بخواندن ابیات بلحن خوش هم دارند بلکه سابق ازین در خدمت خواجه اکثرے موجب
ذوق یاران بخواندن ایشان بود شبها را تا بسحر میرسانیدند و یاران ذوق میکردند و ایشان خود هم
ذوق میکردند و نعره ها میزدند و محنت برائے خاطر داشت یاران میکردند الکنون بسبب کثرت مریدان
که طبائع مختلف دارند این شیوه سنیه است لیکن ذوق و شوق بعنایت حضرت مولانا زیاده تر است
و نسبت متعدی دارند در اندک صحبت کردن اشخاص صاحب رق از همیشه صاحب وجد و سماع اند
و از اغنیا ملاقات بکمال استغنا دارند و کم اختلاط واقع شد سلمه الله تعالیٰ و یکے از مقبولان درگاه
اند روزے فرمودند که در اخوان رباعی حضرت خواجه بزرگ رضی الله تعالیٰ عنه که در شان حضرت
جناب ولایت کرم الله وجهه است رباعی اے بعد نبی بر سر تو تاج نبی ؁ شے داده شهان
زبیم تو باج نبی ؁ آنی تو که معراج تو بالاتر شد ؁ یک قامت احمدی ز معراج نبی ؁ مردم توجیهات
میکنند لیکن چنان یاد می افتد که بزرگے تحریر نموده است که مرتبه جمع الجمع که مقام انبیا است
رجوع از حق بطرف خلق برائے تربیت آنها است اگرچه مرتبه عمده همین است و مرتبه جمع که مقام
ولی است رجوع عن الخلق الی الحق میشود پس توجه ولی همیشه بطرف حق است و توجه نبی برائے
تربیت بطرف خلق هم لازم لهذا فرمودند که معراج تو بالاتر از معراج نبی است روزے فرمودند دلیل

برینکه تبرکات را در قبر همراه دفن میکنند از حدیث شریف ثابت شده که روز وفات فاطمه بنت اسد والده حضرت امیر المومنین مرتضی علی کرم الله وجهه در وقت دفن حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم قمیص خود را مرحمت فرمودند که در کفن بگذارند **مذکور دیگر** روزے آنجناب در مجلس تشریف فرموده بودند شخصے شعری آمده عرض کرد بسیار محظوظ شدند که معاودت فرمودند فقیر حقیر ناچیز را انتخاب فرموده شعر ارشاد کردند ۵ اثبات غیر و نفی خود از من نمیشود ٭ بت میشود فضیل و برهمن نمیشود ٭ بعد آن تقریر این رابطه صوفیه نیز ارشاد کردند سلمه الله تعالی روزے در تنهائی فرمودند که انسانرا می باید که تابع شده گذران نماید و متبوع نشود و جفاکش باشد و گذشت در هر امر شیوه خود مقرر دارد والهم فرمودند که بعضے اعزه که در ظاهر یعنی در دنیاداری رشد بهم میرسانند - و در مقدمات برداشت میکنند و در گذر می نمایند و باعتقاد خود مے پندارند که ما شیوه گذشت معتبر در ان تصور نیست که شخص محتاج باشد و تابع و هرج بکشد و در دل این تکدر نگذرد آنرا گذشت باید شمرد و الا این گذشت در عالم متبوعی که هست از خوشی ریاست است و خوشی ریاست مانع آن تکدر است و عوض آن هر جبت لهذا در صورت تابعداری اگر تکدر بر هرج نیاید معتبر باید داشت **مذکور میر عظیم از خلفا** ئے حضرت **مولانا** روزے بعد فراغ نماز امام دعا بدستور معین طلب کرد و امام سید عظیم الدین مشهور به میر عظیم که از خلفاے ارشد حضرت مولانا اند و اجازت تمام طرق از آنجناب حاصل کرده و در غازی الدین نگر بموجب ارشاد میباشند و از سادات بخاری اند و در اوان جوانی بروزگار سپاهگری مشغول بودند و در فنون این کسب مهارت تمام داشتند من بعد درویشی پیشه خود اختیار کردند و چندے سیاحت کوه شمالی و کشمیر وغیره نموده برائے زیارت حضرت شیخ المشائخ حریق المحبت حضرت شیخ فریدالدین مسعود شکر گنج یار جنگلستان آمدند و در قصبه حصار با میان محمد ماه که درویش کامل الوجود و مرد آزاد و سیاح و صاحب عرفان و قادر اعمال علوی بودند ملاقات حاصل کرده بیعت نمودند و اجازت اعمال و اشغال و دعای سیفی وغیره شاه صاحب بایشان دادند و میان محمد ماه چند ماه در خدمت حضرت صاحب و قبله عالم و عالمیان قدوة العارفین فخر العاشقین سر دفتر درد مندان والد حضرت مولانا شیخ المشائخ حضرت شاه نظام الدین المشهور به نظام الدین ثانی قدس سره بوده بودند و فوائد بر داشته و در وقت رحلت خود

همون علاقه بسید عظیم الدین ارشاد کرده بودند که در خدمت حضرت مولانا خواهی رفت و راه خدا خواهی
آموخت چنانچه سید مذکور باشاره شاه محمد ماه اینجا آمدند و خدا تعالی ببرکت شیخ ایشانرا برتبه علی رسانید
حضرت مولانا ارشاد کردند که شما همیشه همین یک دعا میکنید و دعاے برائے طلب رزق نمے طلبید
و حالانکه اینهم مقدم بر همه چیزهاست انسانرا میباید که براے بسط روزے از حضرت عزت مسئلت مینموده
باشد و مطابق این فقیر یاد میدارد که روزے ارشاد کردند که ما اول دعا براے رزق میکنیم و میگوئیم
که اللهم ابسط علینا فی الدنیا و زهدنا فیه حق تعالی در دنیا فراغت نصیب کند و زهد بدهد و بیشتر از این
چندسال فرموده بودند که درویش را اینهم ضرورست که عملے یا کسبے یا وهبی پیش این براے فراخی
رزق هم باشد و نیت برین مصروف نکند لیکن و جمعی داشته باشد در ذکر کلاونتان روزے
فرمودند که در هندوستان فرقه کلاونتان که رشد تمام دارند هرگاه یکے از اینها در فن موسیقی کامل
میشود و یگانه عصر میگردد او همین دعوی میکند که من در وقت تشدد یک مقام را با مقام دوم مخلوط
نمی کنم پس کمال مرد همین است که در یک مذهب یا در یک طریق یا در یک روش در هر چیزے که بایدداد
او را بدهد و شئے دوم را دران مخلوط نکند مثلاً شخصے درویش مزاج است و رغبت بانیطرف دارد پس
لازم است که هرگاه در کار دنیوی مشغول شده موافق نسق دنیاداری آنرا سرانجام نماید یا صوفی است
هرگاه مشغول شد بهبیان فقه پس مسئله حقائق را دران دخل ندهد و اگر در فن حقائق گفتگو کند بعلوم
دیگر مثل مذهب حکما یا متکلمین یا فقها رجوع نکند در ذکر میر افضل صاحب و حضرت صاحب قبله
شبے یاران بے تکلف در صحن خانقاه بر فرش بوریا نشسته بودند چنانچه سید محمد افضل مشهور بحکیم
میر افضل که از یاران مجاز اند و در عبادت و نوافل مشغول و بطرف اعمال رغبت تمام دارند و حضرت
مولانا هم چند عمل سندهی بایشان عنایت نمودند و سید موصوف نے دغدغه هر جاے آزمایند و بعون
خواجگان تیر بهدف میشود و بظاهر صیغه طبابت در پیش دارند و معالج سلاطین وقت اند نیز
حاضر بودند مذکور جناب حضرت صاحب و قبله شیخ شیخان آمد بر سبیل حکایت فرمودند که شخصے
از یاران آنجناب بود و شادی کتخدائی کرد اتفاقاً از و بعمل بنا مدو مدتے تعطیل گذشت پریشان خاطر
میبود روزے آنجناب فرمودند فلانے چه حال داری آنچه بود عرض کرد ارشاد شد که قدرے

خرمهره بگیرید و بخود ازان خرید بکنید و بر فاتحه اخی سراج بدهید و بخش کنید چنانچه شخص مذکور
بموجب فرموده بعمل آورد و بعد از ساعتی اسپ خود بتقریبی بر سبیل عادت رفت اسپ عضو تناسل
این مرد را گزید و خون بسیارے جاری شد بمجرد این قوت شهوانی بهم رسید که تاب نیاورد و بهر ان
حالت انچه میخواست بوقوع آمد

در ذکر منصور حلاج قدس سره

روزے مذکور ایشان آمد که
حضرت سلطان المشائخ رضی الله تعالی عنه در حق منصور حلاج قدس سره کلمه نیکو و نفیس نسبت
فرموده اند بلفظے که دال بر عدم ایمان باشد حضرت فرمودند که صدیق آنرا میگویند که هفتاد مرد
صدیق آنرا بلفظ زندیق یاد کنند پس بمرتبه صدیقیت میرسد درینصورت کمال منصور و صدیقیت
حضرت ثابت است و فرمودند که این را نوشته اند لیکن نام کتاب الوقت برزبان نیامده بود و قاعده
حضرت مولانا این است که اینچنین هر مسئله بے سند نمیفرمایند لیکن بعضے اوقات در وقت بیان
بیان میفرمایند و اکثر چنین میشود که بسبب کثرت اجتماع و اختلاف اهل جلسه سند میگذارند و بایارے
که محرم و مخاطب میباشد میفرمایند که در وقت خلوت بشما خواهم گفت و در وقت خلوت اگر یاد میشد
ارشاد میکنند۔ **مذکورے دیگر** فرمودند که با مردم باعتقاد خود هر یک اندیشیده ملاقات میکنند
بعضے مارا عالم میدانند و بعضے صوفی خیال میکنند و بعضے کیمیاگر میگویند و بعضے میدانند که اخلاق
ایشان بیشتر است که باعث عقیدت مردم است و بعضے طالب اعمال عامل می انگارند پس
مرا این سلوک موافق اعتقاد ایشان با ایشان است شخصے که ذی اخلاق صرف مرا خیال کرد
در خدمت او حاضر میشوم و تا بدروازه استقبال میکنم و راضی کرده از خانه خود بیرون میسازم
و روبروی کیمیاگر مذکور نسخه مے آرم و پیش عالم مسئله عرض میکنم چنانچه نام شخصے گرفتند که فلانے
پیش ما مے آید و طالب علم مے انگارد انشاء الله تعالی تا بست سال اگر ملاقات ماند از شغل
باطن و غیره مذکورے درمیان نخواهم آورد و اگر مسئله پرسند حاضرم و فی الحقیقت ان مرد چند
سال درخدمت مے آید و خلوتها میکنند و بکمال مدارا حضرت مولانا پیش مے آیند و مسائل غریبه
پیش ایشان نقل میکنند و آن مرد فاضل و عالم و عابد است و بحرمین شریفین نیز مشرف شده
لیکن چون صورت اعتقادی بر صفحه خاطر او نقش نشده است ازین از سلوک باز مے ماند و مطلق

این روزے ذکر دیگر آمد که شخصے از مریدان حضرت مولانا از دکن آمده بود و در حالت عسرت گرفتار
و طالب ہم خود را بتکرار میگفت **در ذکر میان نور محمد صاحب** فقیر و میان نور محمد صاحب
سلمه الله تعالے که زبده یاران باکمال و قدوهٔ اخلای ذی الحال و افتخار درویشان و مرہم
دل ریشان سرآمد اتقیا جامع علوم حیا صفائے چہرهٔ محبوبان کہربائے دل معشوقان مسند نشین
مسکنت و دانائی سرحلقه دردمندان الہی که یگانه خلفائے آنجناب اند و بارہا درباره ایشان و
یاران ایشان بشارت نامه از زبان حضرت مولانا بسمع رسیده و اکثرے میفرمایند که از ابتدائے
مدت ملاقات تا الآن گاہے از نور محمد حرکتے خلاف مرضی من واقع نشده و ہیچ وجه غبارے
از طرف ایشان بخاطر راه نیافته و این مختص بذات ایشان است و الا اکثرے از یاران تقصیرات
واقع میشود و بعد چندے تلافی آن از مکرمت و غفران که شیوه آنجناب است واقع میشود باہم
مشورت کردیم که برائے این مرد باید گفت که حضرت چیزے سلوک ظاہری باین عزیز فرمایند چنانچه
وقت یافته باتفاق عرض کرده شد فرمودند که فلانے شما نمی دانید این مردم که از ما بیعت کرده اند
و در دکن ملاقات نموده اند مارا صاحبزاده خود مقرر داشته که ایشان را پسر ہمچو شیخ عظیم الشان که یک
لک و چند ہزار مرید داشتند فقط ہمین را خیال کرده دست بیعت داده اند پس من ہم با ایشان سلوک
صاحبزادگی میکنم غرض مطلب آن بیچاره انچه بود تفصیل عمیم خود کرده دادند لیکن برائے تربیت
مخاطب انچه نفس الامر بود ارشاد فرمودند **در ذکر حدیث شریف و زیارت قبور** روزے
در سائبان دالان خانقاه که مکان حضرت مولانا است نشسته بودند بعد ظہر و چند کس متعدد بعضے
دران فاضل ہم بودند بعضے مثل من مطالعه کتابے میفرمودند غره رمضان شریف بود و بعد ساعتے
فرمودند که ما حدیث خوب برائے استدلال قبور آوردیم فقیر عرض کرد که این نسخه تالیف کیست ارشاد
کردند که جلال الدین سیوطی در ماده زیارت قبور نوشته است و حدیثے از ان خواندند که معنی آن
این بود که ہرگاه شما داخل شوید درمیان مقابر بخوانید الحمد و اخلاص و تکاثر تا که اموات شفیع شوند
برائے شما در آخرت پس ازینجا صاف معلوم میشود که فائده برائے اموات از خواندن آیات است
و فائده برائے شخص خواننده اینست که شفیع میشوند آنها برائے او پس شفاعت ہر شخص موافق

مرتبہ اوست ہرگاہ بر قبر ولی یا نبی رفت و آن شفاعت برائے این خواست چہ قدر فائدہ بین
ظاہر شد این جواب آنست کہ بعضے محدثین مثل ابن تیمیہ و بعضے متاخرین از اتباع ایشان میگویند
کہ فائدہ از رفتن برائے زیارت بہ شخص مطلق نیست و اگر ہست برائے موتی ہست در ذکر مولوی
محمد اکرم و تسلط احمد شاہ درّانی در جہان آباد درین اثنا مولوی محمد اکرم سلمہ اللہ تعالی
بالذوق والحرارۃ والحزن والبکاء کہ یکے از خاصان روزگار و عاشقان و فریفتگان آنجناب اند
و حضرت مولانا برافراط محبت ایشان اعتماد میدارند و تلمذ نیز در جناب اقدس کردہ اند و شفقت
ایشان زیادہ از بیان است و در جناب مولانا گستاخی کہ ایشان دارند مقدور کسے نیست و ہرگاہ
ایشان گستاخی فرزندانہ میکنند مورد تفضلات میشوند و ہمہ یاران ادنی و اعلی بالاتفاق قائل
خوبی ایشان ہستند و مشغول بدرس اکثرے میباشند و طبیعت در فن فقہ و دیگر علوم متداولہ کمال
تیزی دارند و در جناب اہل بیت و سادات اعتقادے کہ ایشان راہست در فرقہ سلف ہم نشنیدہ شدہ
چنانچہ در ہنگام احمد شاہ درّانی و تسلط ایشان در جہان آباد روز قتل و تاراج افغانی زن سیدی
را بطریق بند گرفت ہر چند عجز و الحاح کرد در سینہ آن جابل نیافت ایشان نیز معائنہ این ماجرای
جانگداز میکردند پیش او رفتہ بعبارت ہائے بسیار گفتند و حق سادات کہ بر جمیع مومنین است ظاہر
کردند آن عزیز بر قول و فعل خود مشتعل بود و نگذاشت آخر کار ایشان دست حرم خود را سپردند و گفتند
کہ این زن را بگیر زن سیدہ را بگذار اگر زن من بجائے سیدہ تلف شد نزد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
سرخرو خواہم شد بمجرد دیدن این حسنہ کہ بعد از انصار رضوان اللہ علیہم اجمعین کہ در جناب آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خدمتہا کردند بوقوع نیامدہ آن شخص زن سیدہ را بگذاشت و بر اعمال ایشان
ثبت شد سبحان اللہ کہ ہر چہ میخواہند بے تامل عنایت میکنند موقوف بر ہیچ امر نمیگذارند پس ازینجا
قیاس باید کرد کہ انچہ در حضور آن سرور کائنات صلوات اللہ علیہ وآلہ و اصحابہ بود تمام و کمال آن
نسبت الی الآن جاریست و تا قیام قیامت خواہد ماند اہل کمال و صاحب درد و عرفان و مومنین
و منافقین ہمہ موجود اند و حالت مولوی موصوف اینست کہ باوجود اینکہ حضرت مولانا شغلی از
اشغال باطن ایشان از زبان بدستور دیگران تفویض نفرمودند لیکن ہرگاہ ایشان مشاہدہ

جمال آنحضرت که پرتو جمال محمدی ست میکند بے اختیار تغیرے ایشان را حاصل مے آید
و شروع بیکاری و زاری میکنند و سخت شورش عظیم مے دارند بلکه از راه عنایت و شفقت جناب حضرت
مولانا ایشان را بلفظ دیوانه یاد میفرمایند بعرض رسانیدند که درین چند مذهب است بعضے میگویند
که زیارت کننده را فائده نیست و موتی را فائده ازین میرسد و بعضے میگویند که این را ازو حاصل
نه او را ازین درین اثنا حضرت مولانا حدیث دیگر از همین رساله جلال الدین سیوطی که پیش بود
برآوردند که معنی این بود که هرگاه موتی را از اهل بیت او چیزے نفر یسند در عوض آن طبقے جبرئیل برائے
این شخص می آرد پس معلوم شد که این را هم فائده ازوست و او را نیز ازین حاصل است در ذکر حاجی
خدا بخش نام مرد درویش متوکل و فاضل العصر روزے در سائبان خانقاه بعد ظهر
جلوس فرموده بودند و حاجی خدا بخش نام مرد درویش و متوکل فاضل در جوار حضرت مولانا نشسته
بود ذکر تراویح برآمد گفت طفل فقیر که در ده سالگی است ختم قرآن شریف بعنایت حضرت
مولانا امسال کرده از احوال او استفسار فرمودند عرض کرده شد که شب یک و نیم سپاره در
تراویح خواند بشاشت فرمودند و گفتند الحمد لله مبارک باشد آداب بجا آورده شد و در همین مذکور
فرمودند که در اورنگ آباد حافظے بود عادتے داشت که هرگاه جائے در تراویح غلط میکرد و حافظ
سامع لقمه میداد نمیگرفت و از یک رکوع شروع میکرد اگر در ربط او حرف صحیح برآمد خیر و الا باز
از دو رکوع بالا شروع بخواندن میکرد و دو مرتبه یا در سه قدر مدت که صحیح نخواند و بیاد او نیامد همین
قسم میخواند یک مرتبه مرا برائے سماعت تکلیف کرده حاضر شدم و از عادت معهوده آن مرد یک سپاره
تا دو پهر شب باتمام میرسید و در آن وقت نقش یا جلیل الوسط مے نوشتم و زکوة او میدادم و دو پاس
برائے این کار معین بود هرگاه فراغت از حافظ دست میداد آنرا باتمام میرسانیدم اکثرے چنین
میشد که در همین حالت صبح صادق میدمید بعد ازان فرمودند که برائے همین محبت بعضے یاران
که روبروے من نقل میکنند بخاطر نمے آرم که من ازین قبیل چیزها بسیار کرده ام و مطابق این در سماعت
فقیر از زبان شریف ایشان مکرر آمده فرموده اند که من در ایام سابقه محنت و مشغولی هم بسیار کرده ام
بلکه درین ایام که اتفاق است روزے در خلوت در همین مذکور این را هم فرموده بودند که درین

ایام خود غیر وید چیزے نیست فقط دید باقیست و باقی مشغولی خود در ایام سابقہ میکردم راقم میگوید
کہ این قسم لفظ بر زبان پاک ایشان کمتر آید و اگر گاہے تراوش میکند در عین خلوت پیش یاران
محرم و فقیر را از نوشتن این لفظ در نسخہ نیز اندیشہ ہست لیکن چون خالی از فائدہ نیست لہذا بر توکل
درج کردم والاعمال بالنیات را شفیع ساختم بعد آن فرمودند کہ طبیعت میر بدیع الدین کسل گرفتہ
است و در دو شب گذشتہ چہاردہ سیپارہ در تراویح خواندہ اند **در ذکر میر بدیع الدین** - میر
بدیع الدین یکے از مقربان و محرمان حضرت مولانا اند صحیح النسب اند از سادات جہان آباد و بزرگ ایشان
در دیار ولایت در خجند استقامت داشتند از سادات بخاری اند و از جانب والدہ نسب آن بدیع العصر
بہ سید سعد الدین قتیل العشق کہ خلیفہ مخدوم نصیر الدین چراغ دہلوی قدس سرہ بودند می پیوندد و
این سید سعد الدین از اکابر سادات خجند بود و در اخبار الاخیار احوال او مرقوم است اولاد او در دہلی از
شرفائے شہر ممتاز اند و محلہ ایشان را سید وارہ گویند از مدت چندے اینجا توطن است سید وارہ نام محلہ
ایست در دہلی کہنہ کہ مسکن مالوف ایشان است سادات این محلہ معتمدان نسب اند از معتقدان ایشان اند
سابق در خدمت حافظ گل محمد نام بزرگے حفظ قرآن شریف کردند و قدرے مشغول ہم بودند بعد انتقال حافظ
صاحب رحمۃ اللہ علیہ رجوع بجناب حضرت مولانا آوردند توجہ عظیم دربارہ ایشان مبذول شدہ و دست
بیعت در طریقہ عالیہ قادریہ دارند و مشغولی ہم فرمودند و از میزان کہ شروع بتلمذ در خدمت آنجناب
کردہ اکنون صحیح بخاری میخوانند و محرمیت و تقرب ایشان درین جناب و خوبیہائے ذاتی و صفاتی
و شریعت و سیادت و صفا و وفا در یکے ایشان مافوق البیان است و ہمہ یاران حضرت مولانا
در خدمت ایشان رسوخ میدارند و در اعزاز میکوشند و میر صاحب ممدوح دو برادر اند یکے حقیقی کہ میر
خیر الدین نام دارند و یکے خالہ زادہ کہ میر شفیع الدین باشند **در ذکر میر خیر الدین و میر
شفیع الدین** ہر دو صالح و متقی و وجیہ و باغیرت در عالم سپاہ گری مضبوط شب و روز در
خدمت حضرت مولانا می باشند و تمام خدمت خاصہ عہدہ ایشانست اگر جائے حضرت مولانا
تشریف میفرمایند عادت چنان است کہ مردمان کم ہمراہ میگیرند لیکن این ہر دو صاحبان
بعلاقہ خدمت و محرمیت ہمراہ میباشند و در دعوت کلیہ حضرت اینست کہ اگر شخصے آنجناب را

مختار مینماید فقط تنها تشریف میفرمایند که احدے ہم ہمراہ نباشد و اگر شخصے قصد اسامی کرد
ہمانقدر مردم ہمراہ میگیرند و میفرمایند که از ما در راہ جدا شوند یا یک دو کس خود تشریف میبرند
و یاران علیحدہ میروند و در جاے معہود یک جا میشوند و رفتن برائے خوردن دعوت از بسیار بدل
مکروہ میدارند و ہرگاہ کسے استدعا میکند بے محابا قبول میفرمایند و خوشی سائل را بر خوشی خود
مقدم دارند و این در ہر امر منظور آنجناب است مگر در جاے که تکلف نباشد بخوشی تشریف میبرند
و بذوق تمام مے نشینند و در شادی و غمی یاران نیز تشریف میفرمایند و در شادی حسب الطلب
آن و در غمی بے پرسش و نماز جنازہ یاران و آشنایان فوت نمیفرمایند و اگر آشنائے قضا کرد و
صاحب تعزیت شخصے در خانہ او نیست که موجب فاتحہ خواندن شود بر قبر او تشریف میبرند و فاتحہ
میخوانند و این عمل را آشنائے تمام در کار او نیست با شخصے که سلام و علیک است از وہم دریغ
این حرکت حسنہ نیست و این محض برائے تربیت یاران است و اگر از یاران شخصے بظاہر محتاج
است و در خانہ او شادی اتفاق شد یا غمے رو داد خود ہم مکرر تشریف میبرند و بہ یاران میفرمایند
که اکثرے برائے دلجوئی این عزیز میرفتہ باشند و با شخاصے که آنرا ربط باشد مقرر برائے رفتن
ایما میفرمایند که خاطر او مطمئن شود و غم ازین تفقدات کریمانہ برطرف گردد و صورت عیادت بیمار
نیز بہمین طریقہ است خود ہم مکرر تشریف میفرمایند و یاران را نیز تقید است و اگر یارے در عیادت
یارے قصور کرد پسند خاطر نمے افتد و از طبیبے که معالج باشد خود تقید میکنند اگر طبیب از یاران است
آنرا میفرمایند که فلانے بیمار است شفقتے بفرمائید و در معالجہ کوششے بکنید و بطور فرمایش
ہمین کلمہ و کلام است باوجودیکه شخص از یاران و بجان و دل نثاری شیوہ خود کردہ و جویای
فرمایش باشد بطور تحکم ہرگز خطاب نفرمایند بنوعے ارشاد میکنند که گویا شخصے محتاج در خدمت
اغنیا بعرض میرساند و تعظیم و تکریم یاران بدستور است و شفقتے که در حق یاران دارند و پرسشہا
که میفرمایند اگر برخے از ان بزرگوار و کتابے دیگر مکمل شود یاران را اکثرے برائے رفتن یکجا منع
فرمایند محض بہمین جہت که مبادا چشم زخمے بایشان برسد ہرگاہ بیرون شہر برائے طواف
مزارات خواجگان یا در اعراس تشریف میفرمایند تا که در شہر اند یاران پیش و پس متفرق میروند

وبیرون شهر همراه شدن را منع نیست ووقت مراجعت همین که قریب شهر رسیدند متفرق
شدند وخود بنفس نفیس یا دو کس را همراه گرفتند واین هم هست که تسبیح می طلبند و چیزے میخوانند
روزے فقیر عرض کرد که اینوقت حضرت مولانا چه میخوانند فرمودند که چند مرتبه کلمه میخوانم در روزے
درحق عنایت یاران ارشاد کردند که دریاران ما اشراف بیشتر اند این احسان الٰهی است واگر ما
فخر باین امر بکنیم تواند شد وبجاست بعد آن حاجی خدا بخش استفسار آن نقش یا جلیل الوسط
کردند فرمودند که بمحنت بسیار بروکشیده ام اما اکنون یاد ندارم اگر یک هفته محنت بکشم شاید ترکیب
نوشتن او بیاد آید بعد آن حاجی موصوف نقل کدام نقش وتاثیران بعرض رسانیدند فرمودند
که در اسماء اثر لاریب است حاجی عرض کردند که در خواندن و یا در نوشتن فرمودند که در هر دو در
نوشتن هم هست و ما معتقد این تاثیرات هستیم بعد آن برائے اذان تقید فرمودند که وقت کم است
اذان بگوئید یارے برخاسته اذان گفت برائے وضو تشریف بردند و نماز ادا فرمودند هرگاه که اذان
میشود اگر وضوے تازه حضرت مولانا ے ما است همان ساعت برمی خیزند و ادا میفرمایند و گرنه یاران
همه میروند و نماز و جماعت میگذارند و حضرت مولانا وضو میفرمایند چند بار برائے جماعت حاضر وقفه میکنند
وهمراه حضرت میگذارند لیکن در هر دو امر اختیاطے است بخاطر هر که رسد هر دو بخاطر هر که بیاید انتظار
کنند واگر همه یاران بخواهند که انتظار کنند و در مسجد تعطیل آید مجوز نیستند میفرمایند که اذان شد
وجماعت تیار است بروید و تقید جماعت بدرجه اتم در خاطر مبارک است چنانچه فقیر بعضے اوقات
تا عشاء در خدمت حاضر میشود و قریب نماز رخصت شده می آید فرمودند که رخصت شده میروی نماز
کجا خواهی گذارد عرض کرده شد از ینجا میروم و طعام میخورم بعد یک پاس شب قدرے زیاده نماز
مے گذارم فرمودند که بجماعت کجا میسر هست خاموش شدم ارشاد کردند که با طفال خود نماز بیاموز
و میگذار از آن روزے اکثرے در حضور بجماعت گذارده میشود واگر احیاناً کارے در پیش آمد
از برکت ملفوظ حضرت مولانا با طفال نیز نماز یاد شده است بجماعت گذارده مے شود - در ذکر
میر کلو که خادم خاص حضرت مولانا بود بعد آن میر کلو آمدند فرمودند که ما میر کلو را
بسیار دوست میداریم و میخواهیم و این ما را میخواهد و ازین قبیل الفاظ عنایت که مردم رشک برند

درحق ایشان تراوش میکردند و ما در میر موصوف ماماے بوده است که در دکن دست بیعت حضرت
مولانا داده هرگاه حضرت اینجا تشریف آوردند در یاران همین یک ماما بود و خدمت از دل میکرد وقت
تهجد حاضر مے بود و آب گرم کردن و طعام تیار نمودن و وضو کنانیدن بعهدهٔ خود گرفته بود و هر یارے
که مے آمد ضیافت او میکرد و طعام از دست خود تیار کرده میداد حضرت مولانا نیز راضی هستند وقت
رحلت میر کلو صغیر بودند پسر حضرت مولانا کرد حضرت مولانا فرزندانه پرورش میکردند بسیار خاطر داشت
ایشان منظور دارند و در خدمتگذاری محرمی زیاده بر ایشان نیست از طفولیت آگاه مزاج اند و خادم خاص
لیکن بسبب جوانی مزاج و تفضلات لانهایات مشغول بعلم و شغل تا حال نشده اند امید قوی است
که درین راه نیز چنگل بزنند اما محبتے که بآنجناب دارند کراست هرگاه بیمار میشوند بیمار داری ایشان
حضرت مولانا میفرمایند که مقدور پدر چه بلکه مادر هم نیست و صحبت یارانه و طفلانه با ایشان گاه گاه درپیش
میشود مصرعه یار من چون آب در هر رنگ شامل میشود ؛ **در ذکر شاه ظهور الله صاحب** شاه
ظهور الله صاحب روزے بعد از نماز ظهر همراه حضرت مولانا قریب تشریف میبردند از مسجد
برآمده چون در صحن رسیدند دست شاه صاحب را گرفته فرمودند که شاه صاحب چون اول سبحان
ربی العظیم میگویند و سبحان ربی الاعلی میگویند و درمیان این هر دو الله اکبر واقع میشود معلوم
گردید درین سر سیت عظیم و اعلی اسماء صفات اند هرگاه باین اسماء یاد کردند درمیان این هر دو
اسم الله اکبر آمد همون شان درایت پیدا شد پس در هر مرتبه تعین درایت موجود است و شاه صاحب
در اوائل احوال بصیغهٔ دنیاداری ابتدای شباب بسر بردند و ذوق بطرف شعر هم داشتند
اکنون هم دارند در انحالت بر بندی گذران میکردند و مجالس جوانان را رونق میدادند من بعد ذوق
درویشی غلبه کرد و مدتها در بیابان نے یار و انیس مے ماندند و از گرسنگی و برهنگی خبر نداشتند جذبه
از جذبات حق رو نمود بخدمت شاه عبد الستار قادری آمدند و تربیت گرفتند و آزادانه بسر میبردند
بعد واقعهٔ ایشان محبتے بطریق ابنا مودر جناب حضرت مولانا بهم رسانیده و بطور صحبت ملاقات
میکردند رفته رفته بزیارت کشید و عنایت حضرت بیکران درحق ایشان وارد گشت و پیمانهٔ استعداد
لبریز ذوق شده کرمے که مافوق آن متصور نباشد در گرفت شب و روز بحالت سکر میگذارند

وازدرد و رقت و شور و شغف پر اند هر گاه شخصے شعری خواند یا ذکر دے از عشاق کرد یا روے
خوب دیدند یا خوشبوے بدماغ رسید بے اختیار نعرہا میزنند و در عین حالت شعرہا میخوانند که دمبدم
تاثیر میکند و از حرکت قلبی یکساعت خالی نیستند و نهایت مسکینی و عجز و شکستگی تمام مشرب ایشان
است و حضرت مولانا بدل دوست میدارند و اجازت بیعت داده اند هر گاه ایشان بطرف قصبه جات
آنطرف دریاے جمن تشریف میفرمایند که وطن مالوف است یا بتقریبے بسمتے میروند بر آنحضرت
جدائی ایشان کم گوارا است و در ساعت رخصت متغیر میشوند و من بعد اکثرے یاد میفرمایند چنانچه
بعد این کلمه آنحضرتؐ فرمودند شاه صاحب را حظے وافر بدست آمده و وقت خوش شده مدتے در ذوق
این کلمه حالتها داشتند سلمه الله تعالی **در ذکر مسائل وجوب تهجد** بعد از نماز ظهر بعادت معهوده
در سائبان نشسته بودند کتاب سفر السعادت مطالعه میفرمودند ارشاد کردند که درین مسائل
نوعی شبهه اکثرے بنظر آمدند بعد ازان عبارتے ازان بلند تر خواندند نوشته بود که آنحضرت
صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وسلم قیام لیل را هرگز موقوف نکردی و در سفر و حضر محافظت آن
کردی واگر احیاناً بسبب شدت مرض یا جهتے دیگر فوت شدی در روز قضا خواندی ازینجا
وجوب تهجد بر آنحضرت صلعم نیز معلوم میشود بعده این فقیر بعرض رسانید که وجوب این رکعات
بر آنحضرتؐ از جاے دیگر هم هست فرمودند که بعضے فرض گفته اند و تمسک میگیرند باین آیه
ومن اللیل فتهجد به نافلة لک عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا - انها که فرض میگیرند میگویند
که معنی همین است که زیاده باشد این نماز بر فرائض پس اینهم فرض شد و آنها که نفل میگیرند
میگویند که نافلة لک دلالت میکند بر نفل بعد آن قدرے عبارتے دیگر خواندند نوشته بود
که آنحضرت قیام لیل را موقوف نساختی و اگر بسبب ضعف مرض یا قدرے تناوری که در آخر
عمر عادت است بهم رسیده بود ایستادن نتوانستی نشسته خواندی و چون قریب برکوع رسیدی
ایستاده رکوع کردی و باقی را نشسته ادا کردی بعد آن فرمودند که درین ایام دل میخواهد
که این کتاب را شخصے از یاران درس گوید میر بدیع الدین خود بخاری میخوانند و سید احمد صحیح مسلم
بلکه باید گفت فقیر عرض کرد که اگر حکم شود عاجز پاید دولت سرفراز شود فرمودند که بهتر است لیکن

خواندن این دو شکل دارد یکے اینکه در مطالعه انچه شبه باشد آنرا صاف باید کرد از هر مقام که باشد دوم اینست که از اول باید خواند عرض کرده شد بهر قسم ارشاد شود فرمودند اختیار دارید کتاب دیگر هست می طلبم شروع بکنید۔ **در ذکر سید احمد که او منصب دار بادشاهی بود** و این سید احمد مشهور بسید صاحب از سادات مکه اند والد بزرگ ایشان که محمد احسن لقب دارند و حکومت سر تعلق بایشان و در میان عربان که الحال درین شهر اند سرکردگی بنام سید احمد صاحب در ابتدای شباب بطور جوانان صالح بسر میبردند از مدت دوازده سال در خدمت حضرت مولانا آمدند و گاه گاه بملازمت میرسیدند رفته رفته بیعت کردند و مشغولی بر شیوه ایشان و کار بجاے رسید که شب و روز غیر از طعن بظاهر نمی پرداختند و آثار محویت بر ایشان ظاهر شدن گرفت و اکثر اوقات برقت میگذرانند۔ و واردات ایشان بدرجه اعلی رسید و توجه آنجناب درباره ایشان زیاده برقیاس شد و بسیار عزیز میدارند و تعریف نسبت ایشان از زبان مبارک حضرت مولانا مکرر بسمع همه یاران رسیده و در عرصه اندک رتبه ایشان از یاران قدیم درگذشت و کاروبار ظاهری و اخراجات روزمره نیز تفویض ایشان شده بعد چندے از زبان مبارک ارشاد شد که ایشانرا از علم بهره ور باید ساخت چنانچه از میزان شروع کنانیدند و بعون الله تعالی اکنون شاگردان ایشان طالب علم مستعد اند و خود صحیح مسلم در جناب اقدس تلمذ میکنند و در خدمت حدیث مشغول اند و درس کتب معقول و منقول بشاگردان میدهند و شب و روز مصروف بحکم مولانا در تعلیم و تعلم اند و بر وقت معهوده در شغل باطنی نیز و نسبت محرمیت و خصوصیت زیاده از همه یاران در ایشان است و فضائل ذاتی علاوه آن و یاران یکسر چه وضیع و چه شریف محبت ایشان در دل دارند و بجهت اخلاق گرویده و در کاروبار یاران بدستور آنجناب مصروف و جفاکش و فرمائش بردارند خصوصاً یارانیکه در سفر باشند عرض احوال خود در جناب حضرت مولانا بعهده ایشان میگذارند و کاروبار خانگی خودها نیز در خدمت ایشان تکلیف میکنند لعنایت حضرت صاحب ایشانرا نیز قصورے درین امر نیست و ساعی و مصروف اند القصه خوبیهاے ایشانرا اگر یکے از هزار گویم کتابے دیگر تصنیف میباید کرد لهذا یک حرف بس است که از زبان مولانا تعریف استعداد ایشان بسمع رسیده و میر سید سلمه الله تعالی و تفویض کاروبار اخراجات وغیره

برہم زن اوقات ایشان بود از مدتے موقوف فرمودہ بیار دیگر سپردند ور ذکر میر **شفیع الدین**
و میر کلو روز دیگر وقت عصر دولت مشاہدہ میسر شد در مطالعہ کتاب سفر السعادت مشغول بودند
عبارتے دران بنظر اشرف در آمد میر شفیع الدین را فرمودند کہ این کتاب را پیش صوفی جیو کہ در مسجد
نشستہ اند ببرید و بگوئید کہ درین صفحہ مطالعہ کنید میر شفیع الدین کتاب را مطالع کنانیدہ باز آوردند
چون برائے وضو برخاستند کتاب در دست مبارک بود بفقیر مخاطب شدند فرمودند کہ صوفی جیو
از من سوال کردہ بودند کہ دوگانہ نفل بعد از وتر جائز است یا نیست فقیر عرض کرد کہ مشہور است
کہ جائز نیست فرمودند کہ محدثین برین رفتہ اند لیکن مسئلہ مختلف فیہ است و مذہب بخاری و مسلم
ہمین است کہ جائز نیست اما درین کتاب بہ بینید چہ نوشتہ اند در انجا اختلاف مذہب بیان نمودہ
بعد ازان شیخ نوشتہ کہ مذہب جماہیر علماء این است کہ دوگانہ بعد وتر جائز است و وتر قاطع نماز
نیست لہذا بصوفی جیو نمودہ بودم بعد ازان چند حرفے در تنہائی از مقدمات روزگار دنیوی خود
عرض کردن داشتم بعرض رسانیدم و جواب گرفتم وقت مغرب رسید میر کلو موافق معمول برائے
افطار دال مونگ مقشر کہ در یک طبق از آب تر کردہ بودند آوردند و تقسیم کردند روبروئے حضرت مولانا
نیز بر یک برگ سبز بدستور یاران گذاشتند افطار فرمودند و برائے نماز تشریف بردند **در ذکر**
صوفی یار محمد این صوفی جیو از شرفائے جونپور اند و از اولاد حضرت ابراہیم بن ادھم اند و سید
صحیح النسب در اوائل بنوکری امرا بسر میبردند من در خدمت مولوی زین الدین غفر اللہ تعالیٰ
کہ خلیفہ شاہ بڑی صاحب بودند و نسبت علمی ایشان از شیخ خود زیادہ بود و بڑی صاحب از
مشاہیر مشائخ جہان آباد اند احتیاج بہ تفصیل نگاشتن احوال نیست بادشاہ فردوس آرامگاہ
از معتقدان ایشان بود و روبروئے قلعہ خود کہ در عین مد نظر باشد مکان سکونت برائے
شاہ صاحب مقرر کردہ و پسر خود را بہ بندگی در خدمت ایشان نامزد کردہ بود چنانچہ در وقت
سلطنت خود مرزا احمد نیز در خدمت گذاری حاضر شد و جاگیرات بسیار بمعتقدان ایشان داد
مولوی زین الدین مردی صاحب ذوق بودند و بتاریخ پنجم ہر ماہ مجلس ترتیب میدادند
و مردم شہر از مشائخ وغیرہ جمع میشدند سماع نیز بودی یاران داشتند صاحب ذوق و وجد

درشهر کهنه متصل موتی مسجد روبروی گذر مکان سکونت ایشان است و اکنون مزار شریف
ایشان درهمان مکان است بیعت در طریقه چشتیه سراجیه نظامیه کردند و بیاد حق مشغول شدند
و در آخر عمر که مرض موت لاحق مولوی مرحوم شد خدمت نمایان کردند و ایشان از ایشان راضی
گذشتند بیاضے داشتند که آنچه اعمال و اشغال از مشائخ یافتند دران مندرج بود بایشان مع
اجازت سپردند مدتے بر مکان مذکور در هنگامه ها و تاراجی شهر و قتل و غارت باستقلال بر مزار
ایشان تنها گذرانیدند در حین شیخ خود نیز با حضرت مولانا محبتے داشتند درین نزدیکی آمد و رفت زیاده کردند
بلکه روزانه در ینجا می ماندند و شبانه در شهر نو مکانے گرفته بودند و آن میگذرانیدند من بعد شب و روز
مصاحب حضرت مولانا شدند و آنحضرت نیز چیزهاے بسیار بایشان از اشغال عنایت فرمودند و شب
زیر پلنگ حضرت مولانا بخواب که عین بیداری است بسر میبرند و حضرت مولانا از ایشان راضی و
بر حال ایشان متوجه و هر روز نسبت در ترقی و مشغولی عالیست و محافظت ورع بدرجه اتم دارند
و مزاج درویشانه و کشاده پیشانی و خوش طبعی بلکه اکثرے در کلمه و کلام روبروے حضرت مولانا
بخوش طبعی حرف میزنند خوش آینده خاطر میشود و همه یاران از اخلاق ایشان راضی و شاکر و
گشته گرویده بدرجه تمند دارند حضرت مولانا در حق ایشان میفرمایند که باوجود دولت ترقی صوفی را
عجبے در عوے مطلق بدل نیست و محرمیت نیز با آنحضرت دارند و اکثرے سفارش یاران و کلمه خیر
بعرض رسانیدن در هر وقت در ان شیوه ایشان است و کار اکثرے از بندهاے خدا از جهت ایشان
در جناب آنحضرت برآمده و اجازت بیعت حضرت مولانا بایشان داده اند و زمانه از زمانه بے یاد میگذارند
الحمد لله علے ذلک **مذکور روز جمعه و بیان منت** روز جمعه دولت مشاهده میسر شد
در سائبان تشریف داشتند و سید صاحب و مولوی کریم و چند یاران نشسته بودند و هدایه و چند کتاب
دیگر ره برده بودند و روایت تراویح از ان کتاب برآمد که اگر قبل عشا بخوانند مضائقه نیست و وقتها
کل اللیل از لفظ قبل بعضے یاران تعبیر قبل از وقت عشا کردند و بعضے قبل از نماز عشا کردند لیکن
از لفظ کل اللیل صاف شد و این هم برآمد که از یک سلام هشت یا دو رکعت بخوانند و بر هر دو رکعت
قاعده یکبار ازین قبیل روایات را بلند میخوانند بعد آن براے وضو تشریف فرمودند و در اثناے

برادر امیر قمر الدین المتخلص المشهور بمیان منت مخاطب شده فرمودند که شعری که شما از خواجه حافظ
خوانده بودید و صاحب تذکره برو قدح کرده بخوانید ایشان خواندند بیت چشم بر رخ خوب ترا خدا حافظ
که کرده همه نیکی بجان ما حافظ * لفظ حافظ در یک مصرعه میآید میگویند فرمودند معنی چنین بخاطر
میگذرد که حافظ خود را در مصرعه ثانی غائب شمرده خطاب کرده که برائے جان ما شکر کرده ای حافظ پس
رخ خوب ترا خدا حافظ درین صورت همه آنانے گفتند خوشنود شدند که تقریر بطور شاعر فرمودند و اصلاح
بتاویل نشده و الفاظ همه بحال مانده بعد آن میان منت بعرض رسانیدند که در یک شعر خواجه حافظ
که مشهور است نیز شعرا میگویند که قافیه درست نیست بیت صلاح کار کجا و من خراب کجا
ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا * پس قافیه خراب تا تاب اگر میشد درست میشد اینجا تا بد قافیه
واقع شده و این چه طور جائز باشد بعد از ساعتے از وضو فراغت کرده فرمودند که معنی این بیت
همچنین باید گفت بیت صلاح کار کجا و من خراب کجا * ببین تفاوت ره از کجاست * مدعا اینجا تمام شد
پس میگوید که اگر حال چنین است تاب کجا یعنی لفظ تاب در قافیه واقع شده یاران حظ برداشتند
و بعرض رسانیدند که شخصے درین مدت جوابے از طرف خواجه نگفته امروز حضرت این نکته فرمودند بعد ازین
کتاب سفر السعادت را برداشتند دران عبارتے برآمد فرمودند که تحریر شیخ عبد الحق بسیار با حسن
طرق است و ماله و ماعلیه را همه واضح مینویسند و احتمالات و اشکالات همه بیان میکنند چنانچه
نوشته عبارت آن بود که نوم رسول الله صلی الله علیه وسلم ناقض وضو نبود و این خاصه آنحضرت
بود و در روایتے آمده که خاصه همه انبیا علیهم السلام است و تمسک برین آیت است که انی ارٰی فی المنام
انی اذبحک و حدیث نیز آوردند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده اند که آنچه شما میگوئید من
در نوم مے شنوم و حالانکه چشم من بخواب است و دل من بیدار درینجا اشکالے وارد میشود که اگر
چنین است پس حضرت دران وادی چرا نوم فرمودند که نماز قضا شد بعد آن فرمودند که این
وادی شیطان است شخصے عرض کرد که شیخ جواب چه مینویسد فرمودند که هنوز این قصه وادی
را تمام و کمال خواهند نوشت بعد آن در یک دو ورق جواب خواهند نوشت من بعد قریب مغرب
شد میر کلو دال مونگ مقشر آوردند و تقسیم موافق معمول فرمودند اذان شد برائے نماز مغرب

تشریف بردند در ذکر میر قمر الدین عرف میان منت واین میر منت از اولاد حضرت امام ناصر الدین که در سونی پت مزار ایشان بر سر راه واقعست وسادات اولاد ایشان درہمین قصبہ ساکن اند وجد مادری ایشان شاہ عنایت اللہ قادری اند که از مشاہیر شیخان شاہ جہان آباد بودند ونسبت قرابت باشاہ ولی اللہ محدث نیز دارند از مردم خاندانیہ اند از عالم طفولیت حدت طبع وصورت وسیرت خوب داشتند ومیلان بشعر ہم بود چنانچہ تاحال ہم ہست ودر فن شعر مہارت تام دارند سابق صلاح وشغل ووظائف از کتب سلف اخذ کرده اوقات بحفاظت میگذرانیدند حق تعالی درخدمت حضرت مولانا ایشان را آورده بیعت کردند ومشغول شدند وفائدہ بین بااندک عرصہ نصیب ایشان شد بدولت اجازت مشرف شدند ویاران ایشان نیز مشغول میشوند وعلی رضا نام یار ایشان است که ہمیشہ بسوزش میگذارند ومیر موصوف اکثرے درخلوت وجلوت بطور یاران مخصوص حاضر میشوند ومخاطب آنحضرت میشوند وامید ترقیہاے بسیار میدارند ومعاش ایشان از چندے بر توکل بطور فقیرانست پیش ازین یک علاقہ حقیقی داشتند آنہم از فضل الٰہی برطرف شد احوال بزرگان سلسلہ را نیز نوشتہ رباعیات درمدح مشائخ گذرانیده قابلیت تمام وورع تام حاصل ایشان ہست ۔ الحمد للہ علی ذلک

در ذکر میر بدیع الدین سلمہ اللہ تعالی دولت مشاہده میسر شد ودر آلان تشریف داشتند ونمد بارانی بر بوریا فرش بود ارشاد کردند که برین نمد برابر من بنشین واین قسم اکثرے میشد نه اینکه عزت فقیر از یاران زیاده باشد بلکه بنا بر زمستان که آن وقت شدت بود فرمودند این سلوک باہمہ یاران است صاحب کافیہ میفرمودند ومیر بدیع الدین سلمہ اللہ حاضر بودند ویک شخص دیگر بود مذکور آمد که بعضے این میگویند که شمس الدین تبریز مرید مولانا روم است منت بعرض رسانید که در دو رسالہ این قسم نوشتہ دیده ام واز نفحات نیز احتمال میشود حضرت مولانا فرمودند که باعتقاد ما از عبارت نفحات نمی برآید ورسالہ را که صاحب نام میگیرند دیده ام فرمودند که نفحات برآرند در انجا ملاقات اول که مولانا سوار اسپ بودند وحضرت شمس آمده جلوگر فتند وسوال کردند که بایزید بسطامی ما اعظم شانی وازین قبیل چیزہا دیگر گفتہ که ماعرفناک

حق معرفتک و جناب رسالت صلوات الله علیه پس مرتبه کدام کس ازین هر دو بالاتر است
مولانا میگوید که مرا ازین سخن از هیبت لرزه آمد و من بعد جواب گفتم که بایزید اندک تشنگی داشت
در یک جذبه فرو نشست و مصطفی صلی الله علیه وسلم دریاها نوش کرد و سیراب نمیشد و قصه لیبایی
در نفحات است ازین یک علوشان مولانا برمی آید و دیگر عبارت بران دال است که بعد جواب
حضرت شمس نعره بزد افتاد و عبارت دیگر هم مطابق این حال است اگر شخصے منظور داشته باشد
در اوراق نفحات درین مقام ملاحظه کند غرض حضرت مولانا عبارات پس و پیش را بلند خواندند
وازینجا خلاصه همین برآوردند که مولانا فیضیاب از حضرت شمس الدین است و خاطر ایشان میان منت
شد من بعد مذکور آمد که بیعت کردن مشائخ علیحده در تنهائی چرا مقرر شده است فرمودند که بیعت را
اخفا درکار نیست لیکن وقتے چیزے که مے آموزند ضرورت میشود لهذا مشائخ با خفا این کار
میکنند من بعد فرمودند که حضرت صاحب ما بیعت باین طور هم بمردم کرده اند که بیعت یک شخص
میکنند و هم دران حالت یکے دامن او را میگیرد و دومے دامن آنرا و سیومے دامن آنرا
ازهمین دستور اکثر اشخاص متعدد بیعت در یک جلسه میکنند رواست خصوصاً برائے عورات
این شکل بسیار مناسب میشود و در وقت بیان این مذکور حالت خوش بود و تا دیرے مزه
این بر قلب حاضران ماند درین اثنا شخص اجنبی آمد صحبت بطور دیگر شد برائے وضو تشریف
بردند مولوی محمد مکرم و سید صاحب و میر بدیع الدین آمده برائے سبق حاضر شدند تا دو پهر سبق
این صاحبان شد و مطالب احادیث بسیار بوجه احسن درمیان آمد و برائے خواندن سفر
السعادت بفقیر امروز بتکرار ارشاد شد که سه پهر میخوانده باشد ان شاء الله تعالیٰ از فردا شروع
خواهد شد **در ذکر شاه عبدالله** امروز که دهم رمضان روز سه شنبه است دولت
مشاهده میسر شد بر تخت نشسته بودند از راه عنایات خیریت مزاج فقیر پرسیدند من بعد آن
میر منت و شاه عبدالله خورد آمدند دیوان کمال خجندی در دست داشتند عرض کردند که شاه
عبدالله ازین میخوانند فرمودند کدام غزلے ازین بخوانید چند بیت متفرق خواندند میر منت
بعرض رسانیدند که کمال خجند معاصر مغربی است و مشهور است که مغربی بر ایشان قدح هم کرده

بود شعر [illegible] گفت که تجدید
شعر [illegible] کرده گفت که [illegible]
مرا مقصود و آنست و از [illegible] شد حضرت مولانا مطابق این
فرمودند که درویشے بود در مجلسے شعرے خواندند درویش را در گرفت و حالتے داشت شیخ الاسلام
وقت تعریض کرد که محمل این شعر بطرف معنوی نمیتواند شد این شعر چرا حالت آورد این خبر بسمع
درویش رسید شخصے فرستاد که شیخ را در مجلس حاضر آورند گفتند که این را باین معنی حمل میکنیم
قایل شد و گفت که درست است فرمودند که یک حمل دیگر هم میگویم که حالا تو میری این را هم
(یعنی جفا کرده ۱۲) یقین بدان چنانچه رفت و مرد و حال آنکه ازان درویش گاہے اینچنین عمل بوقوع نیامده
لیکن وقت الغرض [illegible] حضرت مولانا [illegible] برائے وضو تشریف فرمودند آهسته
میان منت بمن گفتند که این احوال حضرت مخدوم صاحب است که حضرت مولانا نقل فرمودند
وفی الحقیقت که حضرت مولانا برائے همین نام نگرفته بودند هرگاه از مشایخ خود چیزے مذکور
میشود بسیار ستر میفرمایند اگر آن خرق از حضرت غوث الاعظم یا حضرت خواجه نقشبندی بود و صاف
نام میگرفتند و بزرگی مشایخ خود اکم بیان میفرمایند روزے فقیر بعرض رسانیده بود که قسمے
مکتوبات حضرت قاضی حمید الدین ناگوری در حضور خوانده میشود یا چیزے دیگر برائے تحریک
از قسم کہانی که بزبان هندی است مذکور میشود چرا فوائد الفواد را حضرت نمیفرمایند که یاری
بلند بخوانند و حاضران حظے گیرند فرمودند مارا ننگ می آید که کتاب سلسله را بلند در مجلس بخوانند
بمن بعد مذکورے از شهر و از روزگار خود کردم و تشویشے داشتم بعرض رسانیدم فرمودند ما اگر
مشغول میباشیم بسیار آرام میکشیم و باوجودیکه در رمضان ریاضت زیادت کرده میشود لیکن
ذوق موافق آن حاصل نمے آید

در ذکر میر خیر الدین صاحب

روز دوشنبه شانزدهم
دولت مشاهده میسر شد برائے رخصت میر خیر الدین صاحب سلمه الله تعالی تا بدروازهٔ دین
مدرسه تشریف فرمودند و میر موصوف برائے تلاش روزگار بلشکر بادشاه عصر تشریف میبردند
بعد فاتحه فرمودند که فاءِ نے حضرت سلطان المشایخ رضی الله تعالی عنه فرمودند که تلاش روزی

بطور یوز باید کرد که درپے شکار یک جست میکنند اگر بدست آید بہتر است و احیاناً جست دیگر
ہم کرد اگر در ہر دو جست بدست نیاید خاموش مے نشینند و مثل سگ که درپے شکار مدتہا میدود
تیدود و پس تلاش ... وقت وداع
ہمین لفظ برزبان مبارک ارشاد میکنند که بخداے کریم حوالہ کردیم من بعد بدرس مشغول شدند
حدیثے درباب این برآمد که فرضیت جمعه از کجا است ماخذ آن این آیت است اذا نودی للصلوٰۃ
من یوم الجمعة فاسعوا الی ذکر الله و ازین ذکر الله مراد نزدیک اہل حدیث نماز جمعه و خطبه است
حضرت مولانا ارشاد کردند که فرضیت نماز جمعه خود ظاہر است که خلیفه نماز ظہر است و فرضیت خطبه
بنا بر وعظ است پس اگر خطبه بلفظ ہندی درین مملکت خوانده شود براے چیزے که موضوع است
حاصل میشود الا براے سائر الناس فائده ندارد که از زبان عربی واقف نیستند در ذکر غلام محمد
که جمیع اکساب بکمال رسانیده بود روزے در سائبان خانقاه نشسته بودند که ذکر
اشخاص قابل و صاحب میزان آمد فرمودند که در شہر اورنگ آباد آشناے بود غلام محمد نام جمیع
اکساب بکمال رسانیده خصوصاً سواری اسپ بسیار بقدرت میکرد که مقدور حیا بکسواران
نباشد و جامه چینی وغیره که ہنر خدمتگاران است بدرجه میدانست که نواب نظام الملک غفر الله
پسند فرموده بودند و کار علاقه بندی بصفائی میکرد غرض باوجود این کمالات دائم محتاج
قوت بود چنانچه بجہت عسرت اہل خانه ایشان درخانه ما آمده سکونت کرده بود و خبرگیری آن ما
میکردیم مقصود اینکه صفت رزاقی که جا رسیت و ابسته امرے نیست من بعد ذکر اسپان
درمیان آمد فرمودند که من اسپے داشتم که روزے ہفتاد و پنج کروه راطے کرده بودم و درین
مسافت تعاقب فوجے بطور یلغار ہم شده و پاشنه کوب ہم رفتم بعد رسیدن منزل که این
را گرم کردم بر ہموں جولانی بود آخرش تعریف این را شنیده نواب ناصر جنگ مشتاق شدند
و روزے درخانه ما آمدند و ہر چند ابا کردم بزور گرفتند در ذکر میان مجیب الدین من بعد
میان مجیب الدین آمدند و ایشان نیز از یاران قدیم حضرت مولانا و از اولاد ہمشیره زادهٔ
حضرت سلطان المشائخ قدس سرهٔ اند درین جناب آمدند و پیش ازین بموجب ارشاد ندتے

و در درگاه حضرت شیخ سلیم چشتی مشغول بودند و چندے اخراجات سرکار نیز حواله ایشان بود
و در نیولا شرح ملا میخوانند حضرت مولانا بایشان خطاب کردند که شما سبق خود را موقوف بکنید صبح بعد
وظیفه آمده می خوانده باشید دیگر یاران را جواب داده ایم که از فردا که روز شروع اعتکاف است
سبق موقوف کنند و عادت معهود حضرت مولانا هست که از تاریخ بستم رمضان شریف در مسجد
معتکف میشوند پیش ازین سه چهار در مسجد درگاه حضرت سلطان المشائخ محبوب الهی رحمة الله
تعالیٰ علیه معتکف میشدند بسبب هنگامهاے و عدم اطمینانها در مسجد مدرسه که جوار حویلی است
و نماز فرائض نیز درین خوانده میشود مقرر فرمودند و سبق علوم درسی و در رمضان شریف تمام ماه
موقوف میشوند صرف درس حدیث میباشد و در عشره اخیره این راهم موقوف کرده اند در ذکر
سایه حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم وقت شب در سایبان
خانقاه تشریف داشتند سید صاحب سلمه الله تعالیٰ عرض کردند که در مواهب لدنیه بنظر آمد
که آنچه مشهور است که سایه حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم از ابهام دراز بود این در انگشتهاے
پا ست نه در دست و بعضے که خیال بدست کرده اند غلط است همین مذاکره بود کتاب راهم آوردند
حضرت مولانا فرمودند که یک صحابی را در خواب دیدند احوال پرسیدند که من تمام داخل بهشت شده
ام الا سبابه من پس ازین سبابه مراد انیست که با نچه اشاره ازین سبابه میکردیم و ضابطه عرب است
که هرگاه بکسے بد گویند بسبابه اشارت می کنند پس موجب عدم دخول سبابه در بهشت انیست
من بعد صوفی صاحب سلمه الله تعالیٰ براے ملاقات درویشے رفته بودند تشریف آوردند بر
سبیل حکایت گفتند که شاه صاحب میفرمودند که ما یاران حضرت صاحب و قبله یعنی والد حضرت
مولانا را در دیار دکن ملاقات کرده ایم بعضے را دیدیم که بلا واسطه بیعت داشتند و بعضے بیک واسطه
و حالات ایشان این بوده همین که لفظ الله روبروے ایشان شخصے گفت اشک از چشمهاے
ایشان جاری شدند احتیاج بسماع وغیره هرگز نداشتند و یارے ازان معمر و سفید ریش بودند
و لباس زرین مثل کناری وغیره که در هندوستان رائج است می پوشیدند و هرگاه نام خدا میشنیدند
در گریه مے آمدند حضرت مولانا فرمودند که من تا بده واسطه یاران حضرت صاحب را دیده ام درین

اثنا از وضو فارغ شده بر زینه نشسته بودند صوفی صاحب بعرض رسانیدند که شاه صاحب
این راهم میگفتند که شخصے در جے پور بمردم اہل سماع بسیار طعن و تشنیع میکرد چنانچه روزے
نام حضرت مولانا را گرفته گفت که اے مسلمانان از یاران ایشان پرہیز خواهید داشت که از راه
میبرند اتفاقاً در ہمان روز ببلاے گرفتار شد و بے حرمت گردید حضرت خاموش ماندند و مرضی
حضرت بر امرے که موجب تفاخر باشد یا حرفے یا کشفے در و بر آید و نسبت بآنحضرت کرده شود براے
بیان مطلق نمیباشد درین اثنا فقیر بعرض رسانید که در ہمچو محل سخت مشکل میشود که شخصے صراحةً
الفاظ نا ملائم نسبت بحضرت مولانا بکند این کس اگر جواب داده شود خلاف مرضی حضرت است
و اگر برداشت کند لبشریت مانع مے آید درین اثنا میر بدیع الدین صاحب عرض کردند که روزے
برمن این ماجرا گذشته است بیاد حضرت مولانا خواهد بود که در مسجد جامع افغانی بچه فصیح
پیش آمده بود من حاضر بودم فقیر عرض کرد که این ہم حاضر بود و حضرت مولانا بر حوض مسجد جامع
نشسته بودند روہیله آمد و تعرض کرد که ریش را چرا مے تراشید و بحدے مکابره کرد که بگفتن
راست نیاید و آنچه خلاف شان علما و فضلا بلکه سائر الناس باشد نسبت بحضرت مولانا کرد
خاموش ماندند و بعد ساعتے برخاستند و سه چهار کس که نشسته بودیم حضرت متوجه بطرف
مایان شده فرمودند که شما چرا خفا مے شوید ہیچ مگوئید چون این حکایت تمام شد حضرت مولانا
فرمودند که این عزیز تنها پیش ما آمد و درخواست بیعت کرد و بسیار معذرت خواست و گفت
که من اینقدر شرمنده ام که دل نمیخواهد که رو بکسے نمایم بلکه خود را بکشیم من دست بیعت
باو دادم لیکن من بعد گاہے نیامده است معلوم نشد که چه واقع شد **در ذکر شغل و اشغال
حضرت صاحب قبله** روزے مذکور جناب حضرت صاحب قبله بر آمده فرمودند که
حضرت صاحب قبله با تمام اوقات مصروف بذکر میداشتند و مکانے ساخته بودند که درمیان
زنانه و مردانه واقع بود اگر در او را از مکان مردانه بند بکنند داخل مکان زنانه محل سرا باشد
و اگر از طرف محل سرا بند کنند و درے که بشرق بطرف خانقاه است وا کنند مردانه مے شد
چنانچه اکثرے اوقات در ہمون حجره تشریف میداشتند و ذکر آهسته آهسته مے کردند

وکنیزان کمر آن حضرت حبشی میگردند ودر مجلس حضرت که بیرون تشریف میداشتند غیر از مشغولی مذکورے ازین طرف و اتران سخنے آمد هر که مے آمد مشغول شده مے نشست حتے که ذکر مسائل هم درمیان نبود دراوائل احوال بطرف کتاب میلان بود در اورنگ آباد غیر از شغل بچیزے سروکارے نبود ودر هفته دو مرتبه جهر میشد وشکل حلقه این بود که یاران بذکر مشغول میشدند ودر هر شخصے که گرمی کم محسوس میشد حضرت خود برابر آن یار مے نشستند وچند ضرب ذکر میکردند تاکه او را گرمی درمیگرفت نزدیک یار دیگر تشریف مے بردند و کار او را باتمام میرسانیدند وروزے این هم فرمودند که از نصف شب حضرت بیرون تشریف میفرمودند اگر یاران را مشغول می یافتند بهتر والا هر شخصے که بخواب رفت خود ملاحظه فرموده کوزه آب سرد همراه میداشتند بران مے پاشیدند تا این مرتبه تقید در تربیت داشتند و از انجا مذکور یاران حضرت صاحب قبله آمد فرمودند که میان عشق الله نام درویشے از یاران حضرت بودند شاید باین کمال یار دیگر هم رسیده باشد خدا عالم است وهشت پهر ایشان که عبارت از شب و روز است مصروف بذکر جهر بود وبرائے خوردن یک ونیم پاؤ جوار وسه پاؤ مسکه که خلاصه روغن است حضرت صاحب روبروے خود ترتیب نموده مے دادند وتصفیه جسد ایشان تا باینجا بود که ما دران ایام طفل بودیم بنابر بازی کلاه ایشان را از سر گرفته بر درخت بلند مے انداختیم ایشان صاف بر هوا میرفتند وکلاه از درخت میگرفتند واین قسم بارها میشد ودرین حرکت روزے تکلیفے بر جسد ایشان ظاهر نمیشد وباوجود اینقدر ریاضت مزاج ایشان مائل به طیب هم بود بلکه باکثر مردم مزاح میکردند وآنها ایشان را سخت میگفتند خوش میشدند و باز نمے آمدند وصورت وفات ایشان نیز از عجائبات روزگار است در صوبه گجرات بودند ودر مکانیکه سکونت داشتند یک روز ایشان را در انجا یافتند وتوده از گلها انجا بود من بعد معلوم شد که موت ایشان همین بود ودر همان روز ایشان را کسے در کعبه ملاحظه کرد وکسے جاے دیگر دیده اکثرے آنحضرت خرق عادات دیگر هم از شاه عشق الله صاحب نقل هم فرموده اند روزے دولت مشاهده میسر شد درین ایام فقیر را از بعضے جهات دنیوی تشویش بسیار بود تشفی ها فرمودند وچیزے از اسرار ارشاد کردند که این را میخوانده

باشی بمجرد استماع تشویش از خاطر میرفت و آن مقدمه نیز بآسانیت رفع شد مذکور دیگر روزے دولت مشاہدہ میسر شد بر تخت نشستہ بودند فقیر را نیز بر ہمان تخت جا دادند مذکور ہمسایہ بود کہ دیروز فوت شد من بعد مذکور سوم کہ رسم فاتحہ است آمد فقیر عرض کرد کہ سوم رسم است و بعضے ہفتم ہا میکنند فرمودند کہ ہفتم رسم قدیم معلوم میشود عرض کردہ شد کہ در حدیث شریف ہم آمدہ فرمودند کہ از قیاس مے برآید برائے اینکہ فرمودہ اند کہ تا ہفت روز چنین بکنند چنانکہ اکثر حکم تا ہفت روز بیان شدہ اند ازین قیاس میرود کہ گویا حد ماتم ہفت روز است روزی مذکور درگن آمد درویشان آنجا فرمودند کہ در آنجا درویشے بودند خراب حال نام بسیار آدم خوب و از امرازادگان شہر بودہ اکنون مجذوب بودہ و یک انگرکھہ پنبہ دار میپوشید بسیار کہنہ و بوسیدہ و روغن تلخ از ہر جا میگرفت و بر بدن خود معہ لباس مے پاشید ازین قیاس باید کرد کہ لباس چہ صورت گرفتہ باشد و از من ملاقات میکرد و اکثرے در صحرا لے بسبب سوزش و جوشش افتادہ مے ماند و چہار چہار روز خبر ازین عالم نداشت روزے صحبت رقص زنان بود من ہم بودم دران صحبت میان خراب حال آمدند و مدتے تماشا دیدند یک مرتبہ گفتند کہ من ہم رقص خواہم کرد و مردم اعتبار نکردند ناگاہ ایشان برخاستند و یک دوپٹہ تاش برخود گرفتہ شروع برقص کردند وصول رقص ہمہ ازین مرد موجود مے شدہ و باوجود آن لباس کہنہ روغن ریختہ صورت این عزیز بدرجہ خوش مینمود کہ حاضران تاب دیدن نداشتند و این خود در گریہ بودند و تمام مجلس چہ مرد چہ زنان ہمہ محو شدہ بیخود بودند بلکہ ہر از در و دیوار اثرے بیخودی ظاہر بود و در ہمون حالت بیرون آمد و این شعر مے خواند بیت ہر کہ شد خاک نشین برگ و برے پیدا کرد ٭ سبز شد دانہ چو با خاک سرے پیدا کرد ٭ و راہ صحرا گرفت ما ہم ہمراہ این برآمدیم و دیدیم در یک غارے افتادہ بود و کف از دہن آن مرد لے اختیار میرفت بعد از چند روز بہوش آمد ذکر زیارت حضرت محبوب الٰہی رضی اللہ عنہ روزے دولت مشاہدہ میسر شد فرمودند کہ در صحبت بے تکلف ما را بسیار آرام میشود و در جائے کہ تکلف میباشد اگرچہ صاحب تکلف زیادہ تر خاطر داشت مینماید و در رضا جوئی مصروف میشود اما دل انس نمیگیرد لہذا در خانہ ہر آشنائے

که میروم شب نمی باشم شب در خانه خود میرسم و بسیار خوش میگذرانم و در خانه بمجرد رسیدن
اطمینان حاصل مے آید و در جاے دیگر نه مگر هرگاه در درگاه حضرت محبوب الٰهی رحمة الله علیه
میرسم همینکه رسیدم مارا آرام حاصل میشود و کلفت دور میشود من بعد فقیر احوال روز گذشته
بعرض رسانید که باران دیروز تمام روز باریده و من بر اسپ کم قدم سوار بودم و غیر از جامه و دوشاله
پارچه پنبه دار نداشتم تصدیع بسیار کشیدم فرمودند که روزے نظام الملک برادران مرا فرمود که برائے
تماشاے آهو (که قراولان تیار کرده اند و مانوس شده است) در رمنه بروند و تماشا کنند من هم
رفتم آنجا قریب بشام آثار باران ظاهر شد همه برادران بشهر آمدند من متوقف بودم آخرش باران
بشدت فراوان بارید و یاران نیز همه رفتند و خدمتگاران هم رفتند مگر یک قراول برائے چوکی
فرشی که آنجا بود ماند هرگاه اراده مرا برائے رفتن شهر معلوم کرد بسیار به تشویش آمده گفت که فرش
بسیار است اینجا اگر مردم زیاده می بودند همه هامیشد حالا که من تنها ماندم اگر ازین فرشے کسے بدزدد
ذمه من خواهد شد مرا بر و رحم آمد و گفتم که من هم میباشم تا دو پاس شب من بر اسپ سوار ایستاده
ماندم من بعد از اسپ فرود آمده در شدت باران نشسته ماندم قریب بصبح مطلع صاف شد بخانه
آمدیم نواب این ماجرا شنید و از من بسیار خوش شد و گفت که ایشان مزاجے دارند که باید پرسید
اما کو از حضرت صاحب قبله آمد فرمودند که دستور مجلس حضرت صاحب این بود که دو مجلس میشد
در یکے از یاران که شاغل و صاحب نسبت میبودند مے نشستند و در مجلس دومے که بیرون
قنات میشد همه مردم شاغل و غیره جمع میشدند و حضرت صاحب گاهے درین مجلس و گاهے
دران مجلس تشریف میداشتند و معتاد قوالان سر جماعت یک تنکه بود زیاده برین مقرر
نمیفرمودند و از قسمت خود چیزهاے بسیارے یافتند که در قیاس نگنجد اما مقررے همین تنکه
چه قدر سعی قوالان می کردند و اسم خود را داخل میساختند فرمودند که یک مرتبه شاه شریف که
از یاران حضرت صاحب قبله بودند در حالت قوال را شروع به تنبیه کردند و بسیار زدند مردم
میگفتند که کناره شو قوال گفت که باشید وقت من هم میرسد چنانچه بعد از چند گهڑی ایشانرا
هوش آمد و هر چه در خانه داشتند باو دادند حتے که چهارپایے و فرش هم باو دادند هیچ چیز

در خانه نماند از ینجا ذکر در فضائل و اوصاف شاه شریف آمد فرمودند که مرد با اوصاف
بود اوائل حال از جهت وضع ما که جوانانه بود ایشان ناخوش بودند و بطریق موعظت حرفها
مے گفتند بعد مدتے که از ما واقف شدند و ربط زیاده بهم رسید چیزے اخذ هم کردند و قائل
این امر هم بودند والا همین که شخص را مریدان بسیار شدند من بعد از جا میرود و از کسے که
فائده میگیرد کم قائل میباشد و این وصف در پیرزادها بسیار است که در خلوت از شخصے
فائده میگیرند و هر گاه بیرون در معتقدان خود یا پدر خود مے نشینند با آن شخص سلوک متکبرانه میکنند
چنانچه نام یک دو کس گرفتند که با ما در خلوت بطور یاران و در جلوت بطور پیرزادها سلوک میکردند
در **ذکر حضرت صاحب قبله** دولت مشاهده میسر شد ذکر حضرت صاحب قبله بر آمد
فرمودند که یک مرتبه حضرت صاحب بیمار شدند و حرکت از تمام اعضا مسلوب شد و پاے اگر
دراز بکنند نمے شد و اگر بکشند و متصل بشکم کنند ممکن نبود و از زبان نیز حرف و حکایت نمے فرمودند
بعد از سه روز مرا در خلوت طلبیدند و فرمودند که در فلان قبرستان برو و باین شکل یک قبر است
آنرا شگافته دست درمیان او بینداز و هر چه بدست آید آنرا پیش من بیار چنانچه همین قسم
کردم و هیچ بدست نیامد آمده بعرض رسانیدم فرمودند که نیکو تفحص بکنید باز رفتم و نصف قد خود را
تا کمر درمیان قبر انداختیم چیزے بدست آمد بجنسه روبروے حضرت آوردم وقت شب بود چراغ
نزدیک طلبیدند فرمودند که همین است در یک طاق گذاشتند تصویرے بود از آرد ماش ساخته
بودند و در تمام اعضاے آن سوزن زده بودند حکم به بر آوردن سوزنها کردند هر گاه که او دست
آن تصویر سوزنها بر آوردند دست حضرت بحرکت آمد همین قسم پا و تمام اعضا درست شد صبح
قریب هزار روپیه بشخصے از معاصرین خود که منجمله مشائخ بودند فرستادند بعد مدتے معلوم شد که
این حرکت از همان شخص بعمل آمده بود و مبلغ براے این فرستادند که این عزیز همین جهت
حسد میبرد که پیش ما مردم مے آیند و هدایا مے آرند پس با ایشان اگر خرج چند رسیده خواهد رسید
خاطر جمع خواهد کرد و از حسد محفوظ خواهند ماند من بعد فرمودند که وقتے که مرا بیعت کردند حضرت
حالت جذبی بود و از خود طلبیدند بوالده ما ارشاد کردند فلانے را بیارید مرا حاضر کردند و بیعت

فرمودند **در ذکر شخصے که سوال بیعت نمود** دولت مشاهده میسر شد مذکور شخصے آمد
که پیش ازین در جناب حضرت مولانا با عقاد تمام بے تکلفانه ملاقات میکرد من بعد کم ملاقاتی
اختیار کرد آخرش موقوف کرد بلکه در غیبت حرف بخوبی نمیزد فرمودند که این مرد وقتے که بسیار
پیش ما مے آمد و برائے بیعت استدعا میکرد چنانچه بلند خان روزے بمن گفت که پیش
شما که سوال بیعت میکند قبول میباید الا این مردم را دیدم که از مدت بجد است و ابا مے کند
هیچ نگفتم لیکن دل برائے بیعت نخواست **در ذکر درویشان و آزادان** مذکور آزادان
آمد فرمودند که وجه تسمیه لفظ آزاد باین درویشان که خلاف شریعت راه اختیار کرده اند همین معلوم
میشود که از قید پیر آزاد اند و در یاران حضرت صاحب قبله هم آزادان بودند چنانچه شاه منقطع نامی
درویشے در فرقه آزادان بود از مریدان حضرت صاحب بسیار مرد باکمال صاحب نسبت بود
در ذکر واقعه حضرت بڑے صاحب دولت مشاهده میسر شد از دو سه روز بر طبیعت
حضرت سخت کوفتے معلوم میشد که خبر واقعه بڑے صاحب که عبارت از برادر کلان حضرت مولانا
باشند آمده بود فرمودند که من بکسے از یاران اظهار این معنی نکردم و بر من غلبه غم شد آخرش بمن
نمودند که ترا عوض این خواهم داد زیاده برین مجال نشد که از عوض این پرسیده مے شد
اگرچه مکرر این را فرمودند که عوض این مقرر شد و هرگاه این لفظ بر زبان مے آمد بشاشت بر
چهره هویدا شد اما معلوم نشد که چه بود بیت میان عاشق و معشوق رمزیست * کراما کاتبین
راهم خبر نیست * **در ذکر یاران حضرت صاحب قبله** مذکور یاران حضرت صاحب
قبله آمد فرمودند که میر اسد الله نامی یارے از حضرت صاحب بودند و بسیار مرد خوب بودند
اگر کسے نیت امرے بکند و شیر برنج فاتحه بنام ایشان بدهد اغلب که آن مهم سرانجام شود و
بارها این را آزموده ایم من بعد مذکور شاه عبدالرزاق آمد فرمودند که ایشان از یاران شیخ کلیم الله
صاحب بودند و متوطن ولایت کشمیر بودند و در صحرا گزران میکردند مکانے بلند ساخته بودند
و هرگاه بالائے او مے آمدند زینه را بالا مے کشیدند راه آمد و شد مسدود میشد من یک مرتبه
برائے ملاقات ایشان رفتم کسے را پیش خود نمے گذاشتند چنانچه یک مرتبه نواب

نظام الملک رفتند ایشان از بالاے بام پرسیدند که چرا آمدند گفتند براے دیدن قدم حضرت پاے خود را از بالا بطرف پائین دراز کردند و گفتند که این قدم حاضر است این را ببینید و درون اجازت ندادند چون من که پیش ایشان رفتم بر زینه یک مار کلان دیدم که افتاده است تامل کردم ایشان گفتند بیائید و بآواز بلند گفتند دور شواے مردک مار از آواز ایشان دور رفت من پیش ایشان رفتم گفتند که براے شما چاه مے پزم لیکن هیزم موجود ندارم محمول چنین بود که خود هیزم از صحرا تراشیده مے آرند من گفتم من مے آرم چنانچه رفتم و هیزم بسیار تراشیده پشتاره بر کمر بسته داشته آوردم خوش شدند و گفتند خوب آوردید شبے در خدمت ایشان گذرانیدم

در ذکر حافظ خیر الله سیاح دولت مشاهده میسر شد بطرف حافظ خیر الله مخاطب شدند و فرمودند که حافظ جیو شما براے زیارت مزار حضرت مخدوم علی صابر بروید و تیاری پارچه سفر بکنید و در میان سکرتال یک قبرے است زیارت انجا هم خواهید کرد و فرمودند که عجیب قبریست و حال آنکه از آیندگان آنجا قبرے مشهور نشنیده شده است فرمودند که یاران درچنین رشک این حافظ خواهند خورد و انها ازین جهت اظهار آزادگی خواهند نمود و حال آنکه حق بطرف ماست که این عزیز در مشغولی محنت میکند و غافل کم مے باشد زود ترقی خواهد کرد یاران قدیمی گمان بد خواهند برد و این حافظ خیر الله مردے از باشندگان پنجاب است پیش ازین در حفظ قرآن مشغول بود از سه چهار سال در خدمت حضرت مولانا آمده و مشغول شده حرکت قلب بسیار بشدت دارد و خدمت نان پختن و به یاران رسانیدن در عهدهٔ ایشان است درین صورت اکثر اوقات ایشان بظاهر صرف این خدمت است بلکه تمام روز لیکن یکساعت بے یاد نمے گذارد لهذا حضرت مولانا را خوش آمد و باعث فرستادن بدرگاه حضرت علی صابر هیچ معلوم نشده براے آنکه بتقریب حضرت مولانا ارشاد کردند و کرایا را که موجب این پرسیدے حافظ جیو من بعد لفقیر گفتند که یک مرتبه پیش ازین هم حضرت مولانا ارشاد کرده بودند که حافظ ترا جاے خواهم فرستاد زیاده برین هیچ نفرمودند و مرا هم مجال نشد **در ذکر زیارت حضرت مخدوم نصیر الدین چراغ دهلوی** روزے در زیارت حضرت

مخدوم نصیر الدین چراغ دہلی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ مشغول بودند بعد زیارت مزار شریف برائے زیارت مزار اینکہ پائین اند تشریف مے آوردند و پائین مزار حضرت کمال الدین علامہ ہمشیرہ زادہ حضرت مخدوم است کہ سلسلہ حضرت مولانا باینشان میرسد و دیگر مزار ہمشیرہ زادہ دیگر ہم ہست و درین مزارات یک مزار را کہ بسبب امتداد مدت و آمد و رفت پنہان شدہ بود حضرت مولانا برآوردہ اند و صاف کنانیدہ پیش ازین ظاہر نبود و حالا ہم معلوم نیست کہ مزار کدام بزرگ است اما حضرت مولانا مقرر در انجا فاتحہ میخوانند و گل مے اندازند و میفرمایند کہ مزار خوبی است ناگاہ بطرف فقیر دیدند و فرمودند کہ سبحان اللہ بعد این کلمہ فرمودند کہ ہر قدر مقدور باشد بجرائی اینجا چیزے میدادہ باشید سوائے نیازے کہ بدرگاہ میگذرانید این غنیمت چیزے است مقدور نشدہ کہ وجہہ این را پرسم اینقدر فرمودند کہ این یک فائدہ دارد **در ذکر مرتبہ محبوبیت حضرت محبوب الٰہی سلطان المشائخ رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ** دولت مشاہدہ میسر شد ندکور وفات حضرت خواجہ بزرگ قدس اللہ تعالیٰ سرہٗ آمد فرمودہ اند کہ اینکہ مردم میگویند کہ مرتبہ محبوبیت فقط مختص بذات حضرت محبوب الٰہی سلطان المشائخ رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ است و بخواجگان پیشین میسر نشدہ معنی این مطلب باچیزے نفہم برائے اینکہ نسبت محمدی در ہمہ جا ظہور کردہ مے آید چنانچہ ہر گاہ وفات حضرت خواجہ بزرگ شد در وقت تجہیز و تکفین مردم ملاحظہ کردند کہ بر پیشانی از خط سبز نوشتہ بود ندمات حبیب اللہ فی حب اللہ پس حبیب صفت مشبہ ہست بمعنے فاعل و بمعنے مفعول ہر دو می آید پس محبوبیت ثابت شد **در ذکر شخصے کہ خونے از دست او واقع شدہ بود۔** دولت مشاہدہ میسر شد ذکر یاران دکن آمد فرمودند کہ روزے ما در خرابات نشستہ بودیم و درویشے مجذوب انجا مے ماند برائے دیدن او میرفتیم ناگاہ شخصے از چند منزل بسبب اینکہ خونے از دست او واقع شدہ بود گریختہ آمد و امان میخواست مدعا اینکہ شخصے زبردست اگر مرا جا بدہد از دست مدعیان کہ در تلاش مے آیند جان بسلامت برم درویش مذکور بطرف من اشارت کرد و گفت این عزیز استعداد خوب دارد اگر نگہدارند خوب است من او را بخانہ خود آوردم و در یک حجرہ کہ گاہ

اسپان مے ماند جا دادم و پنہان کردم بعد یک روز بایشان گفتم کہ اخر در یک گوشہ شما
نشستہ اید چیزے بخدمت شما التماس میکنم اینہم میکردہ باشید نام خدا بایشان گفتم بعد
چند روز کہ چلہ نشستہ باشند آواز نعرہ آمد کہ مردم بیہوش شدند معلوم شد کہ آواز عبداللہ است
ہر گاہ این نعرہ میکرد مردم گرد و پیش را حواس نمیماند و محکم این را میگفتند ہمین نعرہ کہ میزد
مردم مے افتادند و این خلاص نمیشد و در تمام کوچہ و بازار سجدہ ہا کردہ میگشت حتے کہ گوشت
بر پیشانی نماندہ بود و استخوان سپید برآمدہ در ہمین حالت آوارہ شد یک مرتبہ من در شاہجہان آباد
بودم در مکانیکہ سکونت داشتہ بودم آمدہ بود و دروازہ را بوسہ وا و رفت ازان باز احوال
آن معلوم نیست در ہمون حالت مدعیان برائے طلب خون در جستجوے او آمدند یک مرتبہ ایشانرا
وید و بدستور برائے سجدہ کردن دوید و نعرہ زد ایشان نیز مدہوش بودند و این دنبال آنہا
میگشت و سجدہ میکرد آنہا حیران بودند کہ این بلا دیگر از کجا با چسپید آخرش گذشتند و گذاشتند
در ذکر زیارت حضرت گنجشکر قدس اللہ سرہٗ روزے در درگاہ حضرت شیخ
حضرت مولانا تشریف داشتند و فقیر از لشکر آمدہ بود بعرض رسانید کہ دل بسبب دوری
مخدوم و مفارقت از شغل باطن بسبب علایق دنیوی بسیار تنگ مے آید و اکثرے میخواہم
کہ بہ سمت اجمیر یا جاے دیگر سیر کنم فرمودند کہ فلانے ہر گاہ دل تنگ شود شما فقط قصد
دیدن ما میکردہ باشید دیگر خیریت است من بعد فرمودند کہ حضرت سلطان المشائخ رحمۃ اللہ
علیہ فرمودہ اند کہ یک مرتبہ ارادہ حج کردہ بودم چون بزیارت حضرت گنجشکر قدس اللہ سرہ العزیز
رفتم مقصودے حاصل گردید بعد مدتے باز خیال عزیمت حج در پیش شد باز بزیارت حضرت
گنجشکر رحمۃ اللہ علیہ رفتم مقصود حاصل شد فقیر را ازین سخن حالتے غریبی حاصل شد نزدیک
مولانا نشستہ بودم مدتے بزانوے مبارک سر گذاشتم و راحتے در من پیدا بود و رقت
میکردم **در ذکر سرگذشت حضرت مولانا** دولت مشاہدہ میسر شد از راہ کرم ہم
طعام فرمودند و کس دیگر ہم بودند درین اثنا ذکر سفر آمدن از دکن باین طرف فرمودند
گفتند کہ در یک مکان وارد شدیم انجا معبد کلانے از ہنود بود از راہ تعصب مسلمان را

نمیگذاشتند که درون بتخانه رود یک مرتبه رفتم هرچند بر من غلبه آوردند لیکن خود را نزدیک بآن رسانیدم بسبب نزدیکی دست از من برداشتند دران شهر چندین وقفه افتاد اتفاقاً چنین شد که یک پیرزالے هندو پرسیده و تفحص کرده آمد که اینجا مسافر تو باین شکل کجا وارد است مرا در خواب بهوانی گفته است که تو پیش او برو هر دو چشمهاے تو که نابینا هستند روشن خواهند شد هر چند منع کردیم او کے باور میکرد در انجا دو سه روز ماند چون در کارخانه خداے همه چیز موجود است چشمهاے آن روشن شد و حال آنکه درین امر مارا چه دخل است انصاف باید کرد حرف تا اینجا رسیده بود که فقیر را شورشے عظیم بهم رسید و نعره هاے بلند زدن گرفتم و مدتے درانحالت ماندم و کیفیتے برداشتم که ازان لذت مدتے چاشنی در ذوق من ماند **در ذکر میر بدیع الدین** روزے مشاهده میسر شد پیش از نماز صبح و ضو میفرمودند میر بدیع الدین سلمه الله تعالی بعرض رسانید که حکیم میر محمد افضل در لشکر بادشاه اند و بسبب نرسیدن در عرس حضرت امیر خسرو قدس الله سره کوفتے بر دل الیشان نشسته باشد فرمودند که البته باز میر صاحب بعرض رسانیدند که مبلغ پنجاه روپیه بدست الیشان آمده بودند همه را صرف کردند مقصد ازین بیان اسراف خرج الیشان بود حضرت مولانا فرمودند که خیریت است اگر الیشان بمردم دادند خدا مبلغ دیگر بایشان خواهد داد فکر نباید کرد **در ذکر معتقد شدن هندوی** دولت مشاهده میسر شد مذکور هندوی آمد که از مدتے در طریقه شامل شده است و نماز هم باخفا میگذارد گویا از یاران است فرمودند که امروز نوکری با نمرد میسر شد الحمد لله این پریشان بود دویم اینکه مردم میگفتند که بسبب رفتن این در صحبت مسلمانان داعتقاد آوردن انجا در فلاکت گرفتار شده است حالا که روزگار باو میسر شد من خوش شدم **در ذکر هندوے که مرید حضرت مولانا شده بود** دولت مشاهده میسر شد هندوے از یاران حضرت مولانا شجره آورد که برین دستخط موافق معمول حضرت مولانا ثبت فرمایند حضرت مولانا فرمودند که من حیران بودم که نام این مرد درون شجره چه نویسیم آخرش نوشتم که عاقبت مصدق الدین خیر گرداند **در ذکر مصاحبت**

ہندوے بخدمت حضرت مولانا و رشک بردن پیرزادہا۔ دولت
مشاہدہ میسر شد فرمودند کہ فلان ہندو پیش ما مے آمد و دروازہ را بند میکردم و نام شخصے
گرفتند کہ فلان شیخ روزے آمدہ بیرون نشست بمرتبہ اتم تلخی بران عزیز آمد کہ ہندو
درون باشد و منکہ پیرزادہ ام بیرون نشستہ باشم کدام طریق است ما چیزے نگفتیم و
حالانکہ فائدہ بین درین بود کہ آن ہندو پیش ما نماز بجماعت میگذارد و شغل میکرد لہذا خلوت
میکردم و یاران بدمے بردند ازینجا مذکور این آمد کہ ہندو را اگر شوق شغلے دست دہد در صورت
عدم ایمان آوردم باین باید گفت یا نباید گفت حضرت مولانا نشستہ بودند فرمودند کہ مارا
چنان معلوم است کہ از تعلیم نام خدائے عزوجل کوتاہی نباید کرد و در بند این نباید شد کہ
اول مسلم شود من بعد چیزے شغل کند نام خدا را اثرہا است خود بخود بطرف خود خواہد کشید
پس تعویق چرا باید کرد روز پنجشنبہ بود حضرت مولانا در خانقاہ حضرت شیخ کلیم اللہ قدس اللہ سرہ
تشریف فرمودہ بودند و اکثر بروز جمعہ یا سہ شنبہ آنجا تشریف میفرمایند و چنان ہم مے شود
کہ ہرگاہ در خانہ یارے کہ قریب بآن محلہ سکونت دارد تقریبے در پیش میشود اول در درگاہ
تشریف میفرمایند و بطور خود آنجا مے نشینند تا کہ بروقت معہودہ دران مکان معہود تشریف
میبرند فقیر ہم در خانقاہ رفت دید کہ استراحت میفرمایند و میر شفیع الدین چیچی میکنند
فقیر ہم خاموش نشست بعد ساعتے بیدار شدند استفسار احوال جنازۂ یارے کہ امروز فوت
کردہ و تیاری تجہیز و تکفین او در پیش است فرمودند کہ درانجا چہ قدر دیر است شخصے عرض کرد
کہ ہنوز دیر است و موفی دو وصیت کردہ است یکے آنکہ ہرگاہ حضرت مولانا تشریف فرمایند
آنوقت مرا ازینجا برند دوم مدفن بر مکانے بکنند کہ سر راہ حضرت صاحب قبلہ مد اللہ ظلہ العالی
باشد تامل فرمودند و گفتند کہ قریب بدرگاہ حضرت محبوب الٰہی رحمۃ اللہ علیہ اگر باشد خوب است
و درین اثنا فقیر عرض کرد کہ سرخ بنگلہ کہ در راہ حضرت صاحب واقعست داخل غیاث پور است
یا نیست فرمودند کہ این داخل نیست بلکہ دروازہ باولی را نیز میگویند کہ یک زینہ این داخل است
و باقی داخل نیست و لیحہ مذکور حد و د غیاث پور در میان ماند بعد ازین فرمودند کہ این شخص

موفی در خانهٔ پدر خود همین یک پسر بود برادر این عجب قلق است روزے برائے عبادت این رفتم اتفاقاً در انوقت این عزیز حاضر نبود من که برگشتم برادر این سخت ملال ے ردو او گویا کمر این شکست من لاچار بودم من بعد خبر جنازه آمد که تیار است در مسجد جامع تشریف آوردند میر شفیع الدین و فقیر در رکاب عقب عقب روان شدیم قاعدهٔ رفتار حضرت مولانا این است که هرگاه در راه یارے همراه باشد و شخصے اجنبی هم آن مرد اجنبی را برابر خود برند و حرف و حکایت میکنند و یاران را دور دور میفرمایند که بمانند و اگر فقط یاران باشند یاران بے تکلف را دورتر دارند و کسے که ازو تکلف است آنرا قریب میگیرند و خاطر داشت او مقدم میدارند اول همین که داخل مسجد شدند فرمودند که پیش کسے فلوسے هست پیش شخصے بود و میر شفیع الدین گرفته نزدیک بردند خود بدست مبارک گرفته داخل آثار شریف شدند و کلیهٔ آنجناب است که نذر مزارات را از دست خود بر آستانه میگذارند خواه آنجا خادم موجود باشد خواه نباشد همین بعد زیارت درون آثار شریف آمده زیر منارهٔ مسجد دوگانه ادا فرمودند درین اثنا یک جنازه دیگر آمده گویا نماز جنازه درمیان شد فرمودند که نماز جنازه یاد داری عرض کردم که یاد ندارم الحمد میخوانم فرمودند که نزدیک اهل حدیث درین باب بسیار تقید است بلکه نوشته اند که شخص را مے باید که هر روز بعد نماز مغرب صلوٰة جنازه بخواند و نیت بکند که درین روز هر که از امت جناب نبوی صلے اللہ علیہ وآلہ واصحابہ اجمعین وسلم امروز فوت شده چه زن و چه مرد بران نماز مے خوانم برائے اینکه اکثرے از غربیان مے میرند و صلوٰة بر آنها خوانده نمیشود پس این شخص که خواند ثواب صلوٰة حاصل شد و آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بر غائب بیشتر نماز جنازه خوانده اند وقتیکه خبر واقعه نجاشی آمد آنحضرت امام شدند و اصحاب صف بستند و تکبیرات نماز جنازه خواندند درین اثنا تکبیر جنازه شد فرمودند که غنیمت عجیب شخصے است که در مذکور حدیث تکبیر شد حق تعالیٰ مغفرت کند بر جنازه آن یار متوفی آمده نماز خواندند و اراده نبود که تا بدفن همراه روند این وقت فرمودند که مرا باین ربط بود تا بدفن مے باید رفت تشریف بردند و مرا رخصت کردند فقیر عرض کرد که همراه جنازه رفتن ثواب است فرمودند که در حدیث است که در نماز ثواب است و در رفتن همراه جنازه مضاعفت

ثواب است در ذکر برادر مولوی علاؤالدین وقت صبح درس ابود سید صاحب صحیح
مسلم میخوانند درین اثنا برادر مولوی علاؤالدین آمده نشست و امین الدین نام دارد و این
مولوی علاء الدین از شرفا اند موطن ایشان درمیان دوآبہ جمن و گنگ سہارن نام قصبه ایست
و تحصیل علم معقول و منقول در قصبات پورب کرده اند بعد فراغ تحصیل براے دیدن
حضرت مولانا در شاہجہان آباد آمده اند و در صحبت اول محبتے در دل ایشان جا گرفت در مکانے
که بیرون خانقاه داخل مقبرهٔ بیگم والانے است براے ماندن ایشان مقرر کردند شب
دوم بر ایشان سخت شورشے روداد حضرت مولانا صوفی را فرمودند که بروید و احتیاط ایشان
بکنید و شما چون از اہل پورب هستید مهمان دار مولوی نیز شما باشید چند روز برین بگذشت
بشرف بیعت مشرف شدند و عرس شریف حضرت صاحب قبله در همین ایام واقعه شده
روز عرس حالتے غریب بر مولوی وارد شد اگرچه درین روز بر هر که و مه چه شاغل و چه
غافل چه مسلمان و چه ہندو هر که داخل مجلس است لغزشی راه میدهد اما مولوی صاحب را
حالت با کیفیت بود و تمام لباس خود را بقوالان بخشیدند و خود عریان بودند غیر از پائجامه
چیزے نبود من بعد مشغولی بسیار بر ایشان غالب آمد و محنت ہم در یاد حق بسیار میکردند
و جانب حضرت مولانا نیز توجه تمام داشتند من بعد بطرف وطن مالوف سفر کردند و شادی
کتخدائی نیز بعمل آوردند حالا بموجب ارشاد شریف در قصبه سنبھل سکونت گرفتند وقتیکه آنجا
رسیدند یک درخت کلان دیده نشستند میانه دیگه نبود اکنون بفضل الہی و عنایت
خواجگان مرتب شد و مردم بسیار براے استفاده درس مے آیند و مجمع عقلا مے باشند
و معاش بر توکل دارند و متعلقان را نیز آنجا طلبیدند حضرت مولانا بمیان امین الدین فرمودند
که آنچه مرضی مولوی صاحب باشد همان قسم بعمل مے آورده باشند و همین لفظ بتاکید
فرمودند **مذکور** دیگر روزے ارشاد کردند که درمیان اراده و مشیت فرقے است
اطلاق لفظ مشیت بر ایجاد معدوم و انعدام موجود هر دو مے آید و لفظ اراده فقط بر ایجاد
معدوم مستعمل و بر عکس این استعمال نمیکنند **در ذکر مولوی میر معین الدین** و دولت

مشاہدہ میسر شد مولوی معین الدین کہ از یاران قدیم آنجناب وسید صحیح النسب اند پدر ایشان مدرس مدرسہ غازی الدین خان مرحوم بود ایشان نیز بزرگ وفاضل اند بعلوم عربیہ درسی وبیشتر ذوق مسئلہ توحید وتدریس ہمین فن دارند وآراستہ مزاج وکشادہ پیشانی وبہ سادگی گذران میکنند ایشانرا با شخصے قضیہ بابت املاک ورثہ درپیش بود حضرت فرمودند کہ تا مقدور گذشتن نزدیک ما بہتر است ودر اثبات ونفی طرفین سخت مشکلہا میشود واز سبب شما بر ما ہرج مے آید توکل برخدا بکنید ودست از قضیہ اگر حق ہم بطرف شما باشد بردارید ومطابق این نقلے فرمودند کہ درویشے را بادشاہ برائے ملاقات تکلیف کرد درویش قبول نفرمود شخصے از ندیمان بادشاہ گفت من تدبیرے بیکنم کہ خود بخود آمدہ حاضر شود صبح آن شخصے را فرستاد کہ قاضی شما را طلب کردہ است درویش گفت چرا گفت مکان سکونت شما ملک شخصے است دعوے نمودہ است مکان را خالی بکنید یا بمحکمہ حاضر شوید درویش قبالہ حویلی آوردہ پیش نہاد وخود دست حرم خود را گرفتہ روان شد وگفت الحمد للہ برہمین قدر خیر گذشت

در ذکر پسر معمور خان کہ آن از مشاہیر عمدہائے دکھن بود

مذکور تصویر درمیان آمد فرمودند کہ پسر معمور خان کہ یکے از مشاہیر عمدہائے دکھن بود درجناب حضرت صاحب ما بیعت داشت ودر علم تصویر دخلے عظیم پیدا کردہ بود وربط ہم درجناب حضرت صاحب مثل یاران بے تکلف چنانچہ سہ چہار جزو در احوال حضرت صاحب بطور ملفوظات نوشتہ است واکثر برمحل تصویر حضرت صاحب نمودہ چنانچہ خواجہ کامگار خان ہمیشہ رشک میبرند کہ من ملفوظات حضرت صاحب جمع کردم وکتابے مرتب شد کاش این دو جزو تالیف از آن من مے بود واین تمام ملفوظات از ایشان نقل مطابق نقل حضرت امیر خسرو ومیر حسن دہلوی است کہ حضرت امیر میفرمودند کہ اگر تمام کتب من تصنیف سید میبودند واین ملفوظات از من مے بود خوشی حاصل میکردم۔

در ذکر ارادہ سفر وزیارت لشہر مقدس کہ پسند خاطر حضرت مولانا بود

درد رگاہ شریف حضرت شیخ قدس سرہ دولت مشاہدہ میسر شد این وقت در مزاج

اندک کدورتے کہ بسبب اجتماع اہل دنیا و ورود قضایا اکثرے برخاطر میباشد فرمودند
کہ فلانے دل میخواہد کہ سفر بکنم و قصد مصمم کہ دل من بسیار پراگندہ مے باشد بلکہ ارادہ دارم
کہ بشہر مقدس بروم کہ در انجا ہیچکس از شمایان نباشد و برائے ہمین تشویشات از دہن
برآمدہ بودم و علاقہ فرزندان و برادران گذاشتہ بودم اینجا بجہت مریدان باز ہمین تشویش
لاحق شد روزے در راہ تشریف میبردند و دران ایام فقیر ہم نسبت بشغل باطن داشت
و بعضے اوقات انوار برکات حضرت مولانا بر قلب مے تافت و اکثرے مذکور مسئلہ وحدت
وجود چہ از کتاب و چہ از خارج انچہ لائق فہم قاصر این نلے فہم مے بود ارشاد مے فرمودند
کہ مدعا ازین استقلال عقیدہ من برائے مسئلہ بود فرمودند کہ فلانے اگر شخص بانیمرتبہ
رسد کہ در تمام کائنات متصرف باشد و در ایجاد و اعدام خلق قادر بود اگر مسئلہ توحید
برملا گوید مضائقہ ندارد و الا در دعوی خود کاذب است و این مقدمہ بفقیر ابہم حاصل میشود غیر ممکن
نباید تصور کرد **در ذکر تصنیف رسالہ نو بطرز خوب و مرغوب** امروز کہ شنبہ غرہ
ربیع الثانی است دولت مشاہدہ میسر شد فرمودند کہ در دل مے آید کہ یک رسالہ تالیف کنیم
و بسید صاحب خطاب کردند کہ شما درین باب امداد باید کرد کہ روشنائی و قلم را تراشیدہ
درست کردہ پیش ما بگذارید سخت احسان شماست و در صورت عدم موافقت این امور مارا
سخت مشکل میشود فقیر بعرض رسانید کہ رسالہ در کدام فن مرکوز خاطر حضرت است فرمودند
کہ درین مقدمہ کہ وحدت وجود عبارت از کدام چیز است لیکن ہر امر دم بدنام خواہند کرد عرض
کردم کہ بجہت اینکہ رسالہ بطرز نو تصنیف خواہد شد فرمودند آرے مطالبات شیخ اکبر مردم
مطلق نفہمیدہ اند لہذا عقیدہ خود در ذہن چیزے دیگر مقرر کردہ اند طرف شیخ در ذہن ہا
چیزے دیگر است و حالانکہ نفس الامر مدعاء شیخ دیگر است پس در صورت بیان شئے
عجیب ایشانرا بنظر خواہد آمد حیران خواہند شد و خواہند گفت کہ غیر از معتقدات سلف
است و سابق ازین قبیل در مجالس ارشاد کردہ اند کہ عبارت شیخ را مردم کم مے فہمند
لہذا افساد در عقیدہ دارند و مدعاے صاف از عبارت شیخ برآوردن مشکل است تا کہ تمام

کتاب را مطالعه نکنند مدعا بر نمے آید مثلاً مدعا را در جواب شیخ شروع کرده پاره از آن
بیان نمود بعد از چهار ورق سه ورق باقی را بیان مے نماید این وطیره بیان شیخ است
در ذکر حالت رقت و سماع روزے در دالان خانقاه تشریف داشتند دولت
مشاهده میسر شد مذکور حالت رقت و سماع درمیان آمد حضرت مولانا فرمودند که حالت صوفی بعینه
به نشاء شراب میماند اگر در ابتداء نشا شخص ساکت ماند تا انتها سکوت حاصل ست و اگر در
اوائل شروع بتکلم کرد آخرها شور و فریاد زیاده میشود بلکه بیحواس میگردد و همین قسم در حالت
اگر شخصے ضبط نمود خوب میماند و بحال خود درست میباشد و اگر شروع بگفتن کرد تا دم آخر
میگوید و مسلوب العقل میشود و بے اختیار انچه برزبان است میرود و نوبت بجاے میرسد که
خود هم بے ضبط میشود و دیگر انرا نیز وقت ضائع میگردد و این بالمقرر است که براے گفتن
در انحالت مقرر دل میخواهد اما لازم است که لحاظ این مرتبه در خاطر صوفی باشد و این وقت
که میگوید باعتقاد خود چیزے که در دل دارد میگوید اما سامعین را کجا فهمیده میشود که سخن از
کجا است و این خود هم انچه میگوید گاهے انچه منظور دارد از زبان بر نمے آید و گاهے از سر
علم چیزے میگوید این وقت این مذکور بجهت تربیت حاضرین خصوصاً میان محمد غوث صاحب
سلمه الله تعالی فرمودند که ایشانرا در حالت سماع شورشے عظیم لاحق میشود و اکثرے
مسئله توحید را برملا بالفاظ شتی بیان میکنند که مستفادش همه اوست باشد چون در تقریر
بسبب کمال غلو و سوزش اسرار را فاش بیرون میدهند و در مجلس اعراس مردم مختلف
المزاج واقف و ناواقف و عالم و بے علم و فقراء و دنیا دار و صوفی و متشرع و انچه از یاران حضرت
مولانا اند همه جمع میگردند بعضے را از گفتگوے ایشان استعجاب لاحق میشود و بعضے را
حیرت مے افزاید و بعضے را که توجه بطرف سماع بوده باشد متوجه بحروف تکلم میشوند حیران
میمانند و از طرف سماع صرف توجه بانیطرف مے نمایند و اطفال هم در مجلس مے باشند
اینها نیز متلاشی هیچ کلمه و کلام اند و بعضے را که نسبت شرعی زیاده و نسبت تحقیق کم است
نیز گوارا نمیشود این همه مراتب را حضرت مولانا ملحوظ فرموده باشاره و صراحته ارشاد کردند

اگرچہ یقین خاطر است کہ در گفتگوے سید موصوف تکلف را دخلے نیست لیکن بلحاظ
جہات مذکورہ تقیید فرمودند من بعد ارشاد کردند کہ اکثرے از یاران این قسم میکنند چنانچہ
میر سعد الدین مرحوم غفر اللہ لہ نیز در حالت یاد دارند کہ در شروع سوزش مسئلہ توحید بیان
میکردند و چون آخر قوت بیانیہ نمیماند مسئلہ یکطرف میشد بے اختیار انچہ بر زبان
مے آمد میگفتند و شخص را لازم است کہ اینوقت احتیاط بکند و ضبط در ہمہ حالات اولے
است و در ضبط لذات بیشتر رو مے دہد و سابق ازین درین مقدمہ بفقیر ارشاد کردہ بودند
کہ حالت چند قسم است یکے آنکہ عقل ہم مسلوب شود و اختیار نیز نباشد دوم آنکہ عقل
ہم باشد و اختیار ہم باشد سیوم اینست کہ عدم اختیار ببقاء الشعور پس حالتے کہ در و عقل
و اختیار نباشد مذموست براے اینکہ بسبب عدم شعور ترقی و تنزل خود را نمے فہمد و لذت
شغلے ہم دست نمیدہد و اینکہ شعور ہم باشد و اختیار ہم نعوذ باللہ منہا صاف تکلف است پس
بہترین حالت کدام است کہ شعور باشد و اختیار نباشد چون مذکور میان محمد غوث سلمہ اللہ تعالے
درمیان آمد بالضرورت پارۂ از احوال ایشان بیان باید کرد کہ ایشان از یاران قدیم حضرت
مولانا صاحب قبلہ اند و نبیرۂ حضرت شکر گنج قدس اللہ تعالی سرہ و سکونت آبا و اجداد ایشان
در کوٹلہ حضرت سلطان المشائخ است رحمۃ اللہ علیہ و نسبت شغلے فقط از حضرت مولانا اخذ کردہ
و بزیارت مرقد منور حضرت شکر گنج قدس اللہ تعالی سرہ مکرر مشرف شدہ اند و از جد بزرگوار
ایشان حضرت مولانا بدر الدین اسحاق نیز در نزدیکی حضرت گنج شکر قدس اللہ سرہ العزیز
واقع است روزے کہ بشرف بیعت بخدمت حضرت مولانا سرفراز شدند بلا توقف قصد
زیارت کردہ بودند من بعد آن کرت دیگر ہم رفتند و در مصاحبت جناب مقدس مدتے
بسر بردہ اند و جذبہ از جذبات الہی بایشان رو دادہ بود کہ از خود و غیر خود خبر نداشتند
و فرق درمیان شرع و غیر شرع ہم نماندہ بود و ارادت توحید بسیار مستولی بود گاہے
بلباس و گاہے بلا قید میگردند ساعتے نمیگذاشتند کہ بحال خود بپردازند و از زبان ہمچنین
کلمات تراوش میکردند تا بحدے کہ روزے در ہمراہی جناب حضرت مولانا بودند و بچہ

خرے در راہ بنظر آمد ایشان بے اختیار دویدند و بوسہ ہا بان خر بچہ میدادند و سجدہ ہا میکردند و نعرہ ہا میزدند القصہ مدتے بحالت سکر گذرانیدند من بعد روزے در خدمت حضرت مولانا در ہمین حالت سکر آمدند و اینجا درس حدیث شریف بود ایشان نیز شیشہ در دست داشتند عرض کردند کہ درین شیشہ و درین کتاب ہیچ تفاوتے ہست بیان کنید و حرفہای بے باکانہ گفتند آخرش حضرت مولانا فرمودند کہ بنشینید نشستند و بزانوے آنحضرت رفتند بعد ساعتے بیدار شدند و بہوش آمدند و مطلق ازانحالت خبر نداشتند و وضو کردند و دعا خواندند ازان روز بفضل الٰہی مستقل بر شریعت شدند و تکلیفات ہمہ رو داد و خود ایشان بفقیر نقل کردند کہ ہرگاہ آنحضرت ارشاد برائے نشستن فرمودند و من بخواب رفتم بر قلب من این حالت بود کہ گویا شاخے بر قلب چسپانیدہ اند و بزور چیزے نزع میکنند بدستورے کہ معمول شاخ کشی است من بعد آن حالت گویا مطلق نبود بعد از چند سال بایشان اجازت بیعت فرمودند و اکنون مردم بسیار بدولت ایشان دست بیعت دادند و مشغولی حاصل کردہ و بعضے اعمال مجربہ نیز در استعمال ایشان است و از زبان حضرت مولانا نیز مسموع شدہ کہ یک دو عمل خوب بمحمد غوث رسیدہ است و مذکور میر سعد الدین مرحوم کہ جناب اقدس فرمودند ایشان از سادات سید واڑہ (کہ مشہور ترین محلہ شہر کہنہ دہلی است و سادات صحیح النسب متوطن خجند در انجا سکونت دارند) بودند و در خدمت بزرگان خود و بعضے درویشان دیگر استفادہ حاصل کردہ بودند آخر عمر در خدمت حضرت مولانا بہ محبت پیوستند و اجازت بیعت گرفتند اکثرے از مردم شیعہ کہ متوسل ایشان شدند ایمان آوردند و کمال توحید مذہب ایشان بود در ملک جات برائے چندے تشریف فرمودہ بودند اتفاقاً در محلہ کہ سکونت داشتند آتش در گرفت ایشان نیز بدرجہ شہادت رسیدند در اوائل احوال کہ فقیر ملازم صحبت حضرت مولانا بود آخر شب برائے وضو برخاستہ بودند فرمودند کہ دیروز من طفل میر سعد الدین را کہ در درگاہ حضرت سلطان المشائخ در بغل گرفتم وجہ این بود بر شکل او یتیمی معلوم میشد فقیر بدل خود خیال کرد کہ خدا حافظ پدرش باد و چون بعد یک دو روز فقیر روانہ آن دیار شد

در منزل دوم آدم ہمین ملاقات کرد و خبر واقعہ شہادت میر سعد الدین داد و در ینوقت
کہ حضرت مولانا اینحرف فرمودند اثرے ازین خبر واحتمالے بنمود و میان ضیاء الدین نیز
درین وقت کہ آخر شب ارشاد شد حاضر بودند **در ذکر میان ضیاء الدین** داین میان
ضیاء الدین سلمہ برادر ہستند ہمہ خادم و داخل طریق در جناب قدس سرہ ایشان نبیرہ شاہ
شریف (کہ از اکابر خلفاے جناب فخر العاشقین سرحلقہ دردمندان سیدی وسندی حضرت
مولانا نظام الدین ثانی بودند) ہستند والدہ ایشان کہ دختر شاہ شریف باشد نیز بشرف بیعت
مشرف اند و برادر کلان درمیان ایشان محمد شرف الدین است کہ بخدمت حضرت استفادہ
حاصل کردہ بصورت دنیاداری معاش بسر مے نمود و از متوسلان قدیم وندیمان صحبت
نوابصاحب فلک رفعت فخر امارت زیب وزارت قیوم سلطنت دادرس غربا زادہ فقرا
جامع دین ودنیا مہبط فیوض نامتناہی قبلہ بارگاہ ظل الہی انجم سپاہ عرش بارگاہ امارت
ووزارت حسب صداقت وسیادت نسب یادگار دودمان نقشبندی لائق دولت
خداوندی زبدۂ خاندان اعظم صاحب السیف والقلم نظام امور مملکت رکن بیت خلافت
صاحب زادۂ توران وہند باج ستان دکن وسند شہاب مکرمت الد الصمد غازی دین محمد
راہ رو مرضی کردگار عابد شب زندہ دار بانی شیوہ جود وعطا حاتم گوہر ہمت وسخا کرم طینت
بحر طبیعت برگزیدۂ ذوالجلال والاکرام عمدۃ الملک مدار المہام ضابط قوانین ملک ستانی
منتظم انتظامات جہانبانی شہسوار شیر شکار فتح جنگ سپہ سالار دام فی الزمان اقبالہ
وافاض علے العالم اشفاقہ ہستند و درینولا براے سیر بطرف دکھن وسورت تشریف بردہ
اند و در دنیاداری مثل این واماندۂ ہوس شغل وطلب وذوق ہم دارند و میان ضیاء الدین
برادر اوسط اند وبمقتضاے خیر الامور اوسطہا فراہجے درست دارند قدرے طالب علمی
ہم نمودہ اند ونسبت شغلے ایشان بسیار بجاے رسیدہ ومحنت درینکار کردہ اند مقدور
ایشان است نہ سال است کہ گاہے در شب یکساعت بخواب نرفتہ اند مدتے در درگاہ
حضرت شیخ سلیم چشتی باشارہ حضرت مولانا بسر بردند ومدتیست در مسجد جامع میگذرانند

الحال که ملازم امیر مسطور اند باوجود شغل صحبت داری اوقات خود را پاک از لوث
دنیوی داشته اند روزانه محنت معاش و شبانه بعبادت معبود بسر میبرند و عالم مثال
بر ایشان بسیار روشن و واضح است وزارت عظیم دارند و مطلق عجبے و رعونتے در خاطر
ایشان راه نیافته است بلکه در کلمه و کلام ایشان هرگز از شغل یا از باطن راز بے پرده نمیشود
و توصیفے که فوق آن متصور نباشد اینست که از جناب اقدس نیز کلمه در حق شغل ایشان
مسموع شده براے ما مردم نص قاطع است و برادر خورد ایشان میان عماد الدین اند
و در اوائل احوال که ایشان دست بیعت بجناب حضرت مولانا دادند به شغل باطن مشغول
شدند و طالب علمی هم کردند درین اثنا حضرت صاحب اخراجات روزمره حواله ایشان فرمودند
و ایشان مصروف این کار شدند و حسن مجرا و رضای جناب حضرت قدست سره شب و روز در
کار ازین مرد بظهور آمد از یارانیکه سابق این کار میکردند بل زیاده جناب اقدس بر مساعی
ایشان تحسینها فرمودند باوجود محنت و بیخوابی و تقاضاے گوناگون و سوال و جواب شبانه
روز و آزرده خاطری هر یک ایشان بسبب ظرفے که دارند تنگ نمیشوند و در صلاح و تقوی
استقامت دارند **در ذکر خانم جی که مرید حضرت صاحب قبله بود**. روزے
دولت مشاهده میسر شد مذکور حضرت صاحب قبله بر آمد فرمودند که عورتے خانم جیو نام
داخل طریق بودند حضرت صاحب بسیار بر ایشان متوجه بودند و او در سن جوانی بلکه
ابتداے شباب بیوه شده بودند حضرت صاحب پوشاک براے ایشان بکمال تکلف
مے ساختند صد صد بخیه در پیشواز ایشان میبود و کناری و سنجاب رنگین قسمے که عورات
تکلف میکنند آنجناب از پیش خود درست کنانیده مے پوشانیدند و ایشان عظیم مشغول
بودند بلکه در وقت رحلت حضرت خانم جیو بودند و من بودم از ینجا مذکور حضرت صاحب آمد
فرمودند که در صحبت حضرت ما غیر از مشغولی ذکرے از دنیا بلکه از دین هم نمیشد همینکه شخص
از در در آمد و داخل حلقه شد و مشغول شده می نشست تا وقتیکه مے نشستند همین حالت
بود من بعد فرمودند که یاران حضرت صاحب عجب یاران بودند که کلمه توحید هم شاید از

حضرت صاحب میخوانند والا اگر ممانعت نمیشد شاید آنجا هم اسم حضرت صاحب داخل
میکردند و این کمال افراط محبت است و عشق الیشان از اینجا مذکور سفارش آمد فرمودند که مهرهائے
حضرت صاحب قبله آویزان میبودند هر که مدعائے داشته باشد موافق مدعائے خود از طرف
حضرت صاحب بنویسد و مهر حضرت را بر وی ثبت کند و پیش امرا یا آشنا هر جا که خواسته باشد
ببرد این را اجازت و پروانگی در کار نبود از اینجا مذکور رحلت حضرت صاحب آمد فرمودند که از
حضرت صاحب ما نعره کم صادر میشد در قرب ایام رحلت چنین اتفاق میشد که نعره بلند
میکشیدند بلکه رحلت نیز در همین حالت شد که همراه نعره جان بجانان سپردند از اینجا مذکور
مرض حضرت صاحب قبله آمد فرمودند که پیش ازین چند سال حضرت صاحب ما را مرض فالج
لاحق شده بود که هر دو پائے حضرت صاحب شل شده بودند و حرکت نمیتوانستند کرد فرمود
چون یاران بے تکلف در حضور بودند فرمودند که پسر قوالے بود که هر دو پائے او شل شده
بودند روزے پدر او و چند قوال دیگر آنرا بر دوش گرفته سرود کنان اندر آمدند همین که نظر
حضرت برو افتاد حالتے روداد و حضرت بے اختیار برخاستند و معانقه کردند فی الفور آزار
آن عزیز دفع شد و حضرت بنشستند و حرکت از پائے شریف حضرت از آنروز ساقط شد
از اینجا مذکور سبحه حضرت صاحب قبله آمد فرمودند که چندین سبحه حضرت داشتند و بر هر سبحه محضرے
بود از انجمله یکے این بود که نظام در تعظیم ولها کوش و دین بدنیا مفروش **در ذکر تعریف
مرشد** دولت مشاهده میسر شد فرمودند که شخص را مے باید که تعریف مرشد خود در
مجلس نکند برائے آنکه اگر تعریف کرد و در سامعین کسے انکار آورد پس اگر این را قدرتے
قوت حق تعالی داده است که همون ساعت شخص منکر را بسزا رساند بهتر والا سوختگی
حاصل آید و هیچ فائده نگردد پس تعریف چه ضرور است محبت تعلق بدل دارد چنانچه
مطابق اینست که روزے فقیر برائے سفر رخصت خواست و وداع فرمودند و ارشاد کردند
که اگر شخصے ما را بد گوید در عوض مکابره نخواهید کرد یاد خواهید داشت من بعد فرمودند که اگر
درویشے در راه ملاقات بکند بسیار تعظیم ملاقات خواهید کرد و بتکرار این لفظ را ارشاد کردند

چون فقیر بمنزل سوم رسید از شاہجہان آباد یاد درویشے کہ در طریق تداریہ داخل بود اتفاق ملاقات شد و این حرف در ہر منزل بدل یاد دہ بود کہ حضرت مولانا برائے ملاقات درویشے بشارت فرمودند خالی از فائدہ نیست درویش فی الحقیقت بسیار مشغول بود از حسب و نسب او استفسار کردم گفت در شہر جہان آباد در محلہ مغل پورہ سکونت داشتم و من طفل بودم در عمر ہشت سالہ کسے درویشے از یطرف گذشت بطرف من دید من بعد معلوم نیست کہ چہ شد حالا باین وضع ہستم گرت دوم ہم دران راہ آن درویش را دیدم و یک شخص از یاران او ہمراہ بود مشغولی بسیار برو غالب آمدہ درویش گفت کہ من درین فرقہ بسیار بآرام میگذرانم ہیچکس از احوال من واقف نیست درینصورت خوب اوقات بسر بردہ میشود چون ازان سفر باز آمدم حضرت مولانا استفسار احوال فرمودند عرض کردم کہ درویشے باینصورت ملاقی شدہ بود و این قسم دیدہ شدہ بعد ساعتے فرمودند کہ یک درویش معہ یاران خود از راہے در سفر میگذشت او درویش صاحب باطن بود بر یک دوکانے درویشے خلاف شرع بنظر آمدہ شیخ بتواضع تمام سلام کرد درویش جوابے بطور خود داد یاران او بسیار غیرت بردند و در دل گفتند کہ باین مرد مبتدع شیخ باین سلوک پیش آمد شیخ از خطرۂ ایشان واقف شدہ گفت کہ قطب این سرزمین ہمین شخص است پس ضرور است کہ ما ازین طرف بگذشتیم و بتواضع پیش آئیم برائے اینکہ حکومت بدوست **در ذکر خواجہ رحمت اللہ خان و میان عبد القادر** روزے دولت مشاہدہ میسر شد و خواجہ رحمت اللہ خان کہ یکے از یاران حضرت اند و نیز حاضر بودند مذکور یاران حضرت صاحب قبلہ درمیان آمد فرمودند کہ میان عبد القادر نام از یاران حضرت بودند و اکثرے حضرت صاحب ما بجہت اظہار کمال ایشان بر ایشان غصہ ہا میفرمودند چنانچہ درویشے در خدمت حضرت صاحب می آمد و اظہار کمالات خود شروع کرد آخرش گفت کہ من شغل توجہ را خوب میدانم و در توجہ من بسیار تاثیر است اگر ذوق نسبت دارید از من تربیت شوید و من در حق شما توجہ دریغ نخواہم داشت چون شیوۂ حضرت دوستی انسان حیوان

بود از راہ کریمی اخلاق خود بزانوے ادب پیش آن برخود غلط نشستند و او شروع بتوجہ کرد و ہر روز این معاملہ درمیان بود و یاران سخت بجان آمدند و از ترس جناب حضرت صاحب قبلہ چیزے نمے توانستند گفت تا مدت دو سال برین بگذشت و حضرت صاحب و قبلہ درین مدت دو سال براے رضا خاطر آن سادہ دل ہرگز تفاوت از عادت معہود نکردند باد ب مے نشستند و این عزیز بخوشی تمام برمیخواست و در تمام شہر میگفت کہ فلان شیخ از من توجہ میگیرد و خوش میشود یست من الاتفاق میان عبد القادر از سفرے کہ رفتہ بودند بخیریت تشریف آوردند و در خدمت حضرت صاحب چندے ماندند یارانیکہ از جہت آن مرد سادہ ناخوش بدرجہ اتم بودند بگوش میان عبد القادر رسانیدند کہ درینجا شخصے مے آید و بر حضرت شما توجہ میکند و مدت سالہا برین گذشتہ است و حضرت نیز بزانوے ادب پیش او مے نشستند و او در تمام عالم این حرف را مشہور کردہ است و میان عبد القادر گفتند کہ براے خدام الشان بدہید چون فرداے آن روز بعادت معہود آن شخص آمد یاران آہستہ میان عبد القادر را نشان دادند میان عبد القادر در دروازہ خانقاہ ایستادہ بودند ہمین کہ برو نظر ایشان افتاد بے اختیار از اسپ افتاد و بیہوش شد و میان عبد القادر گریختند و حضرت صاحب را خبر کردند کہ فلان شخص درویش کہ اینجا مے آمد امروز از اسپ افتادہ است و بیہوش است حضرت متلاشی شدند کہ ایشان را چہ شدہ است آنرا یاران حاضر آوردند آخرش معلوم شد کہ میان عبد القادر اینجا نشستہ بودند حضرت صاحب بسیار غصہ فرمودند بعد انقضاے این حالت آن درویش سخت منفعل شد پیش حضرت صاحب آمد و عذر تقصیرات خواست حضرت بسیار تشفی ہا فرمودند کہ مارا ہمون نیاز یکہ در خدمت شما بود ہست بعد ازین تقصیر میان عبد القادر معاف شد فرمودند کہ چرا خاطر کسے را شکستہ باید کرد اگر درین فرصت کہ یکساعت پیش او نشستم و او دل شاد شد ازین چہ بہتر است من بعد فرمود کہ میان عبد القادر یک مرتبہ بطرف قصبہ ستارہ رفتند و آنجا جوگی بود بسیار مریدان داشت و صاحب تصرفات مشہور بود ایشان یک مرتبہ در تکیہ او رفتند و متوجہ شدند ہمہ مریدان

او و اولا مسلمان شدند بعد روزے چند جوگی و آن فرقہ در میان مجلس حضرت در آمدند و شورش
ہائے عظیم میکردند و رقتہا بر ینہا وارد بود مردم حیران کہ اینہا چہ کارہ اند و از کجا اند آخر ش
معلوم شد کہ از یاران عبدالقادر ہستند باز بر ایشان حضرت صاحب غصہ فرمودند کہ چہ
ضرور ہست کہ شما بر ہر کس توجہہ بکنید و آنچہ بجا اند کور نسبت توجہہ حضرت صاحب قبلہ آمد
فرمودند کہ یک روز برات شخصے میرفت و حضرت صاحب قبلہ از دریچہ ملاحظہ فرمودند
ہمین کہ نظر بران برات افتاد ہر یک چہ انسان و چہ حیوان اسپ و فیل ہمہ بیہوش
شدند و در کوچہا میدویدند و رقص دیوانگی میکردند این خبر بحضرت شیخ قدس اللہ سرہ
ہرگاہ رسید نوشتند کہ شما حالا مریدان علے الاطلاق میکردہ باشید چنانچہ مشہور
است کہ تعداد مریدان حضرت صاحب قبلہ خارج از احاطہ بود و این خواجہ رحمۃ اللہ
در قوم خواجہ زادہا از اولاد حضرت بہاء الدین نقشبند اند و توسلے بخواجہ عبدالخالق
رحمۃ اللہ علیہ دارند و در خدمت حضرت مولانا روزے آمدند و گاہ گاہے بتقریب سیاحی
آمدند روزے اتفاق چنین شد کہ اینجا در مدرسہ مارے سیاہ برآمدہ بود و برائے گرفتن
مار در ہندوستان رسمست کہ مارگیران سازے مے نوازند کہ آنرا پونگی گویند بعادت
معہود بنواخت حضرت مولانا مارگیر را اندرون خانقاہ طلبیدند خواجہ صاحب موصوف اینجا
اینوقت نیز حاضر شدند مارگیر شروع بنواختن کرد ایشان از جا رفتند و در حرکت آمدند
و حالتے غریب ایشان را در گرفت و صاف در جنبش بودند و دست و پا مے زدند و گریہ
میکردند۔ آتش عشق است کاندر نے فتاد مصداق حال ایشان شد و من بعد چند روز
دست بیعت بخدمت حضرت مولانا در دادند چنانچہ اکنون بفضل الٰہی ایشان شاغل اند
و بمسئلہ توحید بسیار رغبت طبیعت ایشان گویا توحید بر ایشان مشاہدہ مے نماید و در
عالم نوکری سپاہگری کہ بدترین روزنہا است خصوصاً در صورت تقرب با امیرے مفسد
برین اوقات ہستند و مرد راست گو صاف مزاج مردم لاریب بلے ریب مے باشند
غدرے در خاطر ہرگز ندارند و با صاف صاف و با ناصاف ناصاف **در ذکر حضرت**

صاحب قبلہ دولت مشاہدہ میسر شد مذکور حضرت صاحب قبلہ آمد فرمودند کہ پیر
حضرت صاحب ما اشرفی و روپیہ و نصف روپیہ مدلج آن کہ در ہندوستان پاولی و
ادھیلی مے گویند در کاغذے بطریق بستہ مے نہادند و ہر شخصے را کہ مفلس و محتاج
دانستند موافق قسمت آن ازان مبلغ عنایت میکردند و بیشتر ازین ہد بنیاداران
سیدادند و درویش سوال پیشہ را زیادہ بر یک فلوس عنایت نمیکردند و فرمودند کہ اگر این
ازینجا نیافت از جاے دیگر گدائی کردہ خواہد آورد و این عزیز کہ روزگار پیشہ و جامہ و دستار
دارد از شرم سائل نخواہد شد و از فاقہ خواہد مرد پس مستحق زیادہ ترا نیست و عمل جناب حضرت
مولانا نیز قریب ہمین است کہ اکثرے با شراف روزگار پیشہ کہ درین ایام مفلس واقع
شدہ اند بے اطلاع احدے موافق قدر او چیزے عنایت میفرمایند و حال اینکہ اینجا
فتوحات بقدر عشر عشیر بہ نسبت حضرت صاحب قبلہ نیست و باوجود این ہرچہ از غیب
میرسد صرف ما یحتاج یاران است بخلاف آنجا کہ خرچ حضرت صاحب قبلہ از خانۂ
امرایان بود و خرید حویلی و شادی و غمی و ہمہ اخراجات لازم بود و اینجا صرف خوراک ہر روزہ
حضرت مولانا و پارچہ ضروری مثل جبہ و کلاہ کہ در خانہ مے پوشند و جامہ سفید کم قیمت یا
دوپٹہ ڈوریہ و کمر بند ہمین قیمت براے رفیق مجالس نگاہ میدارند و سواے این ہرچہ
فتوح بیاید خواہ پارچہ باشد خواہ نقد باشد خواہ تحائف باشد ہمہ را فروختہ بہ بقال میدہند
کہ خرچ ہر روزہ نان یاران باشد و مالیت حضرت سواے یک دو جامہ سفید و ہمین قدر
دوپٹہ رنگین یا سفید و ہمین قدر جبہ و دستار چیزے دیگر نیست مگر کتاب ہا را کہ حضرت صاحب
بسیار دوست میدارند اگر قرض ہم بدست آید خرید میفرمایند و بفضل الہی اکنون کتابخانہ
بسیار در سرکار است و پوشاک ہمین قدر کہ بیان کردہ شد و بالباس پر تکلف حضرت
مولانا چندان رغبت ندارند پیش ازین در سرما دوشالہ استعمال میکردند از مدت موقوف
است مگر فرغول چھیٹ و انگرکھ چھیٹ یا رنگین مے پوشند و یا کیس ابریشمی یا سلاری
کہ از طرف لاہور و ملتان مے آید بخوشی میپوشند و لباس تکلف حضرت ہمین است

و مکان سکونت حضرت مولانا نیز بکرایہ مقرر است ہرچند صاحب مکان خواست کہ بے کرایہ
تشریف دارند قبول نمیفرمایند کہ حضرت صاحب قبلہ ارشاد میکردند کہ فقیر را مکانے باشد
کہ دو دروازہ داشتہ باشد مثلاً وقتے شخصے آمد و برائے ملاقات اول این نمیخواہد پس از
در دیگر بیرون باید رفت و اگر دو در نباشد مشکل است **در ذکر نسبت ہمشیرہاے**
حضرت روزے دولت مشاہدہ میسر شد فرمودند کہ ہرگاہ مذکور نسبت ہمشیرہاے ما
پیش حضرت صاحب آمد فرمودند کہ نسبت باہل دول باید کرد و ہمین مناسب است چرا بمفلس
باید داد کہ ہمیشہ در کوفت بگذرد مذکور شکل حضرت صاحب قبلہ و پوشاک ایشان آمد فرمودند
کہ روز جمعہ برائے نماز یا اگر جائے تشریف میفرمودند جامہ و دستار مے پوشیدند گویا شکل
ایشان ماناشکل منصب داران میشد و در خانہ کلاہ و بر کلاہ دستارچہ مے بستند و حضرت
مولانا بر کلاہ دوپٹہ در موسم زمستان مے بندند و دستارچہ گاہے نمے بندند و پوشاک
زمستانی حضرت مولانا انگرکھہ پنبہ دار و فرغول و کلاہ پنبہ دار است و یک سلاری کہ از
طرف پنجاب و ملتان و پاک پٹن مے آید اکثرے بر کلاہ مے بندند و لباس سرمائی
حضرت مولانا در مجالس پاجامہ و انگرکھہ و یک کیس ابریشمی میباشد و موزہ مقرر می پوشند
و در پاے حضرت باینہمہ شق شدن پاشنہ گاہے در پشت پا لاحق میباشد و خارش
خشک اکثرے در پاے مبارک چنان مے شود کہ بیتاب میشوند و از دستہ قلم تراش
یا سنگ پا آنرا مے خارند و گاہے خود بنفس نفیس پاے خود را بر سنگ زینہ کہ در حویلی
است بزور میخارند و یاران خادم ہمیشہ بوقت خواب قسمے کہ چپی میکنند پاے
آنحضرت را آہستہ آہستہ میخارند و این سنت بسلسلہ مشائخ نظامیہ است کہ در پاے
یک آزار لاحق مے باشد چنانچہ بحضرت صاحب قبلہ ہم بود و بحضرت شیخ کلیم اللہ قدس
اللہ سرہ نیز بودہ و حضرت شیخ یحیی مدنی شیخ کبیر خود صاف لنگ بودند و از زبان مبارک
حضرت بسمع رسیدہ کہ چارپائے خورد کہ براے ایشان ساختہ بودند کہ بر چارپائی
نشاندہ در میان حرم مدینہ منورہ مے آوردند و ہمچنین مشائخ کبار حضرت نصیرالدین

روشن چراغ دہلی ہم ضربے درحالت خوردہ بودند ازان باز لنگ بودند چنانچہ در کتب ملفوظ مسطور ہست و حضرت مولانا ہم میفرمودند کہ شعر حضرت امیر صاحب قوال میخواند۔
بیت ہر قوم راست راہے دینے و قبلہ گاہے ٭ من قبلہ راست کردم بر سمت کجکلاہے
و حضرت مخدوم را حالت شد و در پاے شریف ضربے بکمال رسید و نیز از زبان حضرت مولانا مسموع شدہ کہ حضرت سلطان المشائخ را روزے سماع در گرفتہ بود و ضربے در پاے آنحضرت رسید من بعد فرمودند کہ یک قدم من باختیار درین سماع افتادہ بود عوض این بلاے نازل شدہ بود کہ او را بر پاے خود گرفتم کہ این آسمان متحمل این نمیشد لہذا بر خود گرفتم **در ذکر محمد صادق خان مرحوم شہید** دولت مشاہدہ میسر شد مذکورے از محمد صادق خان برآمد مرحوم شہید میرفت کہ ایشان مورچال بر دریا بحکم خداوند خود کردہ اند و فوجے براول جنگ بسرکردگی ایشان شدہ است حضرت متغیر شدند و فرمودند کہ ایشان ہمیشہ وضع خود مقرر کردہ اند کہ در و نمود در تمام عالم باشد و آن نمود را نمید انند کہ یک روز بموت میرسانند و ازین لفظ موت کہ در حق ایشان جاری شد طبیعت فقیر سخت مضطر شد و مایوس باز بعد دو ہفتہ خبر شہادت ایشان رسید **در ذکر سبق خوانی طفلان** دولت مشاہدہ میسر شد فرمودند کہ امروز چند دست مرا اجابت شدہ است مزاج ماندگی میکند من بعد مذکور این شعر درمیان آمد **بیت**
مے خواہم از خدا و نمے خواہم از خدا ٭ دیدن حبیب را و ندیدن رقیب را ٭ یاران درین اشکال میکردند تقریرے درست کرسی نشین نمیشد حضرت مولانا فرمودند کہ بخیال چنین میرسد کہ میخواہم از خدا دیدن حبیب و ندیدن رقیب این ہر دو را متعلق مے خواہم و نمے خواہم سواے این چیزے دیگر مردم کہ نشستہ بودند بسیار محظوظ شدند و بر تقریر مولانا آفرین گفتند من بعد دو طفل براے سبق رسالۂ فقہ آمدند مے خواندند فرمودند کہ تا وقت سبق من در را بند میگذارم براے اینکہ بسبب کثرت شرم میکنند و در طبیعت ایشان خلل میشود ازینجا قیاس باید کرد **در ذکر حدیث شہر لفظ**

دولت مشاہدہ میسر شد مذکور این آمد کہ از حدیث شریف چنین دریافتہ میشود کہ برائے مکان ضرور اگر کسے برود بالاے دو شش یک پارچہ مقرر باشد ازینجا مذکور این آمد کہ ظرف برائے مکان ضرور علحدہ میکنند و برائے وضو علحدہ این ہم رواست یا نے حضرت مولانا فرمودند کہ در حدیث شریف معلوم میشود کہ ظرف استنجائے اجابت رسالت صلوات اللہ علیہ وسلم جدا بود و ظرف وضو جدا **در ذکر نشست وقت خوردن طعام** دولت مشاہدہ میسر شد حضرت مولانا طعام نوش جان میفرمودند فقیر عرض کرد کہ برائے طعام نشست آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام چہ قسم دریافتہ شدہ است فرمودند کہ من درین وقت بطورے کہ نشستہ ام ہمین نشست جناب حضرت صلواۃ اللہ علیہ است و آن وقت مولانا یک زانو نشستہ بودند من بعد این ذکر آمد کہ مزاج شریف حضرت جناب رسالتمآب صلوات اللہ علیہ بسیار لطیف بود چنانچہ تقید مسواک بسیار در حدیث معلوم میشود کہ ہر گاہ شخص از خواب بیدار شود و یا ہر وقت وضو بکند مے باید کہ مسواک استعمال کند و لطافت بسیار داشتند چنانچہ استعمال خوشبو بسیار تقید میفرمودند **در ذکر میر محمد افضل و سوال کردن ایشان درباب عقائد نماز** دولت مشاہدہ میسر شد میر محمد افضل سوال کردند کہ اگر در اقامت نیت نماز بطور سفر کرد و در قرات یاد آمد نیت بار دیگر بکند یا نماز بخواند فرمودند نیت تعلق بدل دارد و اینکہ نیت دوگانہ کرد بسہو بود نماز چہار گانہ بخواند و نیت تبدیل کردن ضرور نیست من بعد آن فرمودند کہ امروز ما در جائے برائے خوردن دعوت رفتہ بودیم مبلغ آن شخص خرچ شد و نان ما خوردیم و مقام مثنوی را شاہ ظہور اللہ کہ از مدت اشکال داشتند صاف کردند و قتے حضرت مولانا بشاہ صاحب فرمودہ بودند کہ فردا در خانہ مولوی محمد مکرم ما خواہیم رفت اگر مثنوی ہمراہ بیارید چند ابیات کہ اشکال آنہا شما اکثرے نقل میکنید آنجا خلوت میسر خواہد شد اگر دماغ وفا کرد تکرار خواہم کرد چنانچہ شاہ صاحب ہمین قسم بعمل آوردند درین اثنا میر محمد افضل چیزے در گوش عرض کردند کہ حضرت مولانا جواب فرمودند ایشان عرض کردند کہ در خاطر من ہمین بود

فرمودند که ما هم از اتباع شما هستیم چه مضایقه دارد ازینجا نسبت اخلاق مولانا را مے باید
برد اگرچه ما را چه مقدور دریافتن است لیکن بقدر فهمیدگی حظے برداشته مے شوند
مذکور دیگر دولت مشاهده میسر شد فرمودند که درین ایام من که نشستن با جمیع یاران
بمشغولی موقوف کرده ام یاران کلمه هستند لیکن وجه این بود که هر یک یار را در اندک
نشستن شورش میشد و در شورش یاران مانند بے تحاشا چیزها مے گویند و اکثر اشخاص اینجا
چنین بودند که بر ایشان گوارا نمے شد اگرچه بعضے ازان قوم داخل یاران هم بودند تاهم بر ایشان
گوارا نبود و پس رعایت وقت صوفی را لازم است و کنایت ازین مردم قوم افغانها بود
که تسلط داشتند و بسیار آمد و رفت میکردند و جماعتها از ایشان داخل طریق در حضور میشدند
من بعد ذکر ملاقات با امرایان در خلوت بفقیر آمد فرمودند که ما مزاج ایشان را خوب مے شناسیم
و درین مدت که ما دنیاداری کردیم اعزها بسیار با ما ملاقات کردند چه از قسم نیک و بد و دغابازیهائے
این مردم و فریب اینها در صورت اظهار اعتقاد همه بر ما خوب معلوم است و هر چند اینها با ما سلوک
میکنند و با طوار انواع پیش آیند ما خوب مے شناسیم و ازان جمله نام یک شخص در میان بود
درین اثنا فقیر شکلے داشت عرض کرد که تدبیر آن حضرت مولانا چه ارشاد فرمودند که ما کشف
نداریم بطور عقل بخدمت شما میگوئیم عرض کردم که نیک و بد باعتقاد ما وابسته آنجناب است
حضرت مولانا گو خود را بهر قسم بدانند لیکن مالکیت امور جزوی و کلی بآنحضرت است من بعد
تکرار همین الفاظ ماند آخرش انچه در حق من بهتر بود ارشاد کردند و باز همین فرمودند که نزدیک
عقل چنین صلاح میشود عرض کردم که همین بهتر است شخصے درین اثنا یک طبق مالیده
آورده فرمودند که این را ببرو به نظامی بده نظام الدین حسین عرف نظامی پسر اوسط فقیر
است و جناب حضرت مولانا از روز تولد این عنایت خاصه در حق این دارند بلکه بشارتهائے
نیک هم از زبان مبارک فرمودند اکنون بمقتضائے سن که ۹ سال است الصبی صبی و ان
کان نبیا بسیار با آنجناب شوخی این خوش مے آید و فقیر را نیز بجهت اینکه حضرت مولانا دوست
میدارند در دلداری این بدل میکوشند و حضرت مولانا میفرمایند که محبت ما باین طفل بجهت

تو نیست بلکہ بالخصوصیت شفقتے دارم و بر دیگر پسران تو بجہت تو الطاف مے کنم در ذکر
عبارت ملفوظ حضرت صاحب قبلہ دولت مشاہدہ میسر شد مذکور جناب حضرت صاحب
قبلہ آمد فرمودند کہ حضرت ما را پیش ازین کہ از حضرت شیخ دست بیعت بدہند و مشغولی شیوہ
کنند بطرف کیمیا و سیمیا و اعمال طیّ ارض وغیرہ چیزہا ذوق بودند کو بر آمد کہ در احسن الشمائل
(کہ ملفوظ حضرت صاحب قبلہ است) نوشتہ است کہ در عالم مشغولی حضرت در صحرا میگذرانیدند
چنانچہ شبے در صحرا بودند شخصے آمد و شق قبرے کرد و مردہ را از ان قبر بیرون آورد و چیزے خواند
دخود بیفتاد و مردہ روان شد حضرت صاحب قبلہ از جاے خود برخاستند و دست او را
گرفتند و استفسار احوال کردند عرض کرد کہ من عمل انتقال روح دارم ہر گاہ جسم من
کہنہ میشود جسم دیگر اختیار میکنم حضرت صاحب او را گذاشتند او عرض کرد کہ رغبت اگر
باین عمل باشد میگذرانم و عرض میکنم فرمودند فقیر احتیاج ندارد حضرت صاحب مولانا
فرمودند درست است لیکن حضرت صاحب قبلہ را ہم این عمل معلوم بود درین اثنا حافظ محمد ارشد
بعرض رسانید کہ ملاقات حضرت صاحب قبلہ با حضرت شیخ بود و سواے ایشان در خدمت
کدام بزرگ دیگر ہم حضرت صاحب قبلہ مشغول بودند یا نہ حضرت مولانا فرمودند کہ مشغول
فقط در خدمت حضرت شیخ شدند و پیش ازین چیزہا کہ اول مذکور شد معلوم داشتند من بعد
حافظ محمد ارشد عرض کردند کہ رشد حضرت شیخ بسبب شہرت کمالات حضرت صاحب قبلہ
میسر شد والا درین شہر پایہ در خدمت ایشان باین بزرگے نبود چنانچہ مرزا خیر اللہ
نام مردے درین شہر بود در علم ریاضی نظیرے نداشت اکثر مے گفت کہ در خدمت
حضرت شیخ کلیم اللہ صاحب بارادہ استفادہ میروم لیکن بر ما اثرے ظاہر نمے شود
حضرت مولانا فرمودند کہ حضرت شیخ صاحب صاف براے حضرت صاحب قبلہ نوشتہ
بودند کہ فلانے از روزے کہ شما را حق تعالیٰ قبولیت دادہ من بخاطر جمع آرام مے کنم
و غذا ہاے لطیف مے خورم و ہر کرا منظور تربیت خواہم کرد پیش شما خواہم فرستاد
و من بعد ازین ہم فرمودند کہ حضرت شیخ قدس سرہ در یک رقعہ براے حضرت صاحب ما

این ہم نوشتہ بودند کہ مدتے حالت قبض داشتم و بر یاران من بود یک مرید شما
از دکن آمد و نعرہ کرد کہ فی الفور قبض من رفع شد و قبض یاران من رفع شد حق تعالے
شما را سلامت دارد و این در ذکر حضرت صاحب قبلہ پیش ازین فرمودند کہ بسبب کثرت
ہجوم مردم تنگ میشدند بحضرت شیخ نوشتند ایشان فرمودند کہ حالا بر شما وقت تنگ
خواہد شد و ہر مکانے را کہ شما برائے خلوت مقرر خواہید کرد ہمہ یاران ہر یک خود را
مخصوص پنداشتہ دران مکان خواہد آمد و بخلوت نخواہد ماند پس شما را لازم است کہ کتخدائی
بکنید تا وقتے بدست آید و روزے این ہم ارشاد کردند کہ حضرت شیخ بعد تولد من رقعہ
کہ برائے حضرت صاحب قبلہ نوشتہ بودند چنانچہ تا حال آن رقعہ پیش ما ہست
برائے من بسیار بشارات و الفاظ زیادہ تر از رتبہ من نوشتہ اند و بتصدیق بلفظ
ایشان حق تعالی بر من رحم کردہ است **در ذکر برادر خورد میان غلام معین الدین**
دولت مشاہدہ میسر شد مذکور دکن و برادران خورد میفرمودند ارشاد کردند کہ برادران
کلان من بسیار دل سادہ بودند و مرا بلفظ ملا یاد کردند باین جہت کہ ایشان اکثری
بتماشا مشغول میشدند و باین ذوق داشتند من اکثر کم حاضر میشدم مرا ملا میگفتند
ببرکت خطاب ایشان حق تعالے مرا نسبت بکتاب و شہرت بلفظ مولوی داد مذکور
برادر خورد میان غلام معین الدین آمد فقیر عرض کرد کہ ایشان بیعت در خدمت حضرت
کردہ اند فرمودند کہ آرے ایشان و میان غلام کلیم اللہ کہ اکنون بقید حیات اند نیز
بمن بیعت کردہ اند و ہمشیرہ صاحبہ نیز وعدہ بیعت بمن دادہ اند و تا حال امیدوار
این امر اند و حضرت مولانا ہمشیرہ صاحبہ خود را بلفظ آپا یاد مے کنند و کمال
محبت حضرت مولانا بذات ایشان است و ازان طرف نیز الفتیست و وعدہ رفتن
برائے زیارت عتبات عالیات وغیرہ با ایشان حضرت مولانا را در میان است
چنانچہ اکثرے آن وعدہ را یاد مے فرمایند و برائے زیارت حضرت خواجہ بزرگ
نیز مکرر بلکہ ہر سال ارشاد میفرمایند و قصد ہم بدل میکنند لیکن حق سبحانہ تعالی

نظر بدلہاے غربا بیکسان نمودہ از قوت بہ فعل نمی آرد **در ذکر صرف خاص**
حضرت مولانا۔ دولت مشاہدہ میسر شد آہستہ بفقیر فرمودہ کہ امروز پنجاہ روپیہ
مرا از یک جاے بدست آمدہ بود بیست و پنج روپیہ بہ بقال دادیم و بیست روپیہ بسقا
دادیم و پنج روپیہ نام قرضدار دیگر گرفتند کہ باو دادیم من بعد فرمودند کہ درین ایام
ہرچہ بدست آمد اکثر بقرض داران دادیم دیدیم کہ بسیار شدہ است و یکجا صورت
ادا مشکل است من بعد بہ میر بدیع الدین سلمہ اللہ خطاب فرمودند کہ دلیل حرمت سماع
از حضرت امام اعظم کہ نقل مے کنند اینست کہ آنحضرت در مجلسے وارد بودند و بعد
از نشست سماع دران مجلس در دادند و حضرت نشستہ ماندند من بعد مردم از ینحالت
استفسار کردند فرمودند کہ ابتلیت فصبرت یعنی مبتلا شدم من و صبر کردم حضرت
مولانا فرمود کہ اگر اینجا با تو پرسند کہ بر حرام صبر چہ طور توان کرد فرمودند کہ آنہا جواب میگویند
کہ امام دران ایام مجتہد نبودند دیگر میگویند کہ مجتہد اگر بودند قوت منع نداشتند پس
اینہمہ جوابہا ظنی است و بر ظن حکم حرام بالیقین کردن چہ طور چیزے است من بعد
آن شخصے از خانہ بادشاہ قدرے گل و شیرینی آورد و خواست کہ التفاتے فرمایند
توجہے درین باب نفرمودند آخرش آرندہ تکرار کرد دو فلوس باو دادند و رخصت کردند و نقل
کردند کہ پیش حضرت شیخ قدس اللہ سرہ شخصے طعام آورد و انعام خواست ایشان طعام
واپس فرستادند و گفتند کہ اگر بر من منت این میگذاری کہ خداوند تو برائے من طعامے
فرستاد پس من نمیگیرم ہر چند بہ منکر گفت نگرفتند آخرش خبر بخداوند او رسید عذر خواست
حضرت شیخ فرمودند کہ چرا این قسم آدم جاہل مزاج را پیش ما فرستادید **در ذکر میان**
عبد اللہ و شمس الدین دولت مشاہدہ میسر شد چیزے مذکور میان عبد اللہ
آمد فرمودند کہ عبد اللہ را اگر چیزے میگوییم در احتیاط آن میکوشد و شمس الدین را
نیز سخن شنو است وے را آنچہ ما میگوییم یاد مے دارد و اگر از دست این تمام
و بکمال آن سر انجام نمے یابد در اہتمام آن کوشش نماید و سعی از طرف خود میکند و این

میر شمس الدین از قصبہ لونی اند و خاندان درویشانہ دارند و قرابت قریبہ با مشائخ قصبہ ڈاسنہ دارند چنانچہ در خدمت شاہ کمال صاحب مرحوم کہ در قصبہ ڈاسنہ شیخ بودند ایشان را قرابت قریبہ بود و کسب و شغل نیز حصول کردہ بودند مدتے برین گذرانیدند بحسب الاتفاقات آمد و رفت در خدمت حضرت مولانا بہم رسانیدند و در آستانہ حضرت خواجہ بزرگ رحمۃ اللہ علیہ مدتے بسر بردند و بموجب اشارۂ خواجہ خواجگان در خدمت حضرت مولانا توسل بہم رسانیدند و بہ نسبت باطن فیضیاب شدند و اجازت بیعت نیز حاصل شد و تفضلات حضرت مولانا در حق ایشان بسیار شد و صحبت ایشان را حق تعالیٰ اثرے دادہ مردم نواحی خصوصا در قصبہ جھجور وغیرہ اکثر از وضیع و شریف دست بیعت با ایشان دادند و رؤسا و حکام آنجا نیز از خادمان ایشان شدند اکنون بعلاقہ خاطر داشت یاران خود بموجب ایماے حضرت مولانا بآن طرف ہم سکونت میکنند و در حضور نیز مے باشند و در آستانہ حضرت خواجہ خواجگان نیز حجرہ براے ایشان متعلق است و یاران ایشان ہمہ ونیا دارانند لیکن ہمہ گرم طبیعت و صاحب شورش از برکت صحبت ایشان شدہ اند و معاش بسیار نیست بسر میبرند بقدر ضرور پارچہ مے پوشند و باقی آنچہ فتوحات میشود در خدمت حضرت مولانا مے آرند و باقربا ے خود ہم مید ہند و غریب طبیعت و کشادہ پیشانی اند در ذکر درس **حدیث شریف** دولت مشاہدہ میسر شد حضرت مولانا بدرس حدیث شریف اشتغال داشتند درین اثنا مذکور این مسئلہ آمد کہ زنان باہم سحق میکنند در شرع شریف جواز این امر چہ باشد حضرت مولانا فرمودند کہ حد این در کتاب وفا دیدہ شدہ است یارے عرض کرد کہ حد لواطت ہم ہمین حرق است حضرت مولانا فرمودند کہ اعتراض شیعہ است در کتب ایشان دیدہ ام و نام مجتہدان فرقہ نیز فرمودند کہ او نوشتہ است در عہد خلافت حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ این واقعہ شدہ است و حال آنکہ در کتاب حرق جاے نیامدہ است و ابن تیمیہ در جواب گفتہ کہ در عہد جناب ولایت کرم اللہ وجہہ نیز شخصے را حرق کردہ اند بعد این حضرت مولانا فرمودند

که عالم متعصب هرگز ملاحظه مراتب مردم نمی کنند چنانچه درین مقدمه شخص اول
با اتحادات یک امیر را نسبت بطرف حضرت صدیق اکبر نمود و دوم درمقابله نام حضرت
امیر المؤمنین گرفت و در ترتیب و ترغیب که کتاب عمده فن حدیث است تفصیل این
قصه نوشته است که در عهد حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه شخصے با یک طفل نکاح کرده بود
چون این قصه روبروے حضرت ابوبکر صدیق رض آمد حیران شدند که این واقعه در وقت
حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم رونداده که حد این [illegible] در شرع معین باشد
پس اجماع صحابه شد و در اجماع چنین قرار یافت که این مرتکب را حرق باید کرد چنانچه
حرق کردند من بعد در خلافت حضرت جناب ولایت نیز همین واقعه آمد شخصے با مرد نکاح
کرد حضرت امیر المؤمنین فرمودند که آنچه در خلافت خلیفه اول بعمل آمده مطابق آن این را
بسزا رسانند چنانچه رسانیدند پس حرق در هر دو خلافت بنابر نکاح با مرد بعمل آمده من بعد
مذکور حدیث شریف آمد که حضرت علیه السلام به تقریبے سنگ بر سنگ زدند نقش واقع شد
اینجا حضرت مولانا فرمودند که نقش بر سنگ اگر باشد در معجزه جائز شد منظور حضرت مولانا
این بود نقش قدمهاے جناب رسالت صلوٰة الله علیه اکثر جاها مشهور است اگر ملایان حجت
در صحت این برارند این را مدلل باین حدیث باید کرد **در ذکر حضرت صاحب قبله**
رحمة الله علیه و ملت مشاهده میسر شد فقیر سوال کرد که بیعت حضرت در جناب حضرت
صاحب قبله رحمة الله علیه در کدام سن اتفاق شده فرمودند که در صغر سن روزے حضرت
به یحیی صاحب گفتند که فلانے را بیارید مرا طلبیدند و بیعت کردند لیکن درانوقت حضرت مارا
یک حالت جذبی بود من بعد فقیر سوال کرد که این نسبتے که با حضرت صاحب قبله حضرت
مولانا را بود و هست ازین کدام شخصے از یاران حضرت صاحب هم واقف بود فرمودند
که خیر یک یحیی صاحب اینقدر میدانستند که حضرت صاحب ایشان را بسیار دوست
میداشتند من بعد فرمودند که فلانے مرا خود درین ایام که مردم خوب میدانند آنجا خود
هر کسے واقف نیست مگر یاران اوضاع مرا که دران عالم روزگار و سپاه گری دیده اند

که این سپاهی خوب است در قلعه‌جات بسیار فتح کرده اند با اینکه در کسب سپاهگری
و شمشیر ازین قبیل چیزها میدانند مگر یک دو کس آنچنانکه خواجه احمد خان قوی جنگ پسر
ترک تاز خان فرمودند که ایشان در آنوقت با ما یار بودند سر نیے از قسم طوائف عشق
داشتند چنانچه من روزے برائے خاطر ایشان در خانه جنگی شریک بودم معشوق ایشان
را از جائے برداشته چند قدم پیاده همراه ایشان بودم در صحبت یارانه که باهم مے
نشستیم مراعات این هر دو عاشق و معشوق [illegible] اینها هرگاه
نشئے خوردند و باهم مے نشستند [illegible] غمزه و اشاره [illegible] که مے شد
لذتے بمن میرسید هم روزے معلوم نیست که بخاطر ایشان چه گذشت که از ما برائے بیعت
سجده شدند هر چند گفتیم نگذاشتند آن سلوک یارانه موقوف کردند و بیار در شروع ملاقات
مزه که بمن میرسید هشتم اورفت قوی جنگ پسر ترک تاز خان [illegible]
نواب آصف جاه بودند و اکنون نیز در احمد نگر با امارت و ایالت بسر مے برند [illegible]
بکمال بندگی و یک جهتی در جناب حضرت مولانا مے آیند و حضرت مولانا ایشان را
بخصوصیتها یاد مے کنند در ذکر حافظ محمد ارشد دولت مشاهده میسر شد
بطرف حافظ محمد ارشد مخاطب شدند و ارشاد کردند که شب ما تقریر [illegible] مصرعه مولوی
کرده ایم و ملا جامی نیز تقریر کرده اند و ملا جامی چه قدر صاف تقریر و تنقیح کرده است سبحان الله
درین اثنا میان ارشد بعرض رسانید که ملا جامی هم شرح مثنوی گفته اند فرمودند که خیر
مگر شرح بعضے ابیات مشکله کرده اند لیکن چه قدر واضح تر نوشته اند که مقدور دیگرے
نیست در ذکر شخصے معتقد وقت شب دولت مشاهده میسر شد فقیر آهسته
عرض کرد که فلان شخص از مدتے دامن دولت حضرت گرفته است و خواهشمند امر دنیوی است
و توسل او در جناب اقدس نیز مشهور آفاق است یک نظر توجه بطرف کار او باید افگند
فرمودند که ما هرگز درین بند نیستیم که فلانے متوسل ماست اگر کار او شد بهتر و الا بدنام
خواهم شد استغفر الله که در کارخانه خدائے مداخلت نکنم حق سبحانه تعالی هر چه خواسته

باشد بکنند در ذکر ارشاد حضرت مولانا دولت مشاہدہ میسر شد فرمودند کہ این
وقت بسیار گرمی در مزاج است و ازار کشیدند و پیراہن از بدن جدا کردند چند طفل
خادم حاضر بودند و این ہیچمدان بمعنی طفل و بظاہر جوان نیز حاضر بود کہ صحبت سعش بود
باز نالش کردند و فرمودند کہ ازجاے اگر نارنگی بدست اید باید خورد و تقید فرمودند کہ از بازار
زود بیارند و درین اثنا آدم بیرون رفت حافظ محمد ماہ پنج عدد سنگترہ کہ بہترین قسم
نارنگی است آورد گفتند مرحبا آوردند فرمودکہ سبحان اللہ مابراے اشخاص خاطر ماہیچو
خداے کہ باما این سلوک دارد چہ قسم آزادگی کنم و این لفظ بطورے فرمودند کہ دربدن
من جنبشے پیدا شد و رنگ حضرت مولانا متغیر شد و این حکایت معنی ہا دارد کہ تفصیل
نمے توان کرد خلاصہ این ست کہ تابع مرضی و شاکر رضائیم براے مریدے یا طالبے در
جناب باری خلاف مرضی چرا عرض و معروض نمائیم من اللہ انچہ مے آید این حافظ محمد پناہ
مرودی است از قصبہ جات پنجاب بصیغہ دوکان داری بسر مے برد و پیش از ملاقات
حضرت مولانا مذہب شیعہ داشت بغلطت تمام الکنون بفضل الہی تابع سنت است و در
خدمت حضرت مولانا بیعت کرد و محبت بہم رسانید و قاعدہ دارد کہ دست خالی در حضور
ہرگز نمے آید اکثرے از قسم میوہ و گاہے شیرینی مقرر براے نذر مے آرد و ہرگاہ کہ حضرت
مولانا براے زیارت آستانہ حضرت محبوب الہی یا حضرت خواجہ صاحب تشریف میفرمایند
ایشان بر وقت معمول خود کہ نماز صبح باشد ہمہ سند روزے کہ براے ملاقات
معین کردند دران وقت تفاوت نکردند و اکثرے نماز صبح در حضور آمدہ مے خوانند
و در رمضان شریف کہ حضرت مولانا قرآن شریف در تہجد سواے ختم تراویح استماع
میفرمایند و از حدیث شریف در صورت تراویح معلوم مے شود گاہ گاہے این حافظ
محمد پناہ باین دولت مشرف شدہ کہ قرآن شریف در تہجد خواندہ و حضرت مولانا استماع
کردند و ہمیشہ این دولت نصیب میر بدیع الدین است سلمہ اللہ تعالی و یک مرتبہ
در اوائل احوال فقیر را ہم ارشاد شدہ بود چنانچہ دہ سیپارہ اول در حضور مولانا

بدستور بہ تہجد در مسجد درگاہ حضرت محبوب الٰہی رحمۃ اللہ علیہ خواندہ بود روزے
برائے زیارت حضرت خواجہ صاحب تشریف مے فرمودند در راہ حافظ جیو آمدہ
قریب بہ بہل شدہ و یکپارہ انار ولایتی گذرانیدند فرمودند کہ در تنہائی پیش ما
خواہی آمد چنانچہ آمد و کار خود کرد بعد از چند روز فرمودند کہ بر یک پرچہ انار شغلے خوب
از ما برد اگر مدتے کسے تمنا میکرد مانمے دادیم لیکن قسمت داشت ما او را خوش
باین وعدہ کردیم کہ گفتیم من بعد فرمودند کہ مارا در ہیچ مقدمہ دخلے نیست چیزے کہ خدا
میخواہد مے کند بندہ را ہیچ مقدور نیست اکثر اوقات برائے اشخاص نیت میکنم کہ چیزی
بایشان بہم میسر نمے آید و اگر میسر مے آید اتفاق چنان میشود کہ دادن صلاح وقت نمیشود
جاے دیگر ضروری از ان خرچ میشود **مذکورے درباب خیر و شر** دولت
مشاہدہ میسر شد اوائل فقیر بود و دران ایام شغل ہم میکردم و پارہ از ان باب بمن مکشوف
ہم میشد در مسجد نشستہ بودند فرمودند کہ مے باید کہ شخص ہرچہ برین مے آید از خیر و شر از طرف
حق بداند عرض کردم کہ این خود عقیدۂ جمیع مومنین است کہ ہرچہ مے آید از حق است فرمودند
کہ ہست خود ہمین عقیدہ لیکن این را در ہر وقت ملاحظہ کند و در ہر وقت این را نگہدارد
مشکل است **در ذکر حضرت خواجہ قطب الدین رحمۃ اللہ علیہ** دولت
مشاہدہ میسر شد ذکرے از حضرت صاحب خواجہ قطب الدین برآمد فرمودند کہ جناب
حضرت عجیب غریب نواز ہستند درین اثنا مذکور حضرت شاہ نظام نارنولی قدس اللہ
تعالیٰ سرہ برآمد فرمودند کہ حضرت بندگی شاہ نظام نارنولی عجب با استقلال مردے بودہ
اند چنانچہ دوازدہ سال در آستانہ حضرت خواجہ قطب الاقطاب رحمۃ اللہ علیہ سکونت
کردند و ہیچ کشودے درین مدت بایشان حاصل نیامد و ہرگز شاک نشدند روزے در
عرس حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ آمدند و جلوس درگاہ مشاہدہ کردند بسیار خوش
شدند و گفتند کہ شکر است کہ در آستانہ پیران ما این قدر جلوس است و اینقدر مردم
مے آیند ہمین کہ این خطرہ در دل آوردند روح مقدس حضرت خواجہ قطب الدین قدس اللہ سرہ

آمدہ حاضر شدند و ایشانرا آنچہ ہر شب میخواستند بالفعل فرمودند و مقصود حاصل شد
مصرعہ شاہان چہ عجب گر بنوازند گدارا ٭ کار بعنایت است باقی بہانہ انبیا علیہم السلام
کہ محبت بر ہمہ اذکار و اشغال اولے تر است و جناب بزرگان کہ نائب رسول اللہ اند
صلی اللہ علیہ وسلم ذات ایشان رحمۃ للعالمین است ہمین کہ وقت رسد و بطفیل انبیاء
بمد عا میرساند مصرعہ باکریمان کارہا دشوار نیست ٭ و خدمت حاضر باشی در میان
آستانجات باعتقاد فقیر نیکو دولتے است کہ در بیان نمے آید خصوصاً آستانہ
عالیہ حضرت خواجہ قطب الاقطاب کہ نمونہ مدینہ منورہ است استعداد مختصر را آنجا از راہ
غریب نوازی دولتہا مے دہند مذکور دیگر دولت مشاہدہ میسر شد در آستانہ
حضرت سلطان المشائخ زیر درخت نیم کہ روبروے دالان مجلس خانہ است حضرت
مولانا ایستادہ بودند فرمودند کہ در آمدن اینجا مارا اگر دیگر حاصلے نیست اینقدر خود
ہست کہ در نامہ اعمال چند ساعت کہ اینجا خواہند گذشت خواہند نوشت کہ فلان وقت
در فلان مکان گذرانید ہمین را غنیمت بیشمارم بطورے فرمودند کہ در سامعان
رقت پیدا شد در ذکر شیخ عبد العزیز چشتی دولت مشاہدہ میسر شد ذکر حضرت
شیخ عبد العزیز چشتی قدس سرہ برآمد توصیف حضرت شیخ درین کتاب حاجتے ندارد
بزرگی و کمالات ایشان اظہر من الشمس است و فاضل ترین مشائخ طریق چشتیہ اند
در محلہ کوشک انور کہ مکان سکونت شیخ بود اکنون مزار شریف ہمانجا است ہر کس
ذکر فضائل ایشان بیان مے نمود حضرت فرمودند کہ ما ہم یک کشفے از مزار ایشان
ملاحظہ کردہ ایم چنانچہ روزے پیش ما مطلق خرچ نبود برائے زیارت آستانہ ایشان
رفتیم چون تفحص کردیم دو فلوس یا سہ پیش کدام طفل حاضر بودند گذرانیدیم من بعد
از انجا روانہ شدیم و در خانہ آمدیم شخصے چہل یا پنجاہ روپیہ آوردہ گذرانید دانستیم کہ از توجہ
جناب بابرکات ایشان است من بعد ذکر این آمد کہ شخصے کفش در پاے پوشیدہ آمدہ بود
و رنگ کفش سبز بود فرمودند کہ برنگ دیگر پوشیدن خوب است بلکہ رنگ سبز منع آمدہ است

من بعد مذکور این آمد کہ شخصے کہ اول بیعت بر دست کسے میکند و بعد آن پیش من می آید گو کہ محبتے بہم رساند لیکن مارا تاہم بے تکلفی کہ با یار خود ہم میرسد باآن مرد مشکل است و در غصہ کردن علے الخصوص بسیار تامل مے باید و بر یار خود بے تحاشا غصہ میکنم و در دل ترس بد بردن او نمے آید بخلاف اینجا کہ در خاطر میرسد کہ مبادا این عزیز ناخوش شود در ذکر حضرت مولوی روم دولت مشاہدہ میسر شد مذکور حضرت مولوی روم بود فرمودند کہ مولانا روم عجب شخصے گذشتہ است و بر ما نیز توجہے از ایشان است ہر گاہ من ارادہ برآمدن نمودم گاہے عزم درست میشد و گاہے چیزہا چند در خاطر اندیشہ مے آید آخرش این شعر مولوی روم مرا استقلال داد ۵ بند بگسل باش آزاد اے پسر * چند باشی بند سیم و بند زر * ہمین شعر مرا راہ بر شد مذکور دیگر دولت مشاہدہ میسر شد مذکور اسماء و اعمال درمیان بود فرمودند کہ یک مرتبہ مرا شخصے چون برائے خواندن فرمودشبانہ میخواندم یکمرتبہ صورتے نمودار شد کہ پاہایش روبروے من بود و سرش بآسمان رسیدہ من ہم دران ایام دیوانگی بسیار داشتم سر خود را القوت تمام بر زانو آوردم کہ خون از بینی من روان شد و آن صورت غائب گشت خللے در بصارت ما ازین جہت ہم ہست و یک خللے دیگر برائے ضعف نظر انیست کہ در یک جنگ قلعہ ما مورچال ساختہ بودیم و باچند کس پیش از مورچال رفتہ در جاے زیر قلعہ پناہ گرفتیم کہ بندوق نمیرسید و مردم کہ در انجا بودند کمک نمے توانستند کرد و چند درخت زقوم در انجا بود و یک چقر آب کہ درونش شاخ زقوم بود سہ شبانہ روز در ہمین حالت ماندیم بسبب شدت برق اندازی مردم ما بما رسیدند و ہمون آب خوردیم بعضے ازان جماعۃ تلف ہم شدند و در چشم ضعیفے و در بصارت معلوم شد چنانچہ حالا ہم قدرے ہست من بعد آن مکان بدست آمد و حق سبحانہ تعالی فتح داد و برائے بصارت روز دیگر مطابق این فرمودند کہ بتصدیق رسالت صلوات اللہ علیہ بصارت قائم ماند و ہر قدر کہ ہست ہمین برکت است و پیش ازین انچہ شد شد لیکن از روزے کہ سرمہ کشیدن

اغتیار کردم بفضل الٰہی بسیار نفع است مدعا ازینجا متابعت آنسرور علیہ السلام یعنی
بجہت متابعت سنت نبوی علیہ التحیۃ والسلام روشنی چشم برقرار ماند من بعد مذکور این
آمد کہ در عالم مشغولی صور نمودار میشوند پس چہ قسم توانست کرد کہ آیا این صور جمالی اند یا ابلیس
است فرمودند کہ شخصے حضرت یحییٰ مدنی رضی اللہ عنہ را در عالم مشغولی دید و ہمین شبیہ در
خاطر او شاید باشد کہ آنحضرت شیخ فرمودند کہ تو لاحول بخوان اگر من یحییٰ مدنی ام خیر والا
اگر چیزے دیگرے است دفع خواہد شد **در ذکر معاش و فقر و فاقہ** دولت مشاہدہ
میسر شد مذکور معاش و فقر و فاقہ در میان آمد فرمودند کہ من خود درین شہر از روزے کہ
آمدہ ام فاقہ کم کردہ باشم مگر یک روز و شب بے نان گذشتہ بود صبح آن شخصے آشنا آمد
و چند روپیہ آورد و گفت کہ این نذر حضرت عباس علی است براے شما آوردم بما داد
و آن کلفت بسبب حضرت امام رفع شد **در ذکر حافظ محمد اسعد رحمۃ اللہ علیہ** دولت
مشاہدہ میسر شد مذکور محمد اسعد رحمۃ اللہ علیہ در میان آمد از کمالات ایشان بیان فرمودند
کہ در اعمال قوت تمام داشتند و اگر حاجتمندے مے آمد و عرض احوال میکرد کہ فلان
من وابستہ فلان مقدمہ است اگر از توجہ شما عقدہ کشائی میشود این قدر مبلغ بشما خواہم
گذرانید مقرر میکردند و کار او را کردہ میدادند احیاناً در موعود تفاوتے کرد آدم را پیش او
میفرستادند و میگفتند کہ برو از فلان اینقدر بیار احیاناً اگر اہمال کند دست و پاے او با
گردن بشکن ہمین بر زبان تو معلق داشتہ ام ہرگاہ تو از زبان بر آوردی کارش تمام است
وفی الحقیقت چنین بود کہ بر زبان واسطہ معلق بود ہمین کہ از زبان بر آورد قسمی کہ گفتہ
بودند فی الفور بعمل آمد و بما نصیحت کردند کہ ہرگاہ براے حاجت کسے عمل میکنم اول
براے کشتن او تیاری میسازم ہمین کہ تفاوت شد دیر نباید کرد مردم دنیا دار اند
تا وقتیکہ سختی پیش نیاید اعتبار نمیکنند و اگر شخصے این حرف در میان آورد کہ اگر اعتبار
نباشد مبلغ امانت پیش ساہوکار بگذرانند ہرگاہ حاجت من بر آید شما بگیرند میفرمودند
کہ احتیاج بامانت وغیرہ نیست اگر مقدور مبلغ گرفتن از تو نخواہد بود کار ترا چہ قسم سرانجام

خواهم رسانید حضرت مولانا فرمودند که یک مرتبه شخصے عمده قریب حویلی ما حویلی داشت
و بوجوهات کاوش میکرد بفضل الهی از قوت جمعیت شخصیت خانه جنگی او دفع میکردم
چون سه مرتبه این اتفاق شد حافظ جیو گفتند که چرا این قدر ترد میکنید من در خانه شما
می باشم این قدر سعی شما برائے خانه جنگی وغیره اید مرا بگوئید تا شما میگوییم در یکساعت
این را نتیجه هم رسانید من با او نه دیدم که از من شی آید حضرت مولانا فرمودند که یک مرتبه شخصے که
شیخ وقت بود حافظ جیو را اتفاق مقابلت شد او شان مقابل شیخ خود ایشان را ملازم
خیال کرده مکابره ها کردند ایشان گفتند که حالا شما خبردار باشند من در فکر شما میشوم
چنانچه یک هفته برین واقعه شد که اسپان اوشان مردند و شتران مردند و کنیزکان
و غلامان مردند ایشان گفتند که حالا [illegible] اگر قوتے داشته باشید بنمائید
آخر پیش ایشان بجان عاجز شدند و عذر در پیش کردند بگفته مردم تقصیرات معاف فرمودند و
این قسم تجربات از ذات ایشان بسیار میشد فقیر عرض کرد که حافظ جیو از کجا این اعمال
سند کرده بودند فرمودند که ایشان از من حدیث شریف در میان حرم میگفتند و هر شخصے
که در انجا مے آمد ایشان مے گفتند که اگر چیزے پیش خود دارید برائے این صاحب خانه
بما بدهید اکثر مردم با ایشان اجازت عمل دادند چنانچه شخصے از طرف مغرب زمین در انجا
آمده بود دید که شخصے روبروے حرم گریه میکند این از احوال او پرسید گفت که من در
بلاے ناگفتنی مبتلا ام که دختر شریف بدست نیست و من مرد بے بضاعت و نیز دست
و او هر سال غلامان رومی میخرد و با نها مشغول میباشد و من طاقت این ندارم که متعرض
او شوم درویش گفت که گاهے با تو هم صحبت میشود گاهے اگر طبیعت او میخواهد بعد مدتے
اتفاق میشود گفت من با تو چیزے میگویم این قسم میکن من بعد بغیر تو هیچکس برو قادر
نخواهد شد چنانچه عملے با او داد بعد یک دو سال که درویش باز آمد آن شخص را بسیار معزز
و مکرم یافت و استفسار احوال کرد گفت که ببرکت شما بسیار محظوظ میباشم و خرید غلامان
موقوف کرد و سوائے من قدرت کسے برو نماند ناچار شده بطرف من رجوع آورد حالا

محتاج من است این عمل نیز به حافظ جیو معلوم بود چنانچه میگفتند که کتبیر کهاسته بسیار همراه داریم بقوت همین عمل [illegible] بیگانه میگذاریم و اطمینان حاصل است و اکثر اعمال حضرت مولانا از حافظ جیو [illegible] صحبت حدیث شریف نیز حضرت مولانا از حافظ جیو شاگرد شیخ محمد طاہر خلف الرشید شیخ ابراہیم کردی بود و [illegible] فن حدیث و محبت اہل بیت نبوی بسیار در خاطر ایشان جا داشت چنانچه نقل وفات ایشان حضرت مولانا فرمودند که حافظ جیو براے ما نوشته اند که من شب واقعه دیده ام که حضرت امام حسین رضی اللہ تعالی عنه مرا میفرمایند که شما همراه ما باشید پس ما شهید خواهم شد بشما هم مبارک باشد و بما هم مبارک است چنانچه بعد از چند روز همراه نواب ناصر جنگ شهادت از نابکار نصاری یافتند و حافظ جیو چند سال در اورنگ آباد در خانه حضرت مولانا سکونت داشتند و درس حدیث میگفتند و از حضرت مولانا در معقولات چیزے حافظ جیو تکرار هم میکردند و جناب مولانا را با ایشان محبتے هم هست و ایشان را نیز بود مذکور دیگر دولت مشاهده میسر شد در برابر حضرت مولانا هم رفتم سوال کردم که فلان عمل مرا عنایت فرمایند ارشاد کردند که اعمال خود من پیش ازین هم بکسے کم میگفتم لیکن الحال شخصے را نام گرفتند که فلانے گویا استاد من شد که با ایشان عمل گفتم و بے تحاشا هر جا که خواستند کردند لهذا من هیچکس نمیگویم بعد این فرمودند که عمل شخصے را باید گفت که اگر کسے بسیار قصد بیع و دهد بلکه بے حرمت کند تا هم از عمل در مقابلت نیاید و بر خدا بگذارد روزے صبح پیش از نماز حضرت مولانا ایستاده بودند فرمودند که پیش ما عملے براے درد بسیار خوب است درد بهر نهج که باشد سر کرا نمے ماند اگر زندگی آن شخص باقی نباشد اختیار حق است لیکن درد همان ساعت سیر دو گو که از مرض بمیرد لیکن درد همان ساعت رفع شود من بعد بفقیر خطاب کردند که در دل شما این خواهد بود که اگر چنین عمل نزد ایشان موجود است چرا تالش درد پاے خود میکنند دران ایام نفس الامر در پاے مبارک بسیار درد بود پس ازینجا باید دریافت که باوجود مرض شخصے تابع رضا باشد و بطرف عمل وغیره رجوع غیر از حق

نے آرد گویا این کلمه تربیت بود **در ذکر حضرت شیخ محمد قدس الله تعالی سره**
دولت مشاهده میسر شد مذکور حضرت شیخ محمد قدس الله تعالی سره برآمد توصیف ایشان
بسیار فرمودند و حکایات کمالات این بزرگوار مدتے بزبان حق ترجمان بود آخرش این
حکایت درمیان آمد که حضرت شیخ محمد صاحب قدس الله اسراره برائے زیارت مزار
حضرت مخدوم نصیر الدین محمود چراغ دهلوی تشریف آورده بودند بمجرد رسیدن ایشان
درون روضه منوره قبر شریف حضرت روشن چراغ شق شده و ایشان درون در آمدند
و مدت چند گهڑی درون قبر بودند من بعد برآمدند چنانچه تا حال نشان شق در مزار حضرت
موجود است تمام عالم هر کسے که بزیارت ملے غلاف مشرف شده باشد ملاحظه کرده باشد
ازینجا مذکور بزرگی حضرت روشن چراغ مخدوم درمیان آمد فرمودند که حالا مردم در عرصه
اندک در فنا فے الشیخ دم میزنند و چه دعوے ها که نمے کنند و حال آنکه حقیقت اینست که در
آخر هم میگویند که از بدن مبارک حضرت روشن چراغ بوے حضرت سلطان المشائخ مے آمد
پس برتبه هر دو شیخ نظر باید کرد تا هم بعد از مدت بست سال یا سی سال بوے شیخ در
ایشان جا کرده بود مطابق این روزے فرمودند که مردم برین غزل که حضرت خواجه
قطب الدین رحمة الله علیه در وقت آخر سماع فرمودند اکثرے شورش میکنند من بسیار
ناخوش میشوم برائے اینکه در دلهائے اینها مے آید که حضرت خواجه برین غزل سماع
کردند ما هم بکنیم و این تقلید باین وضع مرا بسیار بعید از ادب مے نماید ازینجا مذکور در اداب
داشتن پیران فرمودند که من یک مرتبه اول که از دکن آمده بودم درون روضه شریف
برائے زیارت رفته ام و الاخیر مرا چه مقدور است که درون روضه در آیم چنانچه معمول حضرت
مولانا است که درون روضه حضرت محبوب الٰهی قدس الله تعالی اسرارهم تشریف نمیفرمایند
و از بیرون بیست و دو زیارت میکنند مدتے وقت عصر روبروئے مزار شریف زیر دیوار
پائین تابوت اکثرے مے نشینند و این ناچیز نیز از روز بیعت درون روضه شریف
نرفته از بیرون قدمبوس مے نماید مگر یک روز بموجب گفته اخی میر محمد افضل روز بیعت

گفتند کہ درون روضہ حضرت امروز کیفیت خاص حاصل باشد فقیر نیز جرأت کردہ
این کلمہ ہم اکثرے بر زبان رفتہ کہ مردم کہ روز چہار شنبہ کہ اینجا مے آیند مقرر فائدہ
مے بخشد چنانچہ چنین است کہ ہر چہار شنبہ ہم کہ در آستانہ شریف است و ہمہ یاران
روز عرس در اینجا مے نشینند حضرت مولانا نشستہ بودند شنیدہ ام از مردم اہل بوجہے کہ
اہل حرفت شاہجہان آباد میباشند زیارت کردہ صحبت یاران بردہ نفع او خندہ کردند
حضرت مولانا فرمودند کہ ما ازین شخص بسیار راضی و مشکوریم کہ از مدت بسیار روز چہار شنبہ
اینجا برائے زیارت مے آید و اکثر ہنگامہا کہ در شہر مے شوند تاہم معمول خود را ناغہ نمیکند
چنانچہ مطابق این نقل روزے حضرت مولانا در درگاہ شریف حضرت محبوب الٰہی تشریف
داشتند و ہرگاہ کہ مزاج خوش میشود و یارے بے تکلف حاضر میشود نکتہ از نکات و سرے
از اسرار میفرمایند چنانچہ فرمودند کہ براشہد تو خندہ برند اشہد بلال چہ معنی دارد مدعا ازین
ہمین است کہ صدق بلال زیادہ تر است و شہادت را صدق مے باید پس از صدق
ہرگاہ بگوید گو لفظ درست نباشد بہتر آنست کہ لفظ بسیار بآراستگی باشد و صدق کم باشد
مذکورے دیگر دولت مشاہدہ میسر شد حضرت مولانا بر تخت نشستہ بودند بعد مغرب
معمول چنین است کہ ہرگاہ برائے نماز فریضہ تشریف مے آرند تا کہ فرض در مسجد بخوانند
اینجا در مکان سکونت در صحن خانہ تختے مفروش است خادمان بر تخت مصلی نماز صبح
میگذارند و ہمہ کس بیرون میروند بعد از دو گھڑی یاران درون مے آیند گاہے در
آنوقت بند میکنند و گاہے نمیکنند و صبح نیز ہمین معمول است لیکن صبح تا چہار گھڑی
روز درون حجرہ تشریف میدارند و کتاب وظیفہ آنجا حاضر میباشد بعد از انفراغ فقیر
درون رفت مرزا محمد حسین سلمہ اللہ تعالیٰ بر تخت نزدیک حضرت بودند تا دیرے
بایشان چیزے میفرمودند بعد فراغت یک پارچہ ملبوس بایشان عنایت کردند و
ایشان رخصت شدند برائے سفر بطرف مشرق برفتند وقتیکہ مرزا را رخصت کردند
حضرت مولانا نیز برخاستند و بفقیر گفتند کہ من بمرزا امروز چیزہائے بسیار گفتم اگر ایشان

سفر نمیکردند من خود در مدت ده سال بایشان این قدر چیز یا نمیدادم و این مرزا محمد حسین
از یاران قدیمی حضرت اند و بسیار مخصوص و محرم در عوام گذشته سالها شب و روز
در خدمت صرف میکردند و ذکر جهر حضرت ایشان را برابر خود نشانیده تعلیم فرموده اند و حالا
هم اگر ذکر جهر کسے را حضرت میفرمایند اکثر ے را میفرمایند که از مرزا جیو صحیح بکنید
و اینهم میفرمایند که طرح ذکر ما علحده است و از یاران کم کسے را این طرح مے آید مگر مرزا
را قدرے درست مے آید و نسبت دنیا داری که از زبان مبارک مسموع شده که در مرزا
تمام تر است مدتها اخراجات ظاهری نیز حواله ایشان بود و خدمت حدیث شریف در جناب
مولانا کرده اند و از فضیلت نیز بهره ور اند و از قسم دعاهائے مجرب که بران حضرت معلوم
اند بعضے اعمال مجربه نیز از مرزا مخفی نیستند دیگرے محرم نیست و اجازت بیعت از
مدتے ایشان را شده است و بعضے یاران ولایت راکه در خدمت حضرت مولانا بیعت
کرده اند برائے تربیت ایشان بمیرزا ارشاد میشود و تمام خانه ایشان زن و مرد در غلامی
حضرت منسلک از سنه چهار کس که از قدیمان و ندیمان حضرت اند سر دفتر اینها مرزا اند و
باخوبیهائے ذاتی و صفاتی آراسته خطے در طب هم دارند و دیگر صنائع از دست ایشان
بخوبی سر انجام میشوند و در عالم آشنائے درست و دیر آشنا اند هرگاه آشنا شدند تا دم زیست
بر لفظ خود قایم میمانند و اگر گاهے محبے و آشنائے مصدع میشود تا جان حاضر اند هرگز
دریغ نیست و اوقات و وضع و عمل ایشان مطابق و تابع حدیث نبوی است صلے الله علیه
و آله وسلم و کشاده پیشانی و صاحب اخلاق و بے تکلف بشرط آشنائے و ورع و زهد بشیوه
ایشان ست بعضے مغلان در خدمت ایشان دست بیعت داده اند و بر شاگردان و یاران
خود بسیار شفیق میباشند و با برادران دینی نیز محبتے دارند و راستگوئی و راستی پسند اگر یک
مرتبه از شخصے خلاف واقع بظهور آید تمام عمر از و متنفر میباشند و اگر قدرے راستی از کسے
معلوم کنند همیشه حاضر و غائب مداح او باشند هرگاه همشیره ایشان قصد بیعت بجناب
حضرت مولانا کردند حضرت بمیرزا اجازت فرمودند که شما بردست خود بیعت کنید همشیره ایشان

عجب ماماے بود که بهتر از مردان دین باید گفت در فرقهٔ عورات هیچکس را این خصوصیت
از حضرت مولانا نیست و نبود از سن طفولیت توجه حضرت مولانا بود و شغل بسیار میکرد
و نسبت شغلی را بجاے رسانیده بود و حضرت مولانا بکمال درجه خوش بودند و کشف عالم مثال
میسر بود من بعد اگرچه بسبب علائق و اولاد اینقدر نمانده بود لیکن روشنی اندر سر جا که یکمرتبه
پرتو انداخت براے ابد الاباد کافی است درین نزدیکی بآزارے مبتلا شده جان بحق تسلیم
کردند و روز واقعه ایشان عجب ماجرا گذشت که مرزا غلام حسین نام یارے نیز از یاران
قدیمی حضرت کاسب و شاغل مدتے در حضور بوده بسبب تفرقهٔ زنان در اکبرآباد سکونت
گرفته بودند آزارے ایشان را لاحق شد بمردم گفتند که مرا در شاه جهان آباد بپیش حضرت
صاحب رسانند اگر زنده شوم بهتر و اگر مردم زهے سعادت که در وقت اخیر جمال جانان
را بچشم سر مشاهده کنم و محبوب بر سرم در شوقت سایه اندازد و زیر سایه او پرواز نمایم
و از دست خود مرا مدفون کنند و بر قبر من فاتحه خوانند من بعد هرگاه ازان راه بگذرند
بر من گذاری کنند و هر آن مرا جان تازه ازان جلوه در بدن آید و عمر هزار ساله قربان
همچو مردن کنم غرض ایشان بمنزل مقصود رسیدند و زنده در خدمت مولانا آمدند و همین
مقصود که داشتند بعرض رسانیدند حضرت مولانا از راه کرم عمیم ایشان را در کنار گرفتند
و مکانے معین کردند که براے سکونت ایشان علحده باشد و براے معالجه طبیب را مقرر
فرمودند و اکثر اوقات خود از مکان تشریف میبردند و خاطر داشت مے نمودند آخرش علامات ردی
در مرض نمودار شدن گرفت روزے که واقعه همشیره مرزا اتفاق افتاد و حضرت مولانا در خانهٔ
ایشان بتقریب تعزیت تشریف فرمودند و یاران نیز حاضر بودند و تیاری تکفین میکردند
که شخصے آمده بعرض رسانید که بر مرزا غلام حسین حالت قلق است بمجرد استماع این کلمه حضرت
مولانا برخاسته و فقیر نیز همراه بود که در مکانے سکونت بیمار تشریف فرمودند ایشان را
حالت نزع بود یک مرتبه با حضرت مولانا دوچار شدند و نظر ایشان بر جمال حضرت افتاد
و بحسرت تمام بطرف آنحضرت دیدند از ملاحظه این وقت در حضار حالتے غریب دست داد

وطاقت حرف وحکایت در شخص مفقود بود لیکن بطرزے پسید کہ ہزاران مرعاز ازان
و دیدن اداسے شد نیز حضرت مولانا را نیز بمقتضائے الفت کہ بجمیع یاران است طاقت
نشستن وزیادہ دیدن نماند برگشتند و بیرون آمدند و بفقیر مخاطب شدہ فرمودند کہ من انچہ
کہ از طرف ایشان غبارے داشتم ہمہ معاف نمودم درین نزدیکی در میان ایشان وحضرت
مولانا یک حجابے آمدہ بود در رفع و دفع آن اشارت کردند من بعد ہمراہ جنازہ ہمشیرہ مرزا
بدرگاہ حضرت محبوب الہی تشریف بردند در انجا مکان برائے مرزا غلام حسین تلاش کردند
کہ خوب باشد و نزدیک آستانہ حضرت باشد بتوجہہ نفس پاک مکانے اندرون احاطہ از
یارے بود تواضع کرد باز در شہر تشریف آوردند درین اثنا مرزا غلام حسین جان بمالک جانہا
سپردند تیاری ایشان شد و برائے نماز حضرت مولانا خود برخاستند و بر دوش خود چند قدم
نفس ایشان را بردند و ہرگاہ از نماز فارغ شدند ضابطہ است کہ ورثہ موتی اذن عام
میگویند اینجا خود غیر از ذات مولانا ہیچکس از ایشان حاضر نبود فی الحقیقت کہ وارث ما
غربا و بے وارثان و والی ما نے سروپایان و کس مابیکسان محض حضرت مولانا در دنیا
و آخرت است ہر چہار طرف نظر کردند کہ کسے اذن عام بگوید آخرش معلوم کردند کہ وارث
ظاہری این ہم غیر از من کسے نیست مے تحاشا آب از چشم بیرون ریختہ و اذن عام
فرمودند در انحالت کرا ملاحظہ این امور بود عجب شورشے و طرفہ حسرتے حاصل شد و این
نا خیر نیز از خدا خواستہ کہ ہیچو مرگے کہ زندگی بتمنائے قربانی او میر و نصیب دوستان شود
و در جنازہ و دفن و نزع حاضر شوند پس ملک الموت را چہ یارا کہ بسختی پیش آید فرشتگان
عذاب را چہ دخل کہ پرسش بیجا نمایند حساب او اینجا و ثواب او اینجا و مشاہدہ او و رویت
او کہ موعود است اینجا ہمہ میسر میشود و دغدغہ در خاطر نے ماند الحمد للہ علی ذلک
و این قسم دولت را از خدا امیدواری است کہ بتصدق حضرت خواجگان چشت نصیب
این ہیچمدان شود

در ذکر حضرت نصیر الدین روشن چراغ

دولت مشاہدہ
میسر شد برائے زیارت حضرت نصیر الدین روشن چراغ رحمۃ اللہ علیہ تشریف بردہ بودند

از انجا برائے زیارت حضرت صدر الدین طبیب ولہا وصلاح الدین وغیرہ
بزرگان کہ دران نزدیکی اند تشریف فرمودند فقیر ہم دران ایام مشغول بقدر حوصلہ
خود مے ماند دیدہ بود کہ حضرت سلطان المشائخ رحمۃ اللہ علیہ در مکاشفہ تشریف دارند و روبروے
ایشان مذکور حضرت مولانا مے شود وحضرت محبوب الٰہی رحمۃ اللہ علیہ مے فرمایند کہ ما ہم نام
ایشان برائے ہمین رئیس العارفین گزاشتہ ایم و در خدمت حضرت مولانا نقل کردیم فرمودند
کہ این حسن ظن شما است و قاعدۂ حضرت سلمہ اللہ تعالیٰ الی یوم القیمۃ اینست کہ ہر گرہ
ہیچو حرفے کہ در و فضیلت حضرت بر آید استماع نمیفرمایند و اگر و ملا گویند ناخوش میشوند
بعد اتمام این عرض فرمودند کہ بعضے اشخاص را در طینت مناسبت از کشف میباشد
چنانچہ بعضے اشخاص بر حضرت غوث الاعظم رحمۃ اللہ علیہ اعتراض کردہ اند کہ کشف
در ابتدائے حال بصوفیہ میشود و از حضرت غوث پاک تا آن حیات کشف جاری بود
این چہ جہت دارد جواب ستہ ہم کہ کشفے کہ درین ایام از حضرت مظہر بود قطع نظر
از کسب پس طینت شخص خود سبب نمے گردد اینکہ مرتبہ حضرت بہ تکمیل رسیدہ بود
استغفر اللہ دی من ہذہ القول والعقیدۃ مذکور دیگر دولت مشاہدہ میسر
شد تنہا بودند چیزے مذکور شغلی آمد فرمودند کہ من ہم بسیار محنت پیش ازین در شغل
مے کردیم و حالا خود شغلے نمے کنم ہمین فقط دید باقی است من بعد مذکور این آمد کہ
اشغال ہر طریق جدا اند یا ہمین اشغال اند کہ در ہر طریق رائج اند فرمودند کہ در دل من
مے آید کہ اشغال طریق چشتیہ را جدا کردہ در کتابے بنویسم بعدہ خیال مے آید کہ این را
کسے از پیران ما جدا نکردہ اند پس مرا چہ لازم است درین مذکور سید عظیم آمد فرمودند
کہ شغلے کہ میر عظیم الدین مے کند اگر این را بسیار خواہند کرد مردم پیش ازین بسیار
رجوع خواہند آورد من بعد مذکور این آمد کہ روزے ما داخل شاہجہان آباد شدیم
در مسجد جامع و پارہ از خرج باقی بود نان و پنیر طلبیدیم و خوردیم من بعد آنچہ باقی
ماند قدرے از وگرفتہ شیرینی برائے صاحبزادہ بردیم لیکن حق تعالیٰ درین مدت

بارا پرورش کردہ الاخرچ روز رسیدن شاہجہان آباد و باتمام رسیدہ بود در ذکر
بنبیسہ حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ دولت مشاہدہ میسر شد فقیر را میان
محمد غوث صاحبزادہ کہ نبیسہ حضرت شیخ کلیم اللہ صاحب قدس سرہ العزیز و در خدمت
حضرت بہ بیعت و اجازت مشرف اند فرمودہ اند کہ محب نبی نام حضرت مولانا است
این نام حضرت خواجہ بایشان فرمودہ اند و ارشاد کردہ اند کہ تو محب نبی ہستی فقیر را این
خیال بود کہ از حضرت مولانا این را بتحقیق رساند چنانچہ آن روز تنہا در مذکورات بعرض
رسانید کہ این محب نبی چہ اسم مبارک است شنیدہ ام کہ حضرت خواجہ بزرگ قدس
اللہ تعالیٰ سرہ العزیز بحضرت فرمودہ اند کہ از حضرت خواجہ قطب الاقطاب ہمین
قدر لفظ در ذکر آمد مذکور دیگر وقت عصر دولت مشاہدہ میسر آمدہ مذکور ماندگی
مزاج درمیان بود فرمودند کہ قدرے مزاج من ماندگی دارد و مزاج مرا ہمین کہ
ماندگی شد صورت اشخاص ہرگز خوش نمے آید لہذا این وقت دروازہ را بند
کردہ بودم درین اثنا قریب مغرب شد فرمودند کہ حافظ خیر اللہ را حاضر آرید
حافظ جیو حاضر شدند فرمودند چراغ در مسجد پیش از مغرب روشن مے کردہ
باشند شما بعد شام روشن مے کنید نماز ما مکروہ مے شود اگر از پیش نماز روشن
بکنید نماز درست بخوانیم درین اثنا محمد یوسف کہ از یاران حضرت مولانا است باز
در ہیضہ مبتلا شدند و مدام و ساعت بساعت خبرے طلبیدند فرمودند کہ اینہا
سر اقران اند و بیچارگان اند خاطر داشت و خبرگیری ایشان لازم است در ذکر
حاجی نصر اللہ خان دولت مشاہدہ دریافت در دروازہ کہ بالاے
زینہ است حضرت مولانا ایستادہ بودند حاجی نصرت اللہ خان کہ از یاران نقشبندی
حضرت و مغل پاکیزہ طینت و طبیعت و صالح و متقی اند حاضر بودند بایشان فرمودند
کہ مردم ہند از قول حضرت خواجہ نقشبند رحمۃ اللہ علیہ ذکر مے کنند براے حرمت سماع
کہ فرمودہ اند انکار مے کنیم نہ این کار مے کنیم و حالانکہ این قول در مقامے کہ ما ہیر بود

آنجا وارد شده است نه در حق سماع مطلق و ماخود معه مزامیر از دلیل قول نقشبند رحمۃ اللہ علیہ مے شنوم و الا در خواجگان ما کسے معہ مزامیر نشنیدہ است چنانچہ نقل این سند در کتاب رشحات موجود است **در ذکر حدیث شریف** دولت مشاہدہ میسر شد در سبق حقائق مشغول بودند من بعد ذکر این آمد کہ در حدیث شریف واقع شدہ است کہ ملک نزول میکند بآسمان دنیا با ہر کسے کہ استغفار کردہ باشند الی آخر الحدیث پس درین صورت گویا حق تعالیٰ بالاے آسمان مقیم است کہ از انجا ملک بموجب حکم نزول میکند درین صورت مکان بحق تعالیٰ لازم مے آید حضرت مولانا فرمودند کہ این اعتراض شیعہ ہم ہست و ابن تیمیہ ہمین مذہب دارد کہ حق تعالیٰ بالاے آسمان است و در حدیث دیگر ہم آمدہ است کہ یک عورت را پیش جناب رسالت صلوات اللہ علیہ آوردند حضرت فرمودند کہ تو مسلمانے گفت آرے قسم مے خورم بخداے کہ بالا است واشارہ بطرف آسمان کرد حضرت از وے درگذشتند این ہم دلالت میکند بطرف بودن حق بالاے آسمان لیکن شما جواب این را بیاد دارید کہ در اکثر مسائل بکار خواہد آمد۔ جواب اینست کہ ہر مرتبہ مقتضی براے شان است مثلاً بادشاہ کہ حاکم تمام مملکت خود است و از ہر جا بخواہد حکم خود را در تمام مملکت روان کند لیکن قاعدہ چنین است کہ براے عدالت کرسی و دیوان عدل لازم مے افتد پس اگر حکم و احکام کہ متعلق بطرف زمین وارد از آسمان نزول کند تا ملک از انجا بیاید مضائقہ ندارد کہ شان حکم مقتضی مکان است پس حق اگر من حیث الاحکام تعلق بمکان گیرد منعی نیست مراتب او بسیار است این شان اگر مقتضے این مکان باشد ہیچ تنافی نیست من بعد مذکور اسم اعظم آمد فرمودند کہ اسم اعظم عبارت از انست کہ تمام اسماء رجوع بطرف او بگیرند مظہر جامعیت باشد مخاطبین را کہ سامعین شدہ بودند فرمودند کہ بعضے میگویند کہ فلانے اسم اعظم میداند و چنان عمل مے نماید و چنین میکند این اینجا غرض نیست و بعضے اسم اعظم یا حی یا قیوم را گفتہ اند یا اللہ را بعضے گویند بعضے یا ہو میگویند و من زکوۃ این اسماء

داده ام وخوانده ام ودرین محنت بسیار کشیده ام لهذا این یارانے که یکپاس
شب مانده بیدار شده مرا محنت خود اظهار میکنند بخاطر نمے آرم که محنتها کشیده ام
چنانچه یک ماه رمضان همین قسم گذشت که روزه میداشتم وتمام شب نخفته
وبقید حافظ زکوٰة نقش جلیل الوسط میدادم لیکن حضرت سلطان المشائخ رحمة الله
علیه نوشته اند که اسم اعظم ترک دنیا است همین که در قلب این ترک آمد هرچه خواسته
باشد بخواند همه اثر بخشد واگر از دل تارک نیست هیچ اسم اثر نمے بخشد این مثل نمک است
در طعام که اگر هزار مصالح در قلیه بیندازند اگر نمک نباشد لذت نمیدهد واگر نمک فقط
باشد تاهم لذیذ مے شود ومن بعد کتابے را یاد کردند فرمودند که اطفال ما کتابهاے
عربی را مثل شرح ملا وشرح عقائد وغیره بسیار بحرمت وجزدان وغیره درست
کرده نگاه میدارد واین کتابهاے حقائق که ما را بسیار عزیز است در کتابهاته وبالا
مے اندازند زیرا که غرض ایشان بآن هر کتاب که متعلق است دوست میدارند من بعد
ذکر رفتن اجمیر آمد فرمودند که اگر همراه معدفی برویم بیک حساب اذیت است وبیک
حساب آرام عرض کردم که اراده وقفه چند روز است فرمودند که درهمین عرس شریف
حضرت خواجه میروم من بعد اگر اتفاق باشد این طرف برآمدم واگر اتفاق شد بیشتر میروم
البته که مردم اورنگ آباد را بسیار اشتیاق خواهد بود ومن امروز خطهاے بسیار براے
اهل دکن مینویسیم وبه همشیره صاحبه مے نویسیم که حالا من آماده آمدن موافق وعده
بطرف شما هستم وازان روزے که اینجا تشریف آورده اند میفرمایند که ما را با همشیره
صاحبه وعده است که بحرمین شریفین زاد الله برکاتهما یکجا خواهیم رفت حالا بایشان
مینویسم که شما هم انچه بدختران خود داونست حصه علیحده کرده بدهید وکرایه که همراه بردن است
جدا بکنید این قسم سبکبار باشید که اگر برسم زیاده بریک شب انتظار شما نکنم همین عزیکه
برسم صبح آن روانه حرم شوم بازکرت آخر مذکور ابن تیمیه آمد فرمودند که درین ایام این
عزیز قریب بحرمین اجتهاد شروع کرده است نسخه دلائل الخیرات را هر جا که مے آید میسوزد

وچندین کس همراه جمع اند واکثرے اعزه را بقتل رسانیده است از اتباع ابن تیمیه
است و مذهب حنبلی دارد درین اثنا میان محمد واصل عرض کردند که عبد الواحد
واقف اند حضرت مولانا فرمودند بلے عبد الواحد عرض کردند که غلام از احوال او واقف است
که تمام سکنه اهل حرم و عربان باو در خانهاے خود با دشنام میدهند اما دست هیچکس
باو نمے رسد براے اینکه قریب بست هزار کس همراه دارد درین اثنا شخصے عرض کرد که
دلائل الخیرات را چرا مے سوزد فرمودند که درودے که در حدیث شریف آمده است همونرا
بخوانند بطرف چیزهاے دیگر رجوع نکنند و بمذهب حنفی تعصب میکند بطرف حدیث
بسیار رجوع دارد مردم بسیار رفیق شده اند و علم هم دارد از عهده او کسے بر نمیتواند
آمد من بعد استفسار احوال بیمارے که در خانه فقیر است فرمودند و یک انار شیرین براے
او مرحمت کردند و این میان محمد واصل درویش اند و در اوائل بصیغه سپاهگری اشتغال
داشتند من بعد ذوق طلب شد در خدمت درویشان رجوع آوردند و بخدمت حاجی
یاسین صاحب غفر الله تعالی له که محدث و درویش بر دروازه مسجد شاهجهان تشریف
داشتند بیعت کردند حاجی صاحب مرحوم نیز در جناب حضرت مولانا اخلاص تمام داشتند
ازین جهت میان محمد واصل در خدمت میرسیدند که شعله محبت حضرت مولانا در دل
ایشان مشتعل شد در حیات حضرت حاجی صاحب سکونت در خدمت حضرت مولانا
اختیار کردند و پیش ازین هم مشغول بودند اجازت شغل از جناب حضرت مولانا شد و مشغولی
بسیار غالب داشتند شاید که در شب و روز نفسے بیکار از ایشان نرود و در عالم قناعت
و فقر و فاقه بسیار مستقل و غنی مزاج و باشاره حضرت سید دکن و زیارت مرقد منور حضرت
صاحب قبله نموده اند و بزیارت حرمین شریفین مشرف شدند اکنون در جناب اقدس
بذوق و شوق میگذرانند و صاحب وجد و سماع و حالتها در وقتها اند این ظاهری حال
ایشان است سلمه الله تعالی در ذکر حضرت شیخ کلیم الله صاحب دولت مشاهده
میسر شد مذکور حضرت شیخ برآمد فرمودند که حضرت شیخ کلیم الله صاحب قدس الله تعالی سره

چھینٹ نمے پوشیدند و میفرمودند که روزے که مرا حضرت شیخ یحییٰ مدنی رحمۃ اللہ علیہ خرقہ پوشانیدند و لباسے که در بر بود آنرا کشیدند لباس چھینٹ بود لہذا چیزے راکہ شیخ من از بدن من برآوردہ باشند باز ہرگاہ روبروے من مے آید مرا الفت میگردد وازینجا مذکور شیخ درمیان ماند فرمودند کہ مدتے حضرت شیخ درین شہر شاہجہان آباد بدرماہہ سہ روپیہ معاش چندین اہل وعیال بسر بردہ اند من بعد حق تعالیٰ در فتوحات برایشان کشادہ گردانید کہ بعد فوت قریب لکھ روپیہ واملاک بسیار براے ورثہ گذاشتند در ذکر مداواے اطبا دولت مشاہدہ میسر شد از احوال بیماری کہ در خانہ فقیر است استفسار فرمودند عرض کردم کہ نسخہ تاحال طبیب تبدیل نکردہ فرمودند کہ شما حالا بہ طبیب گویند کہ ہمیشہ ہمین نسخہ استدعاے خواہید کرد ہمون ساعت تبدیل خواہد کرد براے اینکہ ما بارہا آزمودہ ایم کہ در مزاج اطبا ضدے باشد ہمین کہ شخص ثانی چیزے استدعا کرد برخلاف او راہ میروند و مداخلہ دیگرے را مطلق پسند نمیکنند من بعد فرمودند کہ شخصے بود در دکن گاہ گاہ نسخہ دواے از ما مے آموخت بعد از چندے دیدم کہ در خانہ صوبہ دار دکن بسیار بصیغہ طبابت پیش آمدہ و سرآمد اطبا است و در سن ہم صغیر بود چون براے ملاقات ما آمد ریش ہم سفید بود پرسیدم کہ سفیدی درین سن از چہ جہت بیشتر شد گفت کہ ادویہ استعمال کردہ ام کہ سفیدی بہم رسیدہ است بجہت این کہ نواب آصف جاہ مرد جوانرا اعزاز نمے کنند اگرچہ صاحب کمال باشد لہذا براے اعتبار خود صورت خود از استعمال ادویہ سفید ساختم تا اعتبار پذیر شوم چنانچہ شدم درین اثنا ذکر خواجہ احمد خان قومی جنگ پسر ترکتاز خان کہ از یاران قدیم حضرت مولانا اند فرمودند کہ درین اثنا خط ایشان آمدہ کہ حویلیہاے ماکہ در شاہ جہان آباد اند اگر مرضی باشد بمردم خود بنویسیم کہ کرایہ براے صرف سرکار میرسانیدہ باشند من جواب این خواہم نوشت کہ کسے این کار از ما آید با عاشق قدیم اگر از دست شما ہرچہ نقد بدست ما باید میگیریم اینکہ حویلیہاے شمارا قبض کنیم و کرایہ ہرماہ بستانیم اینقدر قضیہ من بعد اینہم از کجا مے آید فرمودند

کہ من خواہم نوشت کہ شما اگر از مزاج ما واقف نیستید کہ این قسم تکلیفات بما مکنید آخر شما
خود واقف ہستید مدتے یکجا گذرانیدہ ایم مگر از یاد شما رفت مذکور دیگر دولت مشاہدہ
میسر شد مذکور شخصے درمیان آمد کہ فلان کس کہ بجہت خانہ جنگی در خانہ کوتوال مقید است
برا و تکلیف میگذرد فرمودند کہ اگر شخصے باو نان میرسانیدہ باشد یک روپیہ از پیش خود
میدہم درین اثنا شخصے عرض کرد کہ داروغہ بندی خانہ از خدام سرکاران سرکار است
و اینجا حاضر است فرمودند کہ بیارید چنانچہ آن عزیز آمد فرمودند کہ فلانے ان عزیزے کہ در
قید است از مریدان ما نیست و چندان آشنائی ہم ندارد لیکن قرآن شریف بسیار در
درگاہ آثار شریف میخواند لہذا برائے وے سعی می نمایم ہر چہ درین مقدمہ سعی آرید
دریغ مکنید آن شخص عرض کرد انشاء اللہ تعالیٰ بان شخص خواہد رسید فرمودند روپیہ بگیرید
و از ہمین روپیہ نان پختہ میرسانیدہ باشید من بعد ذکر این آمد کہ الحال ہفلان بسیار
داخل طریق شدہ اند و اثرے از آواز سلام علیک مے آید میر بدیع الدین بعرض رسانیدند
کہ از برکت آن سقا است کہ شب و روز در خدمت حضرت مولانا مے آید و آواز بلند
سلام علیک میکند اول عمل ہمین بود حالا اکثرے یاران میکنند و این سقا از یاران
حضرت مولانا است و در مسجد آب بسیار مے آرد ہر چند حضرت مولانا فرمودند کہ قیمت این
از ینجا مے گرفتہ باشند قبول نکرد این وقت حضرت مولانا فرمودند کہ این سقا کہ آب در مسجد
مے آرد انشاء اللہ تعالیٰ خواہید دید کہ محنت این مرد ضائع نخواہد رفت و درجہ بیابد
کہ شما خط خواہید کشید مذکور دیگر دولت مشاہدہ میسر شد روز سلخ جمادی الثانی
سنہ ۱۱۸۶ من ہجرۃ النبویۃ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت مولانا بسبب شدت باران
در یک دوکان بقال معہ یاران قریب صد کس باشند نشستہ بودند بہل ہمراہ بود
وسہ یاران را بران سوار کردہ بودند و خود پیادہ روان شدند فقیر و میر محمد افضل در یک
رتھ سوار بودند وقتے کہ قریب بدرگاہ حضرت خواجہ قطب الاقطاب رسیدند قریب
تالاب فتی تک نشیب و فرازے است کہ رفتن بہل وغیرہ دشوار میشود شخصے عرض کرد

که پیشتر هم قریب بمقبره همین قسم مکانے بود شخصے آنرا درست کنانیده فرمودند
که اینجا را شما درست بکنانید و انچه خرچ شود از ما بگیرید من بعد آن در رتھ که فقیر و دو کس
دیگر بودند حضرت مولانا سوار شده فرمودند درین ایام نواب زینت محل والده ماجده حضرت
شاه عالم خلیفه عصر یک رتھ برائے سواری حضرت مولانا بطریق نذر گذرانیده اند و حکیم
میر محمد افضل که علاقه بندگی و توسل در جناب بیگم صاحبه دارند آن رتھ به نیت اینکه حضرت
مولانا سوار شوند همراه آوردند حضرت مولانا فرمودند که ما هم گاہے سوار خواهیم شد امروز شما
خود سوار شوید در همین مذکور بر آمد فرمودند که بر پالکی در وطن خود هم بسیار سوار شده ام
و در رتبه اکثرے سوار میشوم بلکه در میانه و ڈولی نیز و بیشتر سوار بر اسپ خویش مے بودم
و بر اسپ سواری من کسے دیگر سوار هم نمیشد و زین سواری من ساده بود و بر اسپان با گیر
که یاران سوار میشدند ساز ایشان از نقره و طلا میشد قریب بچهل پنجاه اسپ ازین قبیل
بود لیکن بر اسپ سواری من گاہے ساز نقره که در هندی کنده و پٹه میگویند نه بسته
شده است فقیر عرض کرد که بر فیل هم خود حضرت روز جنگ بعضے اوقات سوار شده اند
فرمودند که بر فیل خود در شهر هم و در سفر و جنگ بسیار سوار شده ایم و در پالکی فقط وقت
شب هر گاه از دربارے بر آمدم در پالکی بخواب میرفتم و بمردم تقید کرده بودم که اگر مرا خواب
آید بیدار نکرده باشند و پالکی را همین قسم در پالکی خانه میگذاشته باشند چنانچه همین
قسم میکردند هر گاه بیدار میشدم بر میخاستم شب عرس حضرت بی بی صاحبه بی بی زلیخا
والده صاحبه حضرت سلطان المشائخ رحمة الله علیه بسبب ناخوشی مزاج خدام که باهم دارند
چنان مقرر شد که نصف صاحبان امشب بدستور قدیم فاتحه خواهند کرد و نصف خدام
فردا مقرر کرده اند حضرت مولانا فرمودند که این در حق ما بهتر شد زیارت حضرت خواجه قطب
الاقطاب بختیار کاکی رحمة الله علیه دو روز میسر خواهد شد چنانچه روزانه در درگاه حضرت
خواجه دو روز بسر بردند و شبانه بر مزار بی بی صاحبه تشریف میداشتند در ذکر عرس
حضرت مولوی رومؒ ۔ دولت مشاهده میسر شد فرمودند که امروز عرس حضرت مولوی

روم است اگر نے نوازے میسر آید بگویم کہ چیزے بخوانند و دو روپیہ پیش ما موجود
است بعین وقت بدست است من بعد کہ اتفاق حضور شد قدرے حلوا از فاتحہ حضرت
مولوی روم عنایت فرمودند کہ حصہ اطفال تست تو حصہ خود علیحدہ بگیر و برائے فاتحہ مولوی
روم یاران کہ حاضر بودند حکم نشستن یکجا فرمودند و مرزا لطیف بیگ را کہ اشعار منطق الطیر
وغیرہ بالحان خوش میخوانند و یاران را ذوق میگیرد و حکم خواندن ابیات فرمودند ایشان
چند بیت خواندند من بعد مرزا قطب بخش کہ درین والا داخل طریقہ شدہ اند و نوجوان صالح
پاکیزہ سرشت سپاہی پیشہ اند و ابیات ہندی در جناب حضرت مولانا مے خوانند و خود
نیز جوش و خروش دارند و حکم درس مثنوی در خدمت شاہ ظہور اللہ صاحب بالیشان شدہ
است و برائے خواندن ابیات فرمودند شورشہا بیاران در گرفت و رقت ہائے
مستولی شد درین اثنا اذان مغرب موذن گفت برائے نماز تشریف فرمودند

الحمد للہ علی ذالک

تمت

الحمد للہ علی احسانہ کہ این کتاب ہدایت انتساب مسمی بہ فخر الطالبین از تصنیف صوفی صافی مشرب
سید نور الدین حسین فخری کہ ارشادات مرشد خود حضرت قطب زمانہ فرد یگانہ رئیس العارفین فخر العاشقین
نظام الحقیقۃ نصیر الطریقۃ مولانا محمد فخر الدین چشتی دہلوی کہ در زمانہ خود فرد فرید بود جمع نمود در مطبع مجتبائی
دہلی باہتمام احقر الانام خاکپای درویشان محمد عبد الاحد صورت انطباع پذیرفتہ رہنمای طالبان گردید +

قطعہ تاریخ ریختۂ کلک جواہر سلک جناب مولوی محمد نظام الدین صاحب عشق کیرانوی

طبع شد وہ وہ چہ فرخندہ کتاب
بہر تاریخش مراقب گشت عشق
از سر جبروت آمد سال او

سر بسر رشد و ہدایت آفرین
منکشف شد از جناب حق چنین
انہ لاریب فخر الطالبین
۱۳ ۱۵ ھ

اردو۔ ہندی محاورے اور مثالیں مروجہ ہند درج ہیں

تاج الملبین ترجمہ اردو انیس الواعظین مجتبائی جس میں پند و نصائح و قصص انبیا علیہم السلام و تفسیر آیات قرآنی و احادیث رسول ربانی کے متعلق چالیس مجلسیں ہیں ہر ایک مجلس پند و نصائح کا مخزن ہے جو نکات عجیبہ و غریبہ سے پر ہے۔ واعظوں کی جان ہے۔ ترجمہ کی پاکیزگی زبان کی لطافت کاغذ کی عمدگی چھاپے کی صفائی قابل قدر ہے

ستر الجلیل ترجمہ اردو ذکر الجلیل مجتبائی۔ دربیان خواص و منافع و فوائد آیہ حسبنا اللہ و نعم الوکیل مولفہ امام ہمام شاہ ابوالحسن شاذلی رح مع معمولات صمدیہ جس میں عمدہ عمدہ وظائف اور عمل اور تعویذ مندرج ہیں۔

خیر ستین ترجمہ اردو حصن حصین اس میں وہ اعمال و وظائف ہیں جنکو خاص رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم نے کیا ہے اور ہر امت محمدیہ کے لیے انکے کرنیکی ہدایت کی

مجربات ہندی موسوم بہ صناعات وید ک۔ مجتبائی اس میں تمام کشتہ جات ہندی اور رس وغیرہ کی تراکیب مع نقشہ کشید مندرج ہیں۔

تصوف

انیس الارواح ملفوظات حضرت خواجہ عثمان ہارونی رح مرتبہ حضرت خواجہ معین الدین چشتی رح۔ مجتبائی

اسرار العارفین ترجمہ اردو دلیل العارفین۔ مجتبائی

آداب الطالبین معہ رسالہ رفیق الطلاب و ابواب ثلاثہ وغیرہ۔ مجتبائی

اربعہ انہار در اذکار و اشغال وغیرہ از شاہ احمد سعید رح دہلوی۔ مجتبائی

اخبار الاخیار فی اسرار الابرار فارسی از حضرت مولانا شیخ عبدالحق رح محدث دہلوی اس کتاب نایاب میں جمہور اولیا و عارفان باخدا کے صحیح صحیح تاریخی حال اور انکے خوارق و کرامات کا ذکر ہے۔ مجتبائی

انیس العاشقین فارسی دربیان معرفت و تصوف و وصول الی اللہ از مولانا حسام الدین صاحب رحمہ اللہ مانک پوری۔ مجتبائی

ارشاد الطالبین فارسی از قاضی ثناء اللہ پانی پتی رح در مسائل تصوف معہ ضمیمہ یک مکتوب حضرت شیخ شرف الدین یحیی منیری رح مشتمل بر عقائد ضروری و فوائد لازمی۔ مجتبائی

ارشاد رحمانی ملفوظات حضرت قطب دوران حضرت فضل الرحمن گنج مراد آبادی رہروان راہ سلوک نقشبندیہ کے لیے یہ رسالہ نہایت مفید ہے ارشاد محمدی از مولانا شیخ محمد رح

ارشاد مرشد از حاجی امداد اللہ صاحب اردو۔ مجتبائی

تحفۃ الصوفیہ سوانح حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی معہ بیان عربی معہ ترجمہ اردو زیر متن و ترجمہ آداب الشیخ از شیخ شہاب الدین سہروردی رح وصیت نامہ شیخ فرید الدین عطار رح نظم

تحفۃ العشاق از حاجی امداد اللہ صاحب۔ منظوم

تصفیۃ القلوب ترجمہ ضیاء القلوب ایک کالم میں ضیاء القلوب بزبان فارسی اور دوسرے کالم میں اسکا با محاورہ ترجمہ اردو درج ہے۔ مجتبائی

حسنات العارفین فارسی معروف بہ شطحیات دارا شکوہ قادری۔ مجتبائی۔ اس کتاب میں بہت سے اولیا اور عارفوں کے شطحیات درج ہیں۔

دلیل العارفین ملفوظات حضرت خواجہ معین الدین چشتی رح مجتبائی۔ جمع کردہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رح

در مکنون ترجمہ انوار العیون مولفہ حضرت شیخ عبدالقدوس صاحب گنگوہی رح و رسالہ ملفوظات شاہ عبدالحق صاحب ردولوی معہ شمہ احوال مصنف مطبوعہ مجتبائی

رفیق الارواح ترجمہ اردو انیس الارواح۔ مجتبائی

رموز العارفین مجتبائی

راحة القلوب فارسی ملفوظات حضرت شیخ المشائخ بابا فرید گنج شکرؒ مؤلفہ حضرت نظام الدین اولیاؒ

غذائے روح از حاجی امداد اللہ صاحب

رسالہ ستہ ضروریہ تصوف اسمین چھ رسالے سلوک کے بزبان فارسی درج ہین مجتبائی

رموز العارفین در اصطلاحات صوفیہ اردو۔ مجتبائی

سلک السلوک یہ کتاب علم سلوک مین بزبان فارسی اول درجہ کی کتاب ہے جسکو مولانا ضیاء الدین نخشبی رحمہ نے جو حضرت سلطان نظام الدین اولیا کے خاص خلیفہ ہین تصنیف فرمایا ہے مسائل سلوک کے ساتھ پند و نصائح اقوال بزرگان تمثیل حکایات مع اشعار و قطعات و رباعیات دلچسپ بہت خوبی سے لکھے ہین مطبع نے نہایت اہتمام سے اسکو طبع کیا ہے۔ مجتبائی

سراج السالکین ترجمہ اردو مشائخ اعلی بین از امام غزالی رحمہ مجتبائی

صراط مستقیم تالیف مولوی محمد اسمعیل صاحب شہید اسمین اذکار و اشغال ہر سے خاندان کے لکھے ہین اور بہت سے مسائل اور نکات جو اہل اسلام کے لیے ضروری ہین خوب واضح طور سے بیان کیے ہین اور امور بدعت سے سخت تنبیہ کیا ہے۔ مجتبائی

ضیاء القلوب فارسی از حاجی امداد اللہ صاحب مہاجر مکہ مجتبائی

کلمات طیبات فارسی اس مجموعہ مین حضرت غوث الثقلین اور حضرت مرزا مظہر جانجانان شہید رحہ اور قاضی ثناء اللہ پانی پتی رحہ و حضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی رحہ و حضرت شاہ غلام علی کے مکتوبات ہین اور اسکے آخر مین ترجمہ اسرار و معارف و سیر الطالبین جو حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی رحہ کی تالیف سے [illegible] کیا ہے کتاب عجیب [illegible] ہے مطبوعہ مجتبائی

[illegible] شریف محشی در اذکار و اشغال فارسی مجتبائی از شاہ کلیم اللہ جہان آبادی رح

کمالات عزیزی اردو مجربات عزیزی از مولانا شاہ عبد العزیز رحہ۔ مجتبائی

گنجینۂ اصغری در اصطلاحات صوفیہ۔ فارسی۔ مجتبائی

لوائح جامی فارسی مجتبائی

لطائف قدوسی مشتمل بر حالات حضرت شیخ عبد القدوس گنگوہی۔ مجتبائی

مقامات مظہری المعروف بہ لطائف خمسہ فارسی مطبوعہ مجتبائی

منتخب مکتوبات قدوسیہ از حضرت شیخ عبد القدوس گنگوہی۔ مجتبائی

مفتاح العاشقین فارسی از حضرت شیخ نصیر الدین صاحب روشن چراغ دہلوی رحہ۔ مجتبائی

مسئلۂ سماع و وحدت وجود از قاضی ثناء اللہ پانی پتی رح

مکتوبات کلیمی از حضرت [illegible] شاہ کلیم اللہ جہان آبادی

مرقعہ شریف مع ترجمہ اردو در دعوت و اعمال از شاہ کلیم اللہ جہان آبادی۔ مجتبائی

مثنوی بو علیشاہ قلندر فارسی مع کنز الاسرار۔ مجتبائی

مقامات الاولیا اردو مطبوعہ مجتبائی

می باید شنید مجتبائی

می باید دید فارسی ″

مثنوی عطار فارسی

نظام القلوب فارسی ملفوظات حضرت نظام الدین اورنگ آبادی خلیفہ حضرت شاہ کلیم اللہ جہان آبادی رحہ

ہدایۃ الطالبین۔ فارسی از حضرت شاہ احمد سعید صاحب نقشبندی مجددی رحہ اسمین علاوہ اذکار و اشغال کے نسبتون کا حال بھی لکھا ہے اور خصوصا اپنا حال جو بتوجہ قطب زمان حضرت شاہ غلام علی رحہ فیضیاب ہوئے ہین اور نیز بعض اونکا خلفا مریدین جو پیر صاحب سے حاصل [illegible] [illegible] مجتبائی